



# Leven in Zeeland 2021





# Voorwoord

Klimaatadaptatie, energietransitie, betaalbaar wonen. Dit zijn, voor de vuist weg, uitdagingen waarvoor alle regio's staan. In de regio's van Europa wordt gewerkt aan *global challenges, local solutions*. Mooier dan dit Engelstalig motto kan ik het niet zeggen. Deze vier woorden verbinden het Grote met het Praktische. Het verbindt het veelomvattende met het alledaagse leven.

*Leven in Zeeland* is te vergelijken met een spiegel van de provincie, in zijn geheel en in zijn 13 gemeentelijke delen. De spiegel moet niet gebruikt worden om te wedijveren, om je beter of minder te voelen dan naburige regio's. Denk even aan de stiefmoeder van Sneeuwitje. Daarmee liep het ook niet goed af. De spiegel moet wel gebruikt worden om met aandacht naar jezelf te kijken: wat gaat er goed in onze regio? Wat gaat er minder goed?

Dit zijn cruciale vragen in het licht van de mondiale uitdagingen. Immers, oplossingen worden in regio's bedacht. Maar dat vraagt wel om zelfbewuste regio's. Wat mij opvalt is dat de tevredenheid met het leven in Zeeland groot is. Dat is vergelijkbaar met 'mijn' Friesland. Allebei kennen 'we' veel gemeenschapszin en een grote verbondenheid met de leefomgeving. Zeeland en Friesland liggen allebei relatief ver weg van de economische centra in Nederland. Dit leidt tot een eigen dynamiek zoals vergrijzing en ontgroening, die sommige groepen kwetsbaar maakt. Overzichtelijke cijfers, toegankelijk gepresenteerd, helpen om de kansen en kwetsbaarheden te herkennen.

De slotboodschap van dit rapport spreekt mij bijzonder aan: práát over de resultaten van dit onderzoek. Want cijfermatige herkenning is één ding. Maar het gaat uiteindelijk om de erkenning van de kansen en kwetsbaarheden. Dit erkennen is een sociaal proces op zichzelf. Ik hoop dat u de cijfers laat spreken door er over te praten – met elkaar, in groepen en met de buitenwereld van het mooie Zeeland.

Prof. dr. Marijn Molema

*Programmaleider Fries Sociaal Planbureau en bijzonder hoogleraar Regionale Vitaliteit en Dynamiek aan de Rijksuniversiteit Groningen*



# Inhoudsopgave

1	Inleiding: inwoners over het leven in Zeeland	4
2	Brede welvaart	8
3	Arbeidsmarkt in balans	18
4	Prettig en duurzaam wonen	32
5	Bereikbare voorzieningen	49
6	Samenleven en meedoen	65
7	Signalen van kwetsbaarheid	79
8	Blik op het leven in Zeeland	93
9	Jongvolwassenen in Zeeland	106
10	Slotbeschouwing	119





# 1 Inleiding





# 1 Inleiding: inwoners over het leven in Zeeland

## Aanleiding en vraagstelling

*'Hoe tevreden bent u met het leven?'* Als we deze vraag in 2021 aan een inwoner van Zeeland stelden dan zal deze anders zijn beantwoord dan enkele jaren geleden. Net als de rest van de wereld werd Zeeland geconfronteerd met een crisis met een ongekende maatschappelijke impact: een ultieme test in veerkracht voor de samenleving. Waar overheid en maatschappelijke organisaties in crisismodus opereerden, benadrukte de coronapandemie het belang van een goede maatschappelijke basis die de algemene kwaliteit van leven bevordert, bestaande uit o.a. toegankelijke zorg voor iedereen, sociale en financiële vangnetten, toegang tot schone natuur en ook het vertrouwen van de bevolking in sociale instituties. De maatschappelijke keuzes staan door corona meer op scherp. Heeft volksgezondheid bijvoorbeeld een hogere prioriteit dan economische groei? En hoeveel aandacht moet er in een crisis gegeven worden aan kwetsbare groepen zodat de sociaaleconomische achterstand die deze groepen vaak al hebben niet nog groter wordt?

In dit onderzoek richten wij ons op de kwaliteit van het leven in Zeeland in de breedste zin van het woord: *hoe is het gesteld met de kwaliteit van leven in Zeeland? Hoe kijken inwoners van Zeeland aan tegen wonen, werken en leven in Zeeland? Welke ontwikkelingen zien we in de tijd? En in hoeverre zien we daarbij verschillen tussen*

*generaties, groepen inwoners en regio's?* Bij het beantwoorden van deze vragen staat het perspectief van de Zeeuwse inwoner centraal en richten wij ons vooral op de *structurele* sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen in de regio. De uitdaging voor ons, als onderzoekers, was hierbij om de impact van de coronacrisis te (h)erkennen, maar ons voornamelijk te richten op structurele, onderliggende vraagstukken in Zeeland.

Dit onderzoek bouwt voort op een reeks van eerdere onderzoeken die sinds 2009 om de vier jaar is herhaald (voorheen onder de titel: 'Staat van Zeeland'). In de vorige edities (Smit, 2009; Van der Wouw et al., 2013; ZB| Planbureau, 2017) werd telkens een beeld geschetst van de ontwikkelingen rondom het thema leefbaarheid. De onderzoeken toonden het belang van een veilige en leefbare omgeving, goede en bereikbare onderwijs- en zorgvoorzieningen, passende vervoersvoorzieningen, hoogwaardige culturele voorzieningen, en mogelijkheden om te werken en te ondernemen. In de laatste editie werd geconcludeerd dat leefbaarheid in Zeeland nauw samenhangt met economische ontwikkelingen, het gebruik van de fysieke ruimte, en de mogelijkheden die jong en oud hebben om in Zeeland 'hun ding' te doen. Dit alles binnen een regionale context van verstedelijking, een kleiner wordende beroepsbevolking, een toenemend sterfteoverschot en een relatief verouderde woningvoorraad.





## Brede welvaart als vertrekpunt

Ten opzichte van de vorige edities vertrekt dit onderzoek 'Leven in Zeeland' nog explicieter vanuit het gedachtegoed van brede welvaart, ofwel de balans tussen de verschillende dimensies van welvaart: economie, sociaal en de fysieke leefomgeving<sup>1</sup>. Brede welvaart gaat feitelijk over alles wat mensen van waarde vinden. Naast materiële welvaart gaat het om zaken als gezondheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en (on)veiligheid. Bovendien gaat het niet alleen over de kwaliteit van leven in het 'hier en nu', maar ook over de effecten van onze manier van leven op het welzijn van mensen 'elders' (buiten de eigen regio) en 'later' (toekomstige generaties) (Evenhuis, Weterings & Thissen, 2020).

Landelijk krijgt het brede-welvaartsdenken een steeds centralere rol in onderzoek. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft een brede welvaartsmonitor ontwikkeld, die wordt gebruikt om de voortgang te monitoren op het behalen van de Sustainable Development Goals (SDG's). Bovendien stellen landelijke en regionale planbureaus het brede-welvaartsdenken steeds meer centraal bij het benaderen van sociaal-maatschappelijke vraagstukken. In beleid wordt brede welvaart als handelingskader gebruikt. Sinds 2018 werken diverse overheden en partijen samen om de brede welvaart in de regio te verbeteren via Regio Deals. In Zeeland gebeurt dat via de Regiodeal Zeeland en de Regiodeal Zeeuws-Vlaanderen.

Het vertrekpunt in ons onderzoek is de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS (rMBW). Deze monitor geeft een algemene schets van regionale ontwikkelingen op het gebied van werk, wonen, milieu, veiligheid en sociale cohesie. De cijfers in deze monitor geven een globaal beeld over hoe Zeeland ervoor staat in termen van brede welvaart ten opzichte van het verleden, het landelijk gemiddelde en andere regio's. De resultaten van deze monitor hebben wij voor dit onderzoek gecombineerd met kennis over actuele maatschappelijke ontwikkelingen in Zeeland, met als resultaat zeven thema's voor de 'Zeeuwse verdieping'. Met behulp van een grootschalig, Zeeuws bevolkingsonderzoek hebben wij informatie verzameld over de ervaringen, gedragingen en verwachtingen van de Zeeuwse inwoners ten aanzien van deze thema's. Door de uitkomsten van dit bevolkingsonderzoek te structureren, te analyseren en te koppelen aan bestaande kennis bieden wij handvatten voor de Zeeuwse overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties om duurzaam beleid te voeren en daarmee bij te dragen aan een toekomstbestendige regio.

## Aanpak van het onderzoek

De gegevens in het onderzoek Leven in Zeeland komen voort uit een bevolkingsonderzoek onder ruim 52 duizend inwoners van Zeeland van 16 jaar en ouder<sup>2</sup>. Alle inwoners van Zeeland hadden daarbij een even grote kans om uitgenodigd te worden voor het onderzoek. Uiteindelijk hebben aan het huidige onderzoek in totaal 12.714 mensen deelgenomen (respons van 24 procent). Het veldwerk vond plaats tussen medio mei en juli 2021.

<sup>1</sup> Gebaseerd op de drie elementen 'People', 'Planet', 'Profit (Prosperity)' van duurzame ontwikkeling, volgens John Elkington (1994).

<sup>2</sup> Dit onderzoek richt zich op volwassenen in Zeeland. De Zeeuwse Jeugdmonitor, een ander grootschalig onderzoek dat in 2001 is gestart, richt zich op het opvoeden en opgroeien van kinderen en jongeren in de provincie.





In deze rapportage presenteren wij de uitkomsten van het bevolkingsonderzoek op het niveau van de provincie. Bovendien splitsen wij, waar relevant en mogelijk, de resultaten op naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en woongemeente. Het onderzoek is zodanig opgezet dat bij voldoende respons in een wijk ook cijfers op wijkniveau worden gepresenteerd.

## Leeswijzer

In deze rapportage bekijken wij brede welvaart in Zeeland vanuit verschillende 'vensters'. We starten daarbij met een venster over brede welvaart in Zeeland: wat is brede welvaart? Waarom is brede welvaart belangrijk? En hoe is het gesteld met de brede welvaart in Zeeland? Vervolgens lichten wij in afzonderlijke vensters enkele centrale, Zeeuwse thema's uit, die onderdeel uitmaken van het brede-welvaartsdenken. Door verschillende vensters kijken we naar Zeeland in het hier en nu en richten wij ons op de thema's 'arbeidsmarkt', 'wonen', 'bereikbare voorzieningen', 'samenleven en meedoen' en 'kwetsbaarheid'. Vervolgens laten we inwoners aan het woord over hun (toekomstige) leven in Zeeland, lichten we jongvolwassenen – de toekomstige generatie – uit en behandelen we hun kijk op het leven in Zeeland.

## Referenties

Evenhuis, E., Weterings, A. & Thissen, M. (2020, december). *Bevorderen van brede welvaart in de regio; position paper*. Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd op 24 januari 2022, van <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-bevorderen-van-brede-welvaart-in-de-regio-keuzes-voor-beleid-4294.pdf>

Elkington, J. (1994) Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*, 36, 90-100. <http://dx.doi.org/10.2307/41165746>

Smit, A. (2009, december). *Sociale Staat van Zeeland 2009*. SCOOP: Middelburg.

Van der Wouw, D., Somers, N., Van Kooten, P., & Out, N. (2014, juni). *Staat van Zeeland 2013: Zeeland in tijden van crisis*. SCOOP: Middelburg.

ZB| Planbureau. (2018). *Staat van Zeeland 2017*. ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland. <https://www.dezb.nl/dam/planbureau/bestanden/staat%20van%20zeeland%202017/staat-van-zeeland-2017.pdf>





2

Brede welvaart







## 2 Brede welvaart

Ons onderzoek 'Leven in Zeeland' is geïnspireerd door, en draagt bij aan onderzoek en monitoring op het thema 'brede welvaart'. Uitgangspunt bij dit onderzoek is de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS.

Dit hoofdstuk gaat in op het brede-welvaartsperspectief en hoe dit in de praktijk wordt ingezet. We bespreken het belang van brede welvaart voor de regio, hoe brede welvaart wordt gemeten, welke verschillende indicatoren en monitoren er zijn, en waarom er voor dit onderzoek gekozen is voor de regionale Monitor Brede Welvaart. Verder geven we een kort overzicht van de belangrijkste demografische ontwikkelingen in de provincie en bieden we inzicht in de voornaamste bevindingen voor Zeeland die voortvloeien uit de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS.

### Brede welvaart in een notendop

Bij het meten van welvaart wordt traditioneel gekeken naar de economische groei in een land of regio. Inmiddels wordt onderkend dat welvaart gaat om meer dan alleen geld: het gaat ook om zaken als een goede gezondheid, toegang tot voorzieningen, de omgeving waarin mensen leven (inclusief toegang tot groen en natuur) en hoe tevreden mensen zijn over hun leven. Het omvat alles wat bijdraagt aan een goed leven in combinatie met de impact van dit leven op toekomstige generaties en andere plekken op de wereld. Het CBS definieert brede welvaart dan ook

als *“onze huidige kwaliteit van leven en de mate waarin deze ten koste gaat van die van generaties na ons of mensen uit andere delen van de wereld”* (CBS, 2020).

### Duurzame ontwikkeling

In de definitie van brede welvaart van het CBS staat duurzame ontwikkeling centraal, in het bijzonder de balans tussen het welzijn van burgers, de staat van de (natuurlijke) leefomgeving en economische welvaart. Dit laatste is ook wel bekend als het PPP-model: *People, Profit, Planet*; een benadering die in 1994 werd bedacht door John Elkington<sup>1</sup>. Sinds 2015 staat duurzame ontwikkeling prominent op de mondiale agenda in de vorm van de zeventien *'Sustainable Development Goals'* (SDG's) - ofwel duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Hoofddoel is om uiterlijk 2030 een einde te maken aan extreme armoede, ongelijkheid, onrecht en klimaatverandering in de wereld.

### Brede welvaart als afwegingskader

Een belangrijke meerwaarde van het brede-welvaartsperspectief is dat alle aspecten van het welzijn van mensen *in samenhang* worden bekeken, en dat daarbij niet alleen rekening wordt gehouden met het welzijn van mensen 'hier en nu', maar ook met de inwoners in andere regio's of landen ('elders') en met de toekomstige generaties ('later'). Het vergroten

<sup>1</sup> De term Profit is inmiddels aangepast in 'Prosperity' (welvaart) en er zijn nog twee P's toegevoegd, namelijk Peace (vrede) en Partnership (samenwerking).





van welzijn op één aspect kan ten koste gaan van het welzijn op andere aspecten. Te denken valt aan het aanleggen van nieuwe infrastructuur om de economie te stimuleren die ten koste gaat van de groene ruimte. Ook kan meer welzijn voor inwoners in het 'hier en nu' ten koste gaan van het welzijn van mensen 'elders' of 'later', zoals bij milieuvervuiling. Brede welvaart vraagt van iedereen weloverwogen keuzes te maken, van zowel inwoners als van beleidsmakers, ondernemingen, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen.

### Een brede-welvaartsmonitor als signaalfunctie

Om als maatschappij in te kunnen zetten op brede welvaart is het van belang om zicht te hebben op *dimensies* van welvaart ('sociaal', 'fysieke leefomgeving' en 'economie'). Een monitor kan daarbij helpen. Er zijn drie voorwaarden om te zorgen dat een welvaartsmonitor bruikbare resultaten oplevert voor de samenleving. Ten eerste is het belangrijk dat metingen op een consistente en overeenkomstige wijze worden uitgevoerd zodat verschillende regio's kunnen worden vergeleken en een goed beeld ontstaat van ontwikkelingen in de tijd. Ten tweede is het regionale *schaalniveau* van belang: met welk vergrootglas kijk je naar de wereld? Veel aspecten van de beleving van welvaart en welzijn vinden plaats op het niveau van de regio: de provincie, gemeente of zelfs in de wijk of buurt. Ten derde is het van belang om niet alleen naar het 'hier en nu' te kijken, maar ook naar de eventuele gevolgen van ons leven voor andere regio's ('elders') en voor toekomstige generaties ('later')<sup>2</sup>. Welke verschillen zijn

<sup>2</sup> Termen uit de rMBW van het CBS

<sup>3</sup> Het Rijk en de regio hebben samen plannen ontwikkeld om verschillende regio's te versterken. Deze regiodeals zijn o.a. gemaakt voor de provincie Zeeland en de regio Zeeuws-Vlaanderen. Het gedachtegoed van brede welvaart neemt in de regiodeals een belangrijke plek in.

er in welzijn tussen groepen mensen? In hoeverre gaat welvaart in de ene regio ten koste van de andere? En wat betekent welvaart nu voor onze toekomstige generaties? Met andere woorden: is onze welvaart duurzaam? (Evenhuis, Weterings & Thissen, 2020).

### Het belang van brede welvaart voor de regio

In dit onderzoek stellen wij brede welvaart in de provincie Zeeland centraal. Om in de regio te kunnen sturen op brede welvaart is het van belang om op dit niveau de verschillende aspecten van brede welvaart in kaart te brengen en te volgen. Welke ontwikkelingen zien we in Zeeland? Hoe verhouden die ontwikkelingen zich tot andere regio's en welke verschillen zien we tussen gemeenten, wijken en tussen groepen inwoners? Deze inzichten worden gebruikt in de samenwerking tussen de Rijksoverheid en de regio, om de kwaliteit van leven in Zeeland te borgen en verder te verbeteren.

### Regionale welvaartsmonitors

Zoals eerder beschreven, is de regionale Monitor Brede Welvaart (rMBW) van het CBS uitgangspunt van ons onderzoek. Het CBS en het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) zijn verantwoordelijk voor een gezamenlijk onderzoeksprogramma waarin, gekoppeld aan de regiodeals<sup>3</sup>, de brede welvaart in de regio wordt gemonitord en geëvalueerd. De regionale monitor maakt daar onderdeel van uit. Aan de hand van 42 indicatoren geeft de regionale Monitor Brede Welvaart een beeld van de staat en ontwikkeling van de regionale samenleving (CBS, 2021).





Het CBS is niet het enige instituut dat onderzoek doet naar brede welvaart in de regio. Ook de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OECD) volgt in de 'Better Life Initiative' de ontwikkelingen van brede welvaart in 402 regio's in de wereld (OECD, 2019). Een voordeel van deze internationale monitor is de mogelijkheid om Nederlandse regio's zoals Zeeland te vergelijken met regio's elders in de wereld. Een nadeel is dat de indicatoren van deze monitor zeer algemeen zijn, waardoor het inzicht in wat er feitelijk in de regio speelt beperkt is.

Ook de Universiteit van Utrecht en Rabo Research (de onderzoeksafdeling van de Rabobank) hebben een monitor rond brede welvaart ontwikkeld: de 'Brede Welvaartsindicator' (BWI). Deze monitor geeft een totaalscore van de brede welvaart voor zowel de regio als voor Nederland als geheel. Belangrijke voordelen van deze monitor zijn het eenduidiger kunnen vergelijken van regio's, het volgen van ontwikkelingen in de tijd en de aansluiting op de 'Better Life Initiative' van de OECD. Een ander voordeel is de totaalscore voor brede welvaart in de regio. In deze totaalscore schuilt echter meteen het grootste nadeel van de monitor: het berekenen van een totaalscore vraagt om een afweging van de aspecten van brede welvaart. Weegt inkomen van inwoners bijvoorbeeld zwaarder mee bij onze welvaart dan gezondheid? En zo niet, welke gewichten ken je dan toe aan deze losse aspecten om brede welvaart in een regio te meten? Dit soort keuzes zijn lastig te maken. Het CBS kiest er dan ook voor om geen samenvattende maat te gebruiken, omdat zij stelt dat het fenomeen brede welvaart te complex is en niet te vertalen is in één maat (zie ook Verenigde Naties, 2013).

## Demografische trends

Voordat we dieper ingaan op brede welvaart in Zeeland staan we eerst stil bij enkele demografische ontwikkelingen in Zeeland die de onderdelen van brede welvaart kunnen beïnvloeden. Deze 'drijvende krachten' liggen soms ten grondslag aan de regionale verschillen die we zien op het gebied van brede welvaart. Zonder de pretentie om volledig te zijn, noemen we hier de belangrijkste ontwikkelingen.

### 1 Lichte bevolkingsgroei

In de periode 2013 tot 2021 is de Zeeuwse bevolking toegenomen van 381 duizend inwoners naar ruim 385 duizend inwoners (een stijging van 1 procent; CBS Statline, 2021a). De Nederlandse bevolking groeide in dezelfde periode met 4 procent. In Zeeland is de bevolking gegroeid, doordat er in de afgelopen jaren meer mensen in Zeeland zijn gevestigd dan uit Zeeland zijn vertrokken. Het gaat vooral om *migratie* vanuit het buitenland, maar meer recent ook door het aantal mensen dat vanuit elders in Nederland naar Zeeland is verhuisd. Er is wel een verschil tussen Zeeuws-Vlaanderen en de rest van Zeeland: het aantal inwoners in Zeeuws-Vlaanderen nam tot 2020 af en is in het afgelopen jaar gestabiliseerd.

### 2 Sterke toename van het aantal (oudere) ouderen

In Zeeland is de grijze druk de laatste jaren toegenomen tot 43,9 procent (in 2013 was dat 36,1 procent); dat is hoger dan de grijze druk in heel Nederland (33,7 procent in 2021; CBS Statline, 2021a)<sup>4</sup>. Volgens de eigen bevolkingsprognose van de Provincie Zeeland zal het aantal

<sup>4</sup> Bij grijze druk gaat het om de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder en het aantal personen van 20 tot 65 jaar.





80-plussers in 2040 verdubbeld zijn ten opzichte van 2018 (Provincie Zeeland, 2019). De vergrijzing heeft twee oorzaken. Ten eerste schuift de babyboomgeneratie (geboortegolf vlak na de Tweede Wereldoorlog) inmiddels door naar een hogere leeftijd. Daarnaast worden mensen over het algemeen steeds ouder.

### 3 Meer huishoudens door toename alleenstaanden

In Zeeland zal het aantal huishoudens de komende jaren verder toenemen. Het aantal huishoudens lag in 2013 nog op 170.584; inmiddels is dit gestegen naar 177.236 (2021; CBS Statline, 2021a). Deze toename geldt vooral voor het aantal éénpersoonshuishoudens. Dit komt niet alleen door de vergrijzing, maar ook doordat er minder koppels worden gevormd alsook door het toenemende aantal (echt)scheidingen. De stijging van het aantal huishoudens is niet uniek voor Zeeland, ook in de rest van Nederland zien we deze ontwikkeling.

### 4 Inwoners met een Belgische en een niet-Westerse migratieachtergrond

In totaal heeft 19 procent van de Zeeuwse bevolking momenteel een migratieachtergrond (landelijk ligt dit op 25 procent; CBS Statline, 2021b). Ruim een kwart van de inwoners met een migratieachtergrond komt uit België (landelijk is dit 3 procent). Het aantal inwoners met een migratieachtergrond steeg in Zeeland van 61.630 in 2013 tot 74.379 in 2021. De groei bedroeg daarmee 20,7 procent; dit komt met name door

een toename van het aantal niet-Westerse migranten. Inwoners met een niet-Westerse migratieachtergrond zijn gemiddeld jonger dan de overige Zeeuwse bevolking en zorgen dan ook voor verjonging van de provincie (CBS Statline, 2021c)<sup>5</sup>.

### 5 Steeds minder werkenden ten opzichte van niet-werkenden

In Zeeland zijn er steeds minder werkenden ten opzichte van het aantal niet-werkenden. Dat komt voornamelijk door de vergrijzing: op iedere 100 inwoners van 20 tot en met 65 jaar zijn er in de provincie ongeveer 81 inwoners die jonger zijn dan 20 of ouder zijn dan 65. Voor heel Nederland ligt deze verhouding op 100 tegenover 70. Deze demografische druk laat zien dat het aantal werkenden in Zeeland een groeiende groep 'niet-werkenden' moet voorzien in het onderhoud.

### 6 De rol van religie

In 2015 rekende 53 procent van de inwoners in Zeeland zich tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwing (CBS Statline, 2016)<sup>6</sup>. Bovendien gaf destijds een kwart van de inwoners aan minstens eens per maand naar een religieuze bijeenkomst te gaan. Het merendeel van de gelovigen in de provincie rekent zich tot het protestantisme, gevolgd door het katholicisme. Hoewel we landelijk zien dat het aandeel gelovigen afneemt, zien we dat het geloof in Zeeland een grotere rol speelt dan in veel andere provincies.

<sup>5</sup> Het aandeel 0-20 jarigen ligt onder de groep inwoners met een niet-Westerse migratieachtergrond op 34%. Onder de groep inwoners met een Westerse migratieachtergrond ligt dit aandeel op 19% en onder de groep inwoners zonder migratieachtergrond op 20%.

<sup>6</sup> Dit zijn de meest recente beschikbare CBS-cijfers op provinciaal niveau.





## Cijfers over brede welvaart in Zeeland

De hierboven beschreven demografische ontwikkelingen leiden tot verschillende uitdagingen. Zo leidt een toename van het aantal inwoners en het aantal (éénpersoons)huishoudens tot een grotere vraag naar woningen, mobiliteit en energieverbruik. De vergrijzing zorgt voor uitdagingen op het gebied van zorg en een grote vervangingsvraag op de regionale arbeidsmarkt. Verder kan een ongunstige verhouding tussen werkenden en niet-werkenden in de regio leiden tot stagnatie van de economische groei. Het toenemende aandeel inwoners met een migratieachtergrond kan een uitkomst bieden voor de krappe arbeidsmarkt, maar kan ook leiden tot verscherping van de maatschappelijke scheidslijnen.

De vraag blijft dan hoe het staat met de brede welvaart in Zeeland. Op basis van de cijfers uit de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS kunnen we Zeeland iken met de andere provincies en krijgen we zicht op de ontwikkelingen zoals deze tussen 2013 en 2020 hebben plaatsgevonden.

### Een genuanceerd beeld

De cijfers uit de regionale Monitor Brede Welvaart laten ten eerste zien dat het trekken van conclusies over de algemene staat van de overkoepelende thema's rond brede welvaart lastig is. We kunnen bijvoorbeeld niet zeggen dat we economisch 'slecht' scoren; terwijl we het 'sociaal' erg goed doen. Het beeld dat de CBS-monitor laat zien

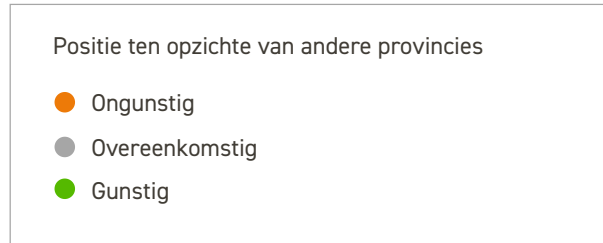
is genuanceerd: op sommige indicatoren scoort Zeeland gunstig ten opzichte van andere provincies, op andere indicatoren scoort Zeeland ongunstig. Figuur 2.1 laat dit duidelijk zien. Ten tweede zien we op twee thema's een duidelijk gunstiger beeld ten opzichte van de andere provincies, namelijk het subjectief welzijn (o.a. tevredenheid met het leven) en de (ervaren) veiligheid. De cijfers laten zien dat Zeeuwen doorgaans erg tevreden zijn met het leven en met hun vrije tijd. Bovendien voelen Zeeuwen zich veilig, mede als gevolg van de lage criminaliteitscijfers in de provincie.

Sommige scores op de deelindicatoren zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan de demografische samenstelling van Zeeland. Zo scoort Zeeland bijvoorbeeld laag ten opzichte van andere provincies als het gaat om het hebben van sociaal contact en de ervaren gezondheid bij inwoners. Dit hangt waarschijnlijk mede samen met het relatief grote aantal ouderen in de provincie.

Werpen we nog een blik op de economische indicatoren, waaronder het bruto regionaal product als traditionele maat van welvaart, dan zien we dat Zeeland gemiddeld scoort voor zowel 'materiële welvaart' als 'arbeid en vrije tijd'. De monitor laat wel zien dat Zeeland relatief weinig hoogopgeleiden heeft. Als het echter gaat om het werkloosheidspercentage dan scoort Zeeland weer gunstig ten opzichte van de andere provincies (zie figuur 2.1).

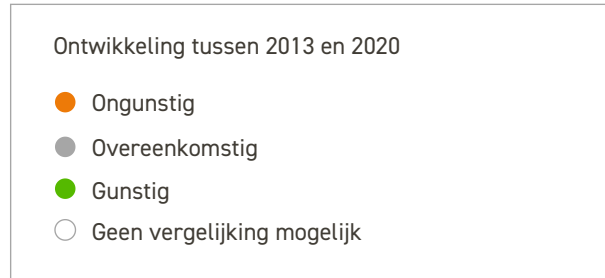


**Figuur 2.1** Vergelijking van de indicatoren van brede welvaart tussen de provincie Zeeland en de andere provincies



Bron: Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS, bewerking HZ KCZS

**Figuur 2.2** Trendmatige ontwikkeling in de jaren 2013-2020 per indicator voor de provincie Zeeland



Bron: Regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS, bewerking HZ KCZS



### Met name vooruitgang op thema's waarop Zeeland minder goed scoort

Voor veel indicatoren die in figuur 2.1 grijs of rood kleuren geldt dat ze ten opzichte van 2013 zijn verbeterd (zie figuur 2.2). Vooral bij de thema's 'milieu', 'arbeid en vrije tijd' en 'materiële welvaart' is dit het geval. Het thema 'wonen' laat daarentegen een ongunstige ontwikkeling zien. Zo nemen de afstanden tot voorzieningen toe en is de tevredenheid met de woning en de woonomgeving in de afgelopen jaren gedaald.

Door zowel de interregionale vergelijking (tussen provincies) en de intraregionale vergelijking (over de tijd heen in Zeeland) mee te nemen krijgen we een algemeen beeld over waar Zeeland goed of minder goed op scoort, en waar de provincie zich op ontwikkelt. Er moet wel worden opgemerkt dat sommige ontwikkelingen niet regionaal-specifiek zijn (bijvoorbeeld daling in de tevredenheid met de woning). In deze gevallen ontwikkelen alle provincies zich in dezelfde richting en met dezelfde omvang en zal de relatieve positie van Zeeland dus niet veranderen. Voor het monitoren van brede welvaart in Zeeland is het dan ook belangrijk om beide figuren naast elkaar te blijven zetten.

### De opmaat naar het bredere bevolkingsonderzoek 'Leven in Zeeland'

De regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS geeft een algemeen overzicht van Zeeland en de ontwikkelingen van de brede welvaart. In ons onderzoek verbreden wij dit beeld op een aantal Zeeuwse thema's: arbeidsmarkt, wonen, bereikbaarheid, kwetsbaarheid, samenleven en meedoen, blik op het (toekomstige) leven in Zeeland en jongvolwassenheid. Deze thema's spelen een belangrijke rol in de regiodeal Zeeland en regiodeal Zeeuws-Vlaanderen. Bovendien leidt de verbreding tot beter inzicht in regionale verschillen binnen Zeeland en tussen groepen inwoners. Deze inzichten zijn niet of beperkt te halen uit de monitoring van het CBS. Door de Zeeuwse thema's verder uit te diepen willen wij beter grip krijgen op wat speelt onder de inwoners van Zeeland. Door inwoners te blijven monitoren op de verschillende thema's, kunnen de ervaringen, meningen en wensen van inwoners meegewogen worden in (regionale) beleidsvorming.







## Referenties

CBS. (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

CBS. (2020, mei). *Monitor Brede Welvaart & Sustainable Development Goals 2020*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2020/>

CBS Statline (2021a). *Regionale kerncijfers Nederland; inwoners, regio, perioden*.

Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70072ned/table?dl=615D2>

CBS Statline (2021b). *Regionale migratiecijfers; bevolking; migratieachtergrond, generatie, leeftijd, regio, 1 januari*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84910NED/table?dl=615D6>

CBS Statline (2021c). *Regionale migratiecijfers; bevolking; migratieachtergrond, generatie, leeftijd, regio, 1 januari*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84910NED/table?dl=615C1>

CBS Statline (2016). *Religieuze betrokkenheid, kerkelijke gezindte, regio, 2010-2015*.

Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83288NED/table?dl=615D3>

Evenhuis, E., Weterings, A., & Thissen, M. (2020, december). *Bevorderen van brede welvaart in de regio: keuzes voor beleid*. Planbureau voor de Leefomgeving.

<https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-bevorderen-van-brede-welvaart-in-de-regio-keuzes-voor-beleid-4294.pdf>

OECD. (2019). *OECD Regional Well-Being - How is life in Zeeland? OECD Regional Well-Being*. Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling.

<https://www.oecdregionalwellbeing.org/NL34.html>

Provincie Zeeland (2019). *Provinciale bevolkings- en huishoudenprognose 2019*.

Geraadpleegd op 27 januari 2022 van [https://dataportaal.zeeland.nl/downloads/Demografie/Provinciale\\_bevolkings\\_en\\_huishoudenprognose2019.pdf](https://dataportaal.zeeland.nl/downloads/Demografie/Provinciale_bevolkings_en_huishoudenprognose2019.pdf)

Verenigde Naties. (2013, november). *Recommendations on Measuring Sustainable Development*. Conference of European Statisticians, New York/Geneva.

[https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2013/CES\\_SD\\_web.pdf](https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2013/CES_SD_web.pdf)





3

Arbeidsmarkt in balans





### 3 Arbeidsmarkt in balans

#### IN HET KORT

- Zeeland pendelregio: kwart werkenden werkt buiten de provincie
- Arbeidsmarktkrapte historisch hoog; lage werkloosheid, veel vacatures
- Werkenden overwegend positief over huidig werk, balans werk-privé en reistijd naar werk
- Ondanks krapte slechts kwart werkzoekenden positief over baankansen in Zeeland
- Zeeuwse scholieren en studenten verdeeld: krappe helft ziet carrièrekansen in Zeeland

Zeeland kampt met een historisch hoge krapte op de arbeidsmarkt. Net als elders in het land overstijgt de vraag naar arbeid in veel Zeeuwse sectoren het aanbod. Er is al veel informatie beschikbaar over de Zeeuwse arbeidsmarkt: verschillende organisaties zoals het CBS en het UWV genereren actuele inzichten in het functioneren van de Zeeuwse arbeidsmarkt en de actuele arbeidsmarktkrapte.

Arbeid gaat echter verder dan vraag en aanbod. Het is voor veel mensen een belangrijk onderdeel van het leven. In de eerste plaats is werk sterk bepalend voor de bestedingsmogelijkheden van veel gezinnen.

Daarnaast is werk voor veel mensen een belangrijk onderdeel van hun dagelijkse tijdsbesteding en daarmee een bepalende factor voor het welzijn en de kwaliteit van leven.

Net als veel andere aspecten van welvaart en welzijn speelt arbeid zich doorgaans af op het niveau van de regio, waarbij kunstmatige grenzen zeker niet allesbepalend zijn: vraag en aanbod van werk zijn grensoverschrijdend. Voor een grensregio als Zeeuws-Vlaanderen geldt in het bijzonder dat voor werk ook over de landsgrens heen (Vlaanderen) wordt gekeken en vice versa<sup>1</sup>.

De hoofdvraag in dit venster: *hoe kijken de inwoners van Zeeland naar werken in Zeeland en de mogelijkheden op de Zeeuwse arbeidsmarkt?* Eerst wordt een algemeen beeld geschetst van werk vanuit de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS. Vervolgens geven we een ruimtelijk beeld van werken in Zeeland op basis van eerder onderzoek naar pendel in Zeeland. Daarna gaan we in op de resultaten van het bevolkingsonderzoek Leven in Zeeland. We geven een kijk op de tevredenheid met het werk en de werk-privébalans op dit moment. Daarna besteden we aandacht aan de ervaren arbeidsmarktkansen in de regio.

<sup>1</sup> Het Interreg-Project 'WerkInZicht Vlaanderen-Nederland' is specifiek gericht op het in kaart brengen van grensoverschrijdende vraag en aanbod op de arbeidsmarkt in de regio (Zeeuws-)Vlaanderen met als doel om bij te dragen aan het stimuleren van meer arbeidsmobiliteit over de Vlaams-Nederlandse grens.





## Beeld CBS-monitor: krappe arbeidsmarkt, werkenden tevreden

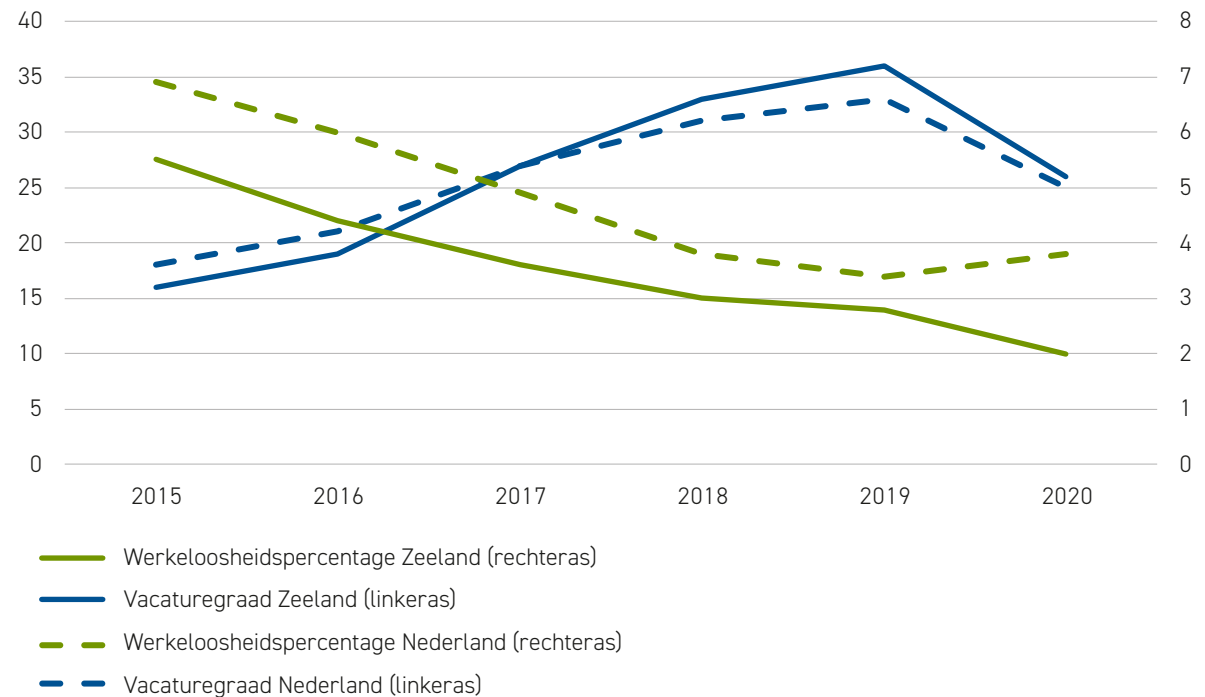
De regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS toont verschillende facetten van brede welvaart in de regio, zo ook op het gebied van arbeid en vrije tijd (CBS, 2021). Als je met de bril van brede welvaart naar werken in Zeeland kijkt, dan wordt in de eerste plaats zichtbaar dat Zeeland een krappe arbeidsmarkt heeft: de werkloosheid is laag en er

zijn tegelijkertijd veel vacatures. Deze krapte speelt in Zeeland al jaren en is bovendien relatief hoog vergeleken met veel andere regio's in Nederland. De *bruto* arbeidsparticipatie, ofwel het aandeel van alle 15 t/m 74-jarigen dat werkt of wil werken is in Zeeland, met ruim 69 procent, vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde. Hetzelfde geldt voor de *netto* arbeidsparticipatie, ofwel het aandeel werkenden in deze leeftijdsgroep (ruim 67 procent).

**Figuur 3.1** Arbeidsmarktcrapte; Zeeland ten opzichte van Nederland (werkloosheids% en vacaturegraad)\*

\* Vacaturegraad is het aantal openstaande vacatures per duizend banen (aan het einde van het vierde kwartaal). Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden. Een baan is een werkring van een werknemer, ongeacht het aantal uren dat gewerkt wordt.

Bron: CBS (2021)





Naast de arbeidsmarktkrapte laat de monitor van het CBS zien dat het aandeel hoger opgeleiden in Zeeland toeneemt, waarmee de provincie een landelijke trend volgt. Het percentage inwoners met een HBO- of WO-diploma is, met een kleine 26 procent, in Zeeland lager dan het landelijk gemiddelde (34 procent). Vooral in de gemeente Reimerswaal (13 procent) zijn er relatief weinig hoogopgeleiden. Een goede opleiding draagt bij aan kennis en de kans op een goede baan. Een hogere opleiding wordt geassocieerd met meer welvaart, hoewel een hogere opleiding niet per definitie leidt tot een grotere kans op werk. Dit hangt namelijk ook af van de opleidingsrichting en de (regio-specifieke) vraag naar arbeid.

Als het gaat over de welzijnskant van arbeid dan geeft de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS een beeld van de tevredenheid met reistijd en vrije tijd. Ongeveer acht op de tien Zeeuwen zijn (zeer) tevreden met de hoeveelheid vrije tijd en bijna negen op de tien Zeeuwse werkenden zijn (zeer) tevreden met de reistijd naar het werk.

Hoewel de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS een goed algemeen beeld van de Zeeuwse arbeidsmarkt geeft, toont het weinig inzichten in de ruimtelijke component *binnen* de regio (de verschillen tussen gemeenten) en de opvattingen van de inwoners ten aanzien van de (kansen op de) Zeeuwse arbeidsmarkt. Dit venster gaat specifiek in op deze facetten.

## EEN KRAPPE ARBEIDSMARKT

Het UWV berichtte in november 2021 dat de krapte op de Zeeuwse arbeidsmarkt, na een dip in 2020, in 2021 weer het niveau bereikte van vóór de coronacrisis. Het tekort aan personeel in Zeeland is het meest nijpend in de technische, agrarische, ICT- en dienstverlenende beroepen. Maar ook de arbeidsmarkt in de transport en logistieke sector, het openbaar bestuur, veiligheid en juridische beroepen en in zorg en welzijn kan als 'zeer krap' worden beschouwd. Vooral vacatures in de zorg, het onderwijs en de techniek en ICT sector zijn moeilijk vervulbaar (UWV, 2021). Verwacht wordt dat deze arbeidsmarktkrapte de komende jaren door de vergrijzing een structureel probleem blijft (UWV, 2021).





## Zeeland pendelregio

Zeeland is een pendelregio bij uitstek. De gemiddelde afstand van Zeeuwse werknemers naar hun werk is met 32 kilometer het grootst van alle Nederlandse provincies. Ook de reisafstand naar Zeeuwse werkgevers is met ruim 26 kilometer relatief groot. Alleen in de provincie Utrecht reizen werknemers meer kilometers naar hun werk (CBS Statline, 2021a). Dat laatste heeft er vermoedelijk mee te maken dat in de Provincie Utrecht relatief veel hoogopgeleide werknemers werken. Hoogopgeleide werknemers leggen doorgaans langere afstanden af om naar hun werk te gaan (CBS, 2016).

## Relatief weinig pendel 'onder de Westerschelde door'

Er is relatief weinig woon-werkverkeer tussen Zeeuws-Vlaanderen en de rest van Zeeland. Van alle werknemers<sup>2</sup> uit Zeeuws-Vlaanderen heeft 10 procent een werklocatie aan de andere kant van de Westerschelde. Omgekeerd heeft slechts 4 procent van alle werknemers woonachtig in 'overig Zeeland' een werklocatie in Zeeuws-Vlaanderen (CBS Statline, 2021a). Dit heeft mogelijk te maken met beperkte vervoersmogelijkheden tussen deze regio's. De voornaamste verbindingroute is de Westerscheldetunnel, die op dit moment (nog) een toltunnel is.

## Meeste Zeeuwen tevreden over reistijd

De Zeeuwse werkende is, normaal gesproken, gemiddeld 25 minuten<sup>3</sup> onderweg van huis naar de werkplek, zo blijkt uit ons onderzoek. Ongeveer negen op de tien werkenden geven aan (zeer) tevreden te

zijn met de reistijd naar werk. Werkenden in Schouwen-Duiveland zijn het langst onderweg naar werk en hebben ook relatief het vaakst moeite met de reistijd. Dit heeft te maken met de ligging: in deze gemeente zijn er relatief veel werkenden die ver moeten reizen naar hun werklocatie, vaak buiten de Provincie, bijvoorbeeld naar Rotterdam (CBS Statline, 2021b).

## Kwart werkt buiten de provincie

In 2019 werkte een kwart van alle Zeeuwse werkenden buiten de provincie. In de grensgemeente Tholen is het aandeel werkenden dat buiten de provincie werkt, met 47 procent, verreweg het grootst. Ook binnen de provinciegrenzen wordt veel gependeld. Binnen Zeeland hebben de gemeenten Goes en, in mindere mate, Terneuzen een duidelijk aanzuigende werking als het gaat om werkgelegenheid (HZ KCZS, 2021).

## Drie op de tien werken thuis

Ten tijde van het bevolkingsonderzoek van Leven in Zeeland zat Nederland in een gedeeltelijke lock down als gevolg van de coronacrisis, waarbij thuiswerken grotendeels verplicht was. Van alle Zeeuwse werkenden geven drie op de tien aan in de periode april - mei deels of volledig thuis te werken: dat is een relatief klein deel van alle werkenden. Dat het aandeel thuiswerkers in Zeeland laag is, hangt samen met het feit dat in Zeeland bepaalde sectoren waarin weinig wordt thuisgewerkt relatief groot zijn, zoals de zorg, detailhandel en horeca.

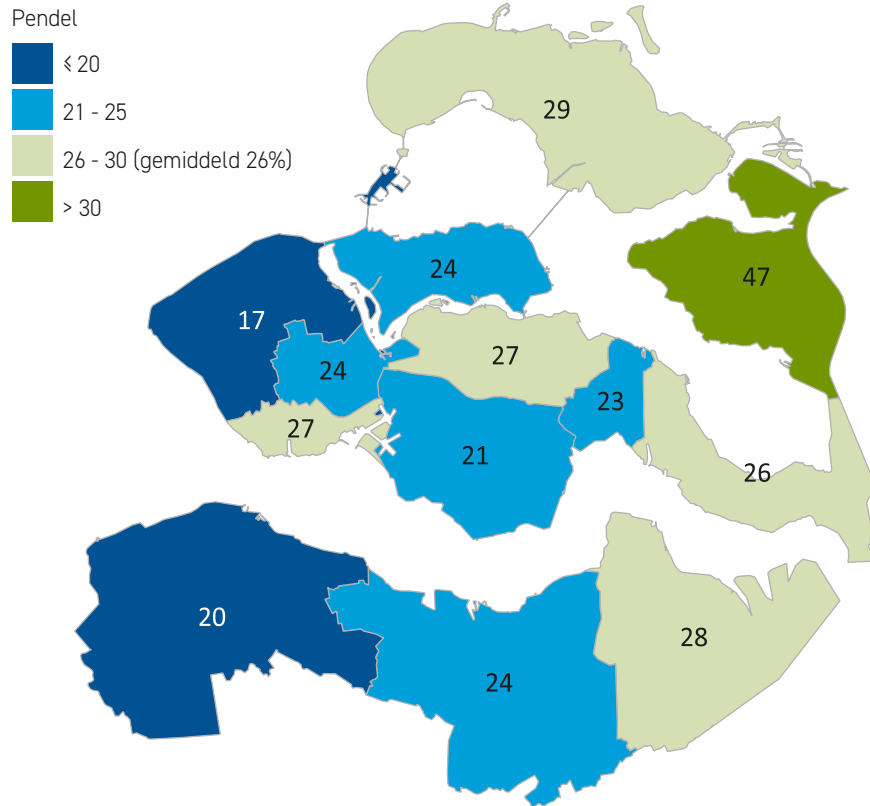
<sup>2</sup> Deze cijfers komen uit de CBS-statistiek 'Banen van werknemers naar woon- en werkregio'; cijfers op baanniveau. Dat betekent dat een werknemer met meerdere banen ook vaker meetelt in deze statistiek. Feitelijk gaat het dus om alle *banen van* werknemers in plaats van alle werknemers (CBS Statline, 2021a).

<sup>3</sup> In verband met het effect van Corona op thuis werken is uitgegaan van de reistijd vóór de coronacrisis.





**Figuur 3.2** Is werkzaam buiten de provincie; naar woongemeente, december 2019 (% werkenden)



Bron: resultaten gebaseerd op eigen berekeningen op basis van niet-openbare CBS microdata

### Huidig werk: werkenden positief, horecapersoneel minst tevreden

Uit ons onderzoek blijkt dat bijna 90 procent van alle werkenden<sup>4</sup> in Zeeland (zeer) tevreden is met de inhoud van het werk en dat komt ongeveer overeen met het landelijke beeld van de werktevredenheid<sup>5</sup>. Als het gaat over salaris, fysieke belasting en mogelijkheden tot persoonlijke groei en ontwikkeling ligt het aandeel dat (zeer) tevreden is wat lager. De verschillen tussen bedrijfstakken zijn niet heel groot. In de horeca zijn werkenden het minst tevreden over de diverse aspecten van het werk. In landelijk onderzoek naar arbeidsomstandigheden wordt dit beeld slechts ten dele bevestigd: de werktevredenheid in de bedrijfstakken industrie, handel en vervoer scoort volgens dat onderzoek namelijk nog lager dan in de horeca (Van Dam et al., 2021).

### Werk-privé balans: ruime meerderheid tevreden

Een ander aspect van welzijn van werkenden betreft de balans tussen werk en privé en de tevredenheid met de hoeveelheid vrije tijd. Ook hier zijn de Zeeuwse werkenden<sup>6</sup> positief over: driekwart is (zeer) tevreden over de balans tussen werken privé en een iets kleiner deel is dat over de *hoeveelheid* vrije tijd. Net als bij de werktevredenheid zijn ook hier de verschillen tussen bedrijfssectoren klein. Als het gaat om de tevredenheid over de hoeveelheid vrije tijd valt, net als bij de tevredenheid over het huidige werk, de horeca in negatieve zin op: daar is

<sup>4</sup> Het gaat hier om alle werkenden, exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.

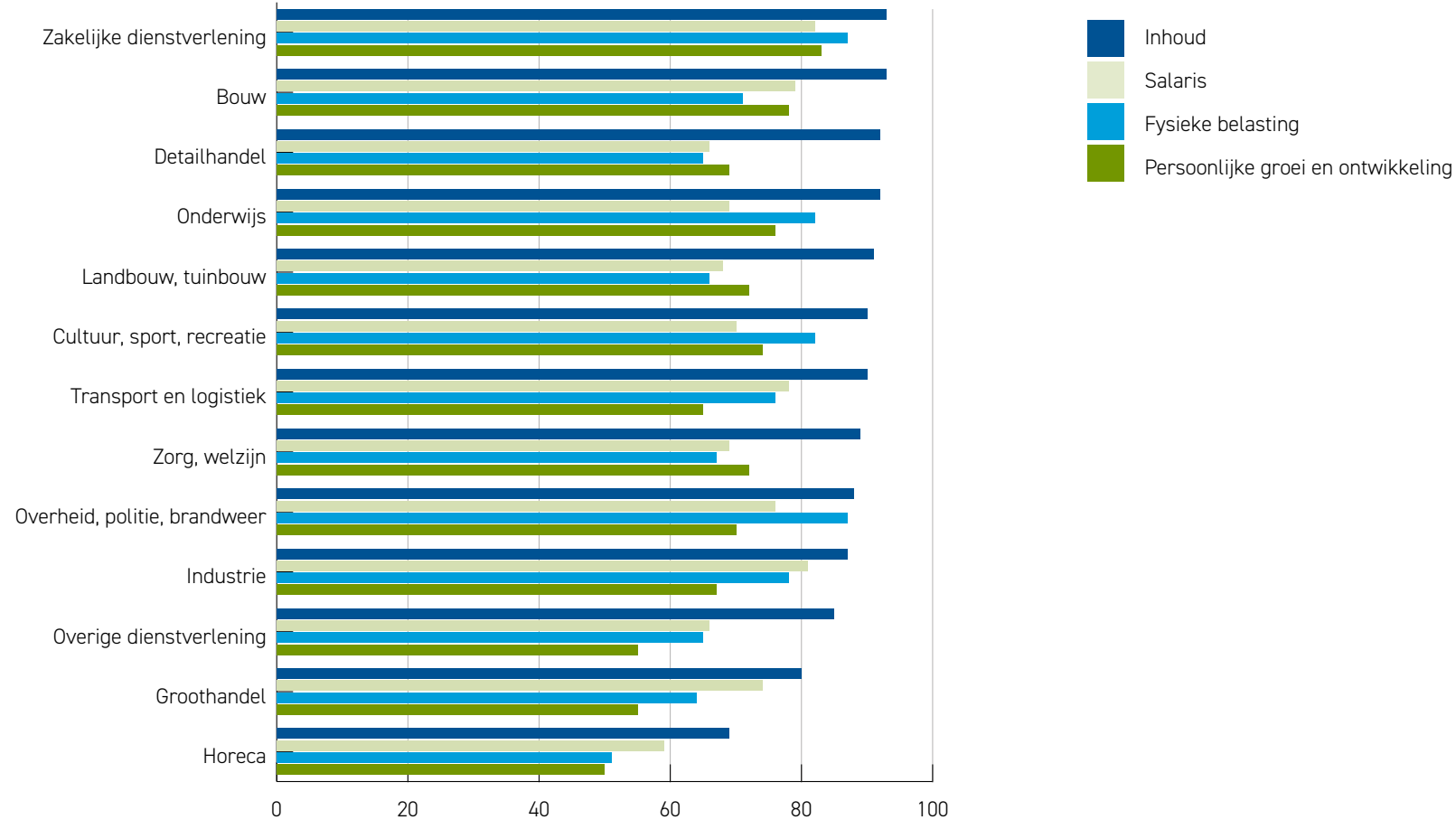
<sup>5</sup> Volgens het onderzoek Sociale Samenhang en Welzijn van het CBS was in 2020 86 procent tevreden met het werk. Het gaat hier om een totaalscore voor alle aspecten van het werk samen.

<sup>6</sup> Het gaat hier om alle werkenden, exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.





**Figuur 3.3** Is (zeer) tevreden met aspect van het huidige werk; naar bedrijfstak (% werkenden)\*



\* Het gaat hier om alle werkenden exclusief scholieren/studenten met een bijbaan. De bedrijfssector 'Banken en verzekeringswezen' is niet getoond in verband met te weinig waarnemingen.

Bron: Leven in Zeeland (2021)







iets meer dan de helft van de werkenden tevreden of zeer tevreden met de hoeveelheid vrije tijd. Werkenden in de zorg zijn juist bovengemiddeld tevreden met de hoeveelheid vrije tijd.

### Loopbaanperspectief in Zeeland: kwart werkzoekenden tevreden over baankansen

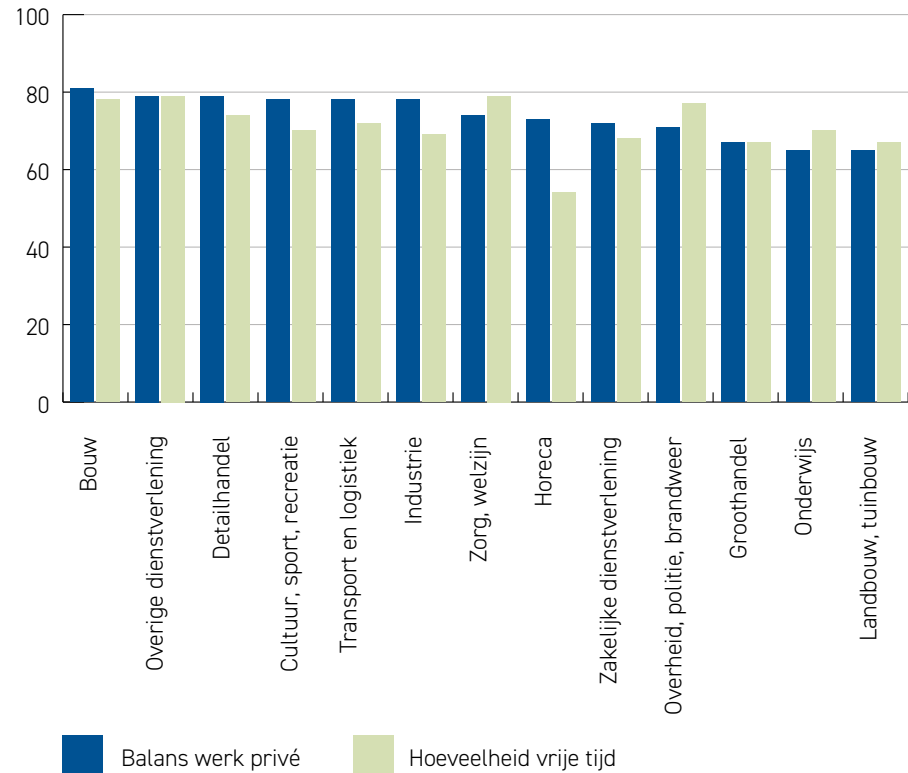
Hoewel er in Zeeland sprake is van een krappe arbeidsmarkt constateren wij dat niet iedereen even positief gestemd is over de baan- en carrièrekansen in Zeeland. Wij hebben Zeeuwse inwoners gevraagd naar het beeld van hun carrièremogelijkheden in Zeeland<sup>7</sup>.

Zeeuwse inwoners die op dit moment (betaald) werk hebben zijn het meest tevreden over hun werkkansen in Zeeland: zes op de tien zijn positief gestemd over de beschikbaarheid van banen. Werkenden met een tijdelijk contract zijn het minst tevreden over de beschikbaarheid van banen in Zeeland (krap vijf op de tien zijn tevreden), zelfstandig ondernemers met personeel het meest tevreden (acht op de tien zijn tevreden).

Hoewel het gaat om een relatief kleine groep, zijn niet-werkend werkzoekenden aanzienlijk minder positief gestemd over de baankansen in Zeeland. Het verschil is bovendien groot: slechts een kwart is (zeer) tevreden met de baankansen in Zeeland en een nog lager aandeel is positief gestemd over de carrièrekansen in Zeeland. Scholieren en studenten zijn verdeeld over het carrièreperspectief dat zij voor zichzelf zien in Zeeland: een kleine minderheid is hierover (zeer) tevreden.

<sup>7</sup> In deze analyses zijn gepensioneerden en mensen die niet werken én niet werkzoekend zijn buiten beschouwing gelaten.

**Figuur 3.4** Is (zeer) tevreden met balans werk - privé; naar bedrijfstak (% werkenden)\*



\* Het gaat hier om alle werkenden exclusief scholieren/studenten met een bijbaan. De bedrijfssector 'Banken en verzekeringswezen' is niet getoond in verband met te weinig waarnemingen.

Bron: Leven in Zeeland (2021)



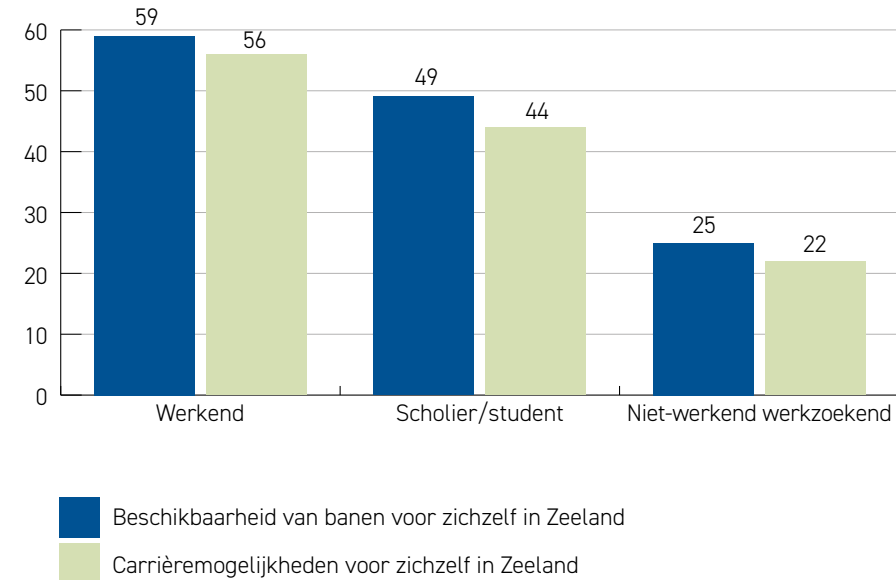
Als het gaat om de ervaren baankansen in Zeeland zien wij dat van degenen die *ontevreden*<sup>8</sup> zijn over de beschikbaarheid van banen in Zeeland ruim de helft op dit moment in Zeeland werkzaam is. Een kwart werkt nu niet in Zeeland, maar zou dat wel willen, 14 procent werkt niet in Zeeland en maakt het niet uit of ze in de provincie werken of daarbuiten en 5 procent werkt nu niet in Zeeland maar wil dat (zeker) ook niet gaan doen. Mogelijk zijn ze ontmoedigd. In hoeverre de baankansen in Zeeland anders worden beoordeeld dan de baankansen buiten Zeeland hebben wij niet onderzocht.

Hoger opgeleide werkenden en werkzoekenden zijn minder positief gestemd over de baankansen en het carrièreperspectief in Zeeland dan degenen die middelbaar of laag zijn opgeleid. Regionaal gezien zijn de werkenden, scholieren/studenten en werkzoekenden samen in Veere het meest uitgesproken positief over de beschikbaarheid van banen en carrièrekansen in Zeeland: zeven op de tien zijn (zeer) tevreden met de baankansen in Zeeland. Op Schouwen-Duiveland is minder dan de helft te spreken over de baankansen in de regio.

Werkenden in diverse bedrijfstakken kijken verschillend naar de baankansen in Zeeland. Werkenden in de landbouwsector en in Zorg en welzijn zijn bovengemiddeld positief over met name de baankansen in Zeeland. In de publieke sector is een meerderheid van de werknemers juist matig tevreden of ontevreden over de baankansen in Zeeland.

<sup>8</sup> Een rapportcijfers van een 5 of lager op 'de beschikbaarheid van banen voor uzelf in Zeeland'.

**Figuur 3.5** Is (zeer) tevreden met carrièreperspectief voor zichzelf in Zeeland; naar arbeidsmarktpositie (% werkenden, scholieren/studenten en niet-werkend werkzoekenden)\*



\* In deze analyse zijn mensen die 'weet niet' hebben ingevuld bij deze vraag buiten beschouwing gelaten (beschikbaarheid van banen: werkend: 14%, scholier/student: 20%, niet-werkend werkzoekend: 17%, carrière mogelijkheden: werkend: 15%, scholier/student: 18%, niet-werkend werkzoekend: 20%).

Bron: Leven in Zeeland (2021)



## Woonsituatie bepalend voor (willen) werken in Zeeland

De keuzes die mensen maken op het gebied van werk hangen vaak (ook) af van persoonlijke omstandigheden. In ons onderzoek hebben wij Zeeuwse inwoners<sup>9</sup> gevraagd of zij in Zeeland (willen) werken. Ook konden ze in een keuzelijst aangeven wat de belangrijkste redenen zijn om wel of niet in Zeeland te (willen) werken.

In ons onderzoek geeft ongeveer 15 procent van alle werkenden aan op dit moment buiten de provincie te werken<sup>10</sup>. Aanvullend geeft 5 procent aan geen vast werkadres te hebben. Van de inwoners die momenteel buiten Zeeland werken, geeft ongeveer de helft aan dat het niet uitmaakt of ze in Zeeland of buiten Zeeland werken, ruim 40 procent geeft aan wel in Zeeland te willen werken en een kleine 10 procent geeft aan niet in Zeeland te willen werken.

De woonsituatie speelt een belangrijke rol in het wel of niet in Zeeland willen werken. Van alle Zeeuwen die zich hebben uitgesproken over werken in Zeeland noemt ruim de helft het (willen) wonen in Zeeland als motivatie om daar ook te werken. Ongeveer een derde noemt reistijd als voornaamste argument en een iets kleiner aandeel geeft aan dat de gezinssituatie een belangrijke rol speelt<sup>11</sup>.

De groep die aangeeft niet in Zeeland te willen werken is aanzienlijk kleiner dan de groep die dat wel wil. Ook hier spelen woonwensen een rol: ruim 40 procent van deze groep noemt het willen verhuizen uit Zeeland als belangrijkste argument om buiten de provincie te willen werken. Ruim een derde geeft aan dat dit vak of beroep beter elders kan worden uitgevoerd; eveneens een derde noemt persoonlijke groei en ontwikkeling als argument om buiten Zeeland te willen werken.

## Conclusies; werkenden positief, werkzoekenden zien weinig perspectief

*'Hoe kijken de inwoners van Zeeland naar werken in Zeeland en de mogelijkheden op de Zeeuwse arbeidsmarkt?'* Dat was de hoofdvraag in dit venster van het onderzoeksrapport Leven in Zeeland 2021. Uit ons onderzoek komt een tweeledig beeld naar voren als het gaat over de staat van de Zeeuwse arbeidsmarkt. Een meerderheid van de Zeeuwse werkenden is positief gestemd over het huidige werk, de reistijd naar werk en de werk-privé balans. Naast de groep werkenden, bestaat er een kleinere groep niet-werkende werkzoekenden. Van de niet-werkende werkzoekenden is slechts een kwart positief gestemd over de baankansen in Zeeland, terwijl de regio momenteel te maken heeft met een historisch hoog tekort aan arbeidskrachten. Dit kan duiden op een mismatch op de arbeidsmarkt. Onder scholieren en studenten die de

<sup>9</sup> Met uitzondering van gepensioneerden.

<sup>10</sup> Uit eerder onderzoek, op basis van registerdata, bleek dat in 2019 ongeveer een kwart van de Zeeuwse werkenden buiten de Provincie werkt (HZ KCZS, 2021).

<sup>11</sup> Deze percentages zijn nog hoger als ook de 'open antwoorden' worden meegenomen (15 procent van de ondervraagden heeft zelf een antwoord ingevuld bij 'anders, namelijk...'). Dit geldt met name voor het argument van het wonen in Zeeland.





arbeidsmarkt nog moeten betreden is het beeld verdeeld: iets minder dan de helft is (zeer) tevreden over de baankansen en het carrièreperspectief voor zichzelf in Zeeland.

In 2021 constateerde het UWV dat er, ondanks de grote tekorten, in Zeeland kwetsbare groepen zijn die de weg naar de arbeidsmarkt niet goed weten te vinden. Te denken valt aan jongeren en ouderen en/of langdurig werklozen. Structurele ontwikkelingen als digitalisering, robotisering en de energietransitie zorgen er bovendien voor dat de vraag naar type arbeid verandert. Het UWV wijst op het belang van goede stagekansen voor jongeren en meer focus op vaardigheden, in plaats van diploma's, voor het bewerkstelligen van een betere match tussen werkgevers en werkzoekenden (UWV, 2021). Ook de HZ (Kenniscentrum Kusttoerisme) stelde in een analyse van de Zeeuwse arbeidsmarkt vast dat het voor de komende periode belangrijk is dat zowel werkgevers als werknemers meer aandacht besteden aan 'leven lang ontwikkeling', bijvoorbeeld in de vorm van omscholing en bijscholing (HZ KCKT, 2020).

Zeeuwse bedrijven, onderwijsinstellingen en overheden hebben de krachten gebundeld in het Aanvalsteam Arbeidsmarkt, om het tekort aan arbeidskrachten te lijf te gaan. Eén van de drie pijlers van dit aanvalsteam is om mensen die niet werken, waar onder mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, aan een baan te helpen. Ook in de Meerjarenagenda Arbeidsmarkt, een samenwerking van overheid,

onderwijs, werknemers en werkgevers, is een inclusieve arbeidsmarkt een speerpunt (Van Popering-Verkerk & Casteren Van Cattenburch, 2021). Hoewel er in beleid dus aandacht is voor mensen zonder werk lijkt er op basis van de resultaten uit ons onderzoek nog winst te behalen in de koppeling van vraag en aanbod op de Zeeuwse arbeidsmarkt.

De koppeling tussen onderwijs en bedrijfsleven<sup>12</sup> en het binden van jongeren aan Zeeland<sup>13</sup> heeft de aandacht van de regio. Er lijkt echter nog winst te behalen als het gaat om de carrièrekansen die jongeren voor zichzelf in Zeeland zien. Om jongeren voor de Zeeuwse arbeidsmarkt te behouden, is nog een wereld te winnen. Zeker in een regio met een relatief laag aandeel hoger opgeleiden is dit een aandachtspunt. Arbeidsmarktbeleid vraagt om verder te kijken dan alleen vraag en aanbod op dit moment; het gaat om de combinatie van een goede woon- werk- en leefomgeving, zowel nu als ook in de toekomst. Zo zien we in ons onderzoek dat de woonsituatie een sterk bepalende factor is voor het willen werken in Zeeland. Ook bleek uit eerder onderzoek dat jongvolwassenen, ten opzichte van ouderen, net wat kritischer zijn over de aantrekkelijkheid van de regio (ZB| Planbureau, 2021). In het venster '[Jongvolwassen in Zeeland](#)' wordt nader ingegaan op de blik van jongeren en jongvolwassenen op het leven in Zeeland.

<sup>12</sup> Bijvoorbeeld door middel van Campus Zeeland (campuszeeland.nl) het Techniekpact Zeeland (huisvandetechniek.nl).

<sup>13</sup> Bijvoorbeeld via de meerjarenstrategie 'Boeien en binden van jongeren' aan Zeeland (voor.zeeland.nl).



# Portret

Alexander | 36 jaar | Wissenkerke

Een aantal jaar geleden heb ik het fruitteelt-bedrijf van mijn vader overgenomen. We telen nu voornamelijk peren, maar daarnaast ook appels. Toen mijn vader het bedrijf runde, hadden we vooral appels. In de afgelopen jaren ben ik in een aantal stappen overgegaan van appels naar peren. Die bomen plant je voor je carrière. Het is niet zoals in akkerbouw dat je twee jaar een bepaald gewas verbouwt en als het dan niet goed loopt je kunt overstappen op een ander gewas.



Eigenlijk wilde ik akkerbouwer worden, maar dat ging niet want daar hebben we te weinig grond voor. Ik vond de machines altijd prachtig. Dat vind ik nog hoor als ik in de omgeving kijk, maar bij mij zijn ze nu wat kleiner. Eerst heb ik mavo gedaan en toen ben ik naar het Groencollege gegaan en zo ben ik erin gerold. Ik heb het goed naar m'n zin. Natuurlijk is er ook weleens een dag dat het minder leuk is, maar ik ben tevreden zo.

Met fruitteelt heb je niet overal invloed op. Zo zijn we afhankelijk van het weer. Na een hagelbui is heel de oogst eraan. Fruitteelt is kwetsbaar. In 2005 was echt alles kapot. Op 25 augustus om vijf uur. Dat blijft je bij, hè. Dat heb ik daarna gelukkig nooit meer zo meegemaakt. Weleens een buitje. Maar ik ben er wel voor verzekerd. Als je rust in je lijf wil hebben, moet je dat wel doen.



# Portret

Alexander | 36 jaar | Wissenkerke

We werken echt met de seizoenen. Gewasbescherming komt daarbij kijken. Kunnen we niet zonder, hoort erbij. En zo heb je goeie en minder goeie jaren. Dit was een goed jaar. In Europa waren er minder peren, minder kilo's. Er is gewoon marktwerking, vraag en aanbod. De prijs is dan gunstig. Omdat ik altijd verkoop aan een tussenhandelaar, voor een afgesproken prijs, heb ik weinig met logistiek te maken. Toch is het moment van verkopen altijd wel spannend; valt het mee of valt het tegen. Je kan het maar één keer verkopen, hè?

Een aantal dagen werk ik in loondienst bij een fruitteler op Tholen. Zo heb ik toch die afwisseling en is het risico wat minder groot. Ik vind het wel lekker om daar twee dagen te werken en dan weer op m'n eigen perceel aan de slag te gaan. Het helpt ook om buiten de windschermen te blijven kijken. Om bij te blijven lees ik het vakblad – daar staan veel artikelen in over fruitteelt in Nederland en ook wel erbuiten. En via social media ook. We hebben ook een vereniging met fruittelers uit de buurt. Met telers uit Walcheren, Noord-Beveland, Schouwen-Duiveland en Goes kijken we in elkaars bedrijven mee. Volgende week is het bij mij.

Tijdens de oogst werk ik met Poolse arbeiders. Dat gaat via een uitzendbureau dus dat is wel wat duurder, maar je weet dat ze komen en dat ze volgens wet- en regelgeving betaald krijgen. Ze zijn er voor een paar weken en gaan daarna weer naar huis. Samen met het uitzendbureau zorg ik voor huisvesting. Je moet ze wel goed huisvesten vind ik. Ongeveer de helft komt hier al jaren, dus die ken ik ook wel. En de andere helft is nieuw. Het is wel weer wennen die eerste dag dat ze allemaal rondlopen. En uiteindelijk, als je dan vier weken hebt geplukt is het de maandag erna weer raar dat ze er niet meer zijn.

Ik krijg ook regelmatig hulp van mijn oom en een vriend. Verder doe ik het werk alleen hier. Dat vind ik ook weleens moeilijk of saai, zo zonder collega's. Iemand vast aannemen wil ik niet. Alleen zijn geeft ook een vorm van vrijheid. Ik hou ervan om op tijd te beginnen en koffie te drinken wanneer ik dat wil. Extra mankracht is ook niet nodig. Het bedrijfje is nu gemiddeld en dat is een bewuste keuze.

We doen nu mee aan Planetproof, dat keurmerk. Dat heeft vooral met bestrijdingsmiddelen te maken: dat je zo natuurlijk mogelijk teelt.

Nu voldoe ik aan de eisen, waardoor mijn fruit naar alle supermarkten kan. Dat geeft wel voldoening voor het werk wat erin zit. Het is goed dat we gecontroleerd worden, maar ik vind dat we in dit land wel een beetje doordraven. Het wordt je niet makkelijker gemaakt. Maar ik ga niet klagen, hoor. Ik heb het best goed. De generatie boeren voor mij stond op het gebied van wet- en regelgeving opeens voor allerlei nieuwe ontwikkelingen. Ik heb dat al vanaf het begin af aan meegemaakt. Dat je moet aanpassen aan de veranderingen. Als boer ben je ondernemer en daar hoort het nemen van verantwoordelijkheid bij. Uiteindelijk gaan we wel richting biologisch, denk ik. De consument zal daar ook voor moeten betalen en genoeg nemen met plekje op de appels of peren. Of ik dat nog meemaak in mijn carrière weet ik niet.





## Referenties

CBS. (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

CBS. (2016, juni). *Hoogopgeleide man maakt de meeste woon-werkkilometers*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/25/hoogopgeleide-man-maakt-de-meeste-woon-werkkilometers>

CBS Statline. (2021a). *Banen van werknemers naar woon- en werkregio*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 2 december 2021 van

<https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83628NED/table?dl=489D>

CBS Statline. (2021b). *Welzijn in relatie met opleiding en werk; kenmerken werk*.

Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 19 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82635NED/table?ts=1643204172862>

HZ KCKT. (2020, november). *Analyse Arbeidsmarkt (september 2020)*. HZ Kenniscentrum Kusttoerisme.

[https://www.zeeland.nl/sites/default/files/docs/analyse\\_arbeidsmarkt\\_september\\_2020.pdf](https://www.zeeland.nl/sites/default/files/docs/analyse_arbeidsmarkt_september_2020.pdf)

HZ KCZS. (2021, november). *Zeeuwse pendel in beeld*. HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving.

<https://publicaties.kczs.nl/zeeuwse-pendel-beeld>

Van Dam, L.M.C., Mars G.M.J., Knops J.C.M., Hooftman W.E., de Vroome E.M.M., Ramaekers, M.M.M.J., Janssen, B.J.M. (2021). *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA) Eerste resultaten en analysemogelijkheden*.

Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek, Centraal Bureau voor de Statistiek, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

[https://www.cbs.nl/-/media/\\_pdf/2021/16/nea2020-resultaten.pdf](https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2021/16/nea2020-resultaten.pdf)

Van Popering-Verkerk, J. & Casteren Van Cattenburch, I. (2021, juli). *Meerjarenagenda Aan de slag in Zeeland 2021- 2025*. Arbeidsmarktregio Zeeland.

<https://www.aandeslaginzeeland.nl/assets/images/Documenten/Meerjarenagenda%20Aan%20de%20slag%20in%20Zeeland%202021-2025.pdf>

UWV. (2021, november). *Regio in Beeld: Zeeland*.

<https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/regio/zeeland/regio-in-beeld-2021>

ZB| Planbureau. (2021, februari). *Zeeland nu en in de toekomst: een inwoneronderzoek in het kader van de Zeeuwse Omgevingsvisie*. ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland.

<https://publicaties.kczs.nl/zeeland-nu-en-de-toekomst>



4

Prettig en duurzaam wonen







## 4 Prettig en duurzaam wonen

### IN HET KORT

- Zeeuwen tevreden met hun woning en woonomgeving
- Leefbaarheid in Veere hoogst gewaardeerd, in Sluis achteruitgang ervaren
- Ondanks algemene tevredenheid met de woonomgeving, ervaren inwoners in toeristische gemeenten overlast van toeristen, en in de stad een gevoel van onveiligheid en overlast van rommel op straat
- Driekwart woningzoekers nog geen succes in eerste half jaar zoeken
- Veel inwoners hebben woning al verduurzaamd, maar nog minder vaak dure maatregelen getroffen

Het hebben van kwalitatief goede, passende, veilige, prettige en betaalbare woonruimte en - omgeving verhoogt de (brede) welvaart van mensen (CBS, 2021). Echter, anno 2021 hebben we te maken met een zeer gespannen woningmarkt (Rijksoverheid, 2021). Een ander belangrijk thema is de energietransitie en in het bijzonder de bereidheid en ook de mogelijkheden (energiewaarde) van burgers om hieraan een bijdrage te leveren door middel van het verduurzamen van hun woning.

In de context van een gespannen woningmarkt en de energietransitie zetten we in dit venster van 'Leven in Zeeland' uiteen wat de houding en ervaringen van Zeeuwse inwoners zijn ten aanzien van de thema's wonen, leefbaarheid, milieu en duurzaamheid. De regionale Monitor Brede Welvaart (CBS, 2021) geeft een indicatie van de kwaliteit van wonen in de Zeeuwse regio. Daar beginnen we dit venster mee. Het biedt echter nog weinig nuance. *Hoe tevreden is men met de huidige woning en woonomgeving? Hoe vinden inwoners van leefbaarheid in de buurt? En hoe kijken Zeeuwen naar verduurzaming van de woning en naar energietransitie?* Dat zijn vragen die aan bod komen in dit venster over (prettig en duurzaam) wonen.

### Beeld CBS-monitor: hoge woontevredenheid, veel particuliere zonne-energie

Wonen is een van de acht centrale thema's in de regionale Monitor Brede Welvaart (rMBW) van het CBS. Kwaliteit van wonen wordt gemonitord op basis van de tevredenheid met de woning en de woonomgeving en op basis van afstand tot voorzieningen. Het CBS concludeert dat de ontwikkeling van de brede welvaart in Nederland op vrijwel alle dimensies stabiel is of stijgend, maar dat tegelijkertijd 'wonen' het enige thema is waar ook negatieve ontwikkelingen zichtbaar zijn.





### Prettig wonen

Hoewel er sprake is van een licht dalende trend is het merendeel van de inwoners van Zeeland tevreden met de woning en de woonomgeving: 87 procent is (zeer) tevreden met de woning en 85 procent met de woonomgeving. Vooral ten opzichte van de (rand-)stedelijke provincies Noord- en Zuid-Holland zijn Zeeuwen meer tevreden met hun woonomgeving. De afstand tot voorzieningen (bijvoorbeeld basisscholen) is in Zeeland niet heel anders dan het Nederlands gemiddelde, maar wel relatief groot ten opzichte van de Randstedelijke provincies. Verder wordt Zeeland ervaren als een veilige regio: het aantal ondervonden delicten is het laagst van alle provincies en ook voelen weinig Zeeuwen zich vaak onveilig in de buurt.

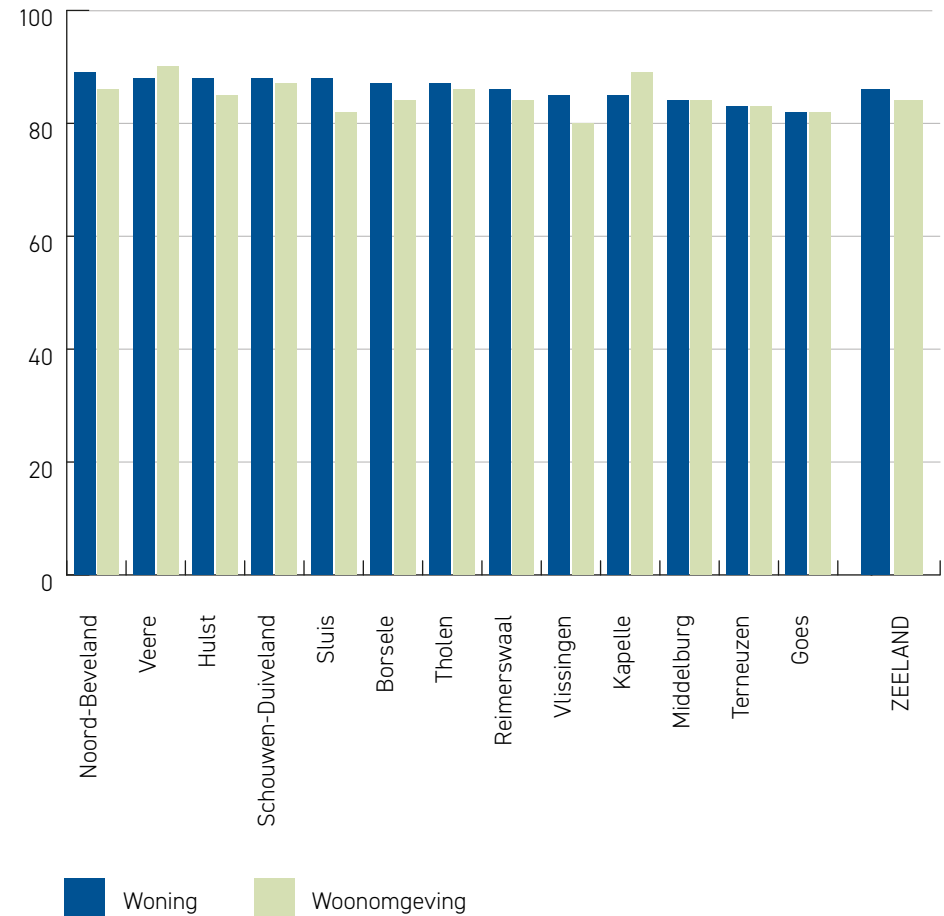
### Duurzaam wonen

Het CBS (2021) besteedt ook aandacht aan de implicaties van de kwaliteit van de leefomgeving voor de volgende generaties. Daarbij kijken ze onder meer naar duurzaamheid in termen van particuliere opwekking van zonne-energie. In Zeeland wordt relatief veel particuliere zonne-energie opgewekt, met name in de gemeenten Borsele, Kapelle en Veere, waarbij de realisatie van (particuliere) zonnepanelen op het platteland groter is dan in de stad.

### Hoge woontevredenheid: verschillen tussen gemeenten klein

Volgens het CBS ligt de tevredenheid met de woning in Zeeland iets hoger dan het Nederlands gemiddelde en de tevredenheid met de woonomgeving is gemiddeld (CBS, 2021). Ook in ons onderzoek hebben wij de Zeeuwse inwoners gevraagd naar hun tevredenheid met de woning en

**Figuur 4.1** Is (zeer) tevreden met de woning en woonomgeving; naar woongemeente (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)





de woonomgeving<sup>1</sup>. Dit om voor Zeeland de verschillen tussen regio's en groepen inwoners beter in kaart te kunnen brengen. Als we inzoomen op de Zeeuwse gemeenten, zien we dat de verschillen in woontevredenheid niet groot zijn: ongeveer tussen de tachtig en negentig procent van de Zeeuwen in alle Zeeuwse gemeenten is tevreden met de woning en de woonomgeving. Hetzelfde geldt voor de verschillen tussen inwoners in stedelijke en niet-stedelijke wijken. Er is een duidelijke samenhang tussen de tevredenheid met de woning en de tevredenheid met de woonomgeving: van de Zeeuwen die (zeer) tevreden zijn met de woning zijn negen van de tien ook (zeer) tevreden met de woonomgeving.

### Woontevredenheid hangt samen met persoonlijke factoren en omgevingsfactoren

Zeeuwen met een hoog opleidingsniveau en/of een hoger inkomen en koopwoning zijn doorgaans meer tevreden over hun woning en woonomgeving. Hiermee volgen de Zeeuwse cijfers een landelijke trend (Van Beuningen, 2018). Zeeuwse jongvolwassenen (waaronder veel studenten) en tachtig-plussers zijn juist wat vaker ontevreden over hun woning. Dit geldt ook voor alleenstaande ouders en huurders.

Woontevredenheid hangt bovendien samen met *omgevingsfactoren*. Zo zien we dat een groter gevoel van veiligheid in de buurt vaak samen gaat met een hogere woontevredenheid. Ook is de woontevredenheid vaak lager naarmate men meer overlast ervaart.

### Weinig verandering in woonervaring wijk of kern: in Sluis achteruitgang ervaren

Een belangrijk deel van het woongenot vindt plaats op het niveau van de wijk of kern. Op de vraag in hoeverre in het afgelopen jaar de wijk of kern erop vooruit of achteruit is gegaan geeft de meerderheid (zes op de tien) aan dat er weinig of geen verandering is geweest. Dit aandeel is in de loop der jaren toegenomen, wat betekent dat vanaf het begin van de meting steeds meer mensen aangeven dat er weinig of geen verandering is geweest<sup>2</sup>.

Zeventien procent van de Zeeuwen vindt dat de wijk of kern erop is achteruitgegaan en dat is iets groter dan het aandeel dat juist een verbetering (dertien procent) ervaart. De onderlinge verschillen tussen gemeenten zijn niet groot, met uitzondering van de gemeente Sluis: daar vindt bijna een kwart dat de kern er in het afgelopen jaar op achteruit is gegaan.

### Ervaren leefbaarheid in Veere het hoogst

Het regionale beeld van leefbaarheid in Zeeland is divers. Als het gaat om de tevredenheid met voorzieningen in de buurt (dagelijkse voorzieningen en vrije tijd) dan zien we dat de stedelijke gemeenten Middelburg en Goes en de gemeente Kapelle het goed doen en de niet-stedelijke gemeenten Tholen, Borsele, Reimerswaal, Hulst, Sluis en Noord-Beveland minder goed. Als het gaat over de tevredenheid met de woning en buurt dan

<sup>1</sup> Ter wille van vergelijkbaarheid hebben wij onze vraagstelling aangesloten op die van het CBS.

<sup>2</sup> In de (Sociale) Staat van Zeeland zijn in 2009, 2013 en 2017 dezelfde vragen gesteld naar vooruit- of achteruitgang van de woonwijk.





springt Veere er als gemeente in positieve zin uit en Terneuzen in negatieve zin. Qua werkmogelijkheden zien we dat vooral inwoners van de gemeenten rondom de A58 positief gestemd zijn, behalve de meer stedelijke gemeenten (Goes, Middelburg en Vlissingen). Over vervoersmogelijkheden zijn de inwoners van de stedelijke gemeenten Middelburg, Vlissingen en Goes, en van Veere, Kapelle en Tholen het meest positief gestemd.

Voor ons onderzoek hebben wij volgens de methodiek van Gieling et al. (2017) per gemeente zes leefbaarheidsmaten berekend<sup>3</sup>. Deze leefbaarheid is gebaseerd op vragen over tevredenheid met het huis en de buurt, vervoersmogelijkheden, dagelijkse voorzieningen en vrije tijdsvoorzieningen en over de mogelijkheden voor werk<sup>4</sup>. De leefbaarheidsmaten zijn berekend op basis van verschillende vragen per thema, met uitzondering van tevredenheid met de woning<sup>5</sup>.

De analyse met leefbaarheidsmaten geeft een beeld van contrasten tussen stedelijke en niet-stedelijke gemeenten: de steden doen het vooral goed op het gebied van vrijetijdsvoorzieningen, dagelijkse voorzieningen en bereikbaarheid, terwijl de niet-stedelijke gemeenten beter scoren op tevredenheid met de woning en woonomgeving. Tevredenheid met de mogelijkheden voor werk, ten slotte, hangen in Zeeland sterk samen met ligging van de gemeenten.

<sup>3</sup> In de leefbaarheidsmaat over werk zijn gepensioneerden uitgesloten.

<sup>4</sup> De tevredenheid over de baanmogelijkheden zijn gevraagd op het niveau van de hele regio Zeeland. Impliciet wordt hier aangenomen dat deze tevredenheid ook samenhangt met de woonlocatie en de baankansen in de buurt.

<sup>5</sup> Zie in de bijlage bij dit venster een overzicht van hoe de leefbaarheidsmaten zijn opgebouwd.

Al met al laat de vergelijking tussen de Zeeuwse gemeenten zien dat Veere eruit springt met een positief beeld op vier van de zes leefbaarheidsmaten. Inwoners van Veere voelen zich volgens ons onderzoek ook het meest verbonden met hun kern: bijna zeven op de tien. Voor alle Zeeuwse gemeenten samen is dat vijf op de tien.

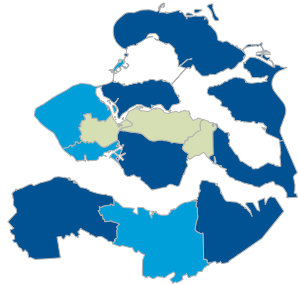
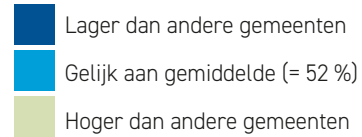
### **Stedelingen voelen zich iets vaker onveilig, profiel overlast verschilt per gemeente**

Een aspect van leefbaarheid dat niet terugkomt in de leefbaarheidsmaten is de ervaren veiligheid. Voor ons onderzoek hebben wij gevraagd naar gevoel van veiligheid in het algemeen en in de buurt. Van alle Zeeuwse inwoners voelt ruim twee op de tien zich *in het algemeen* soms of vaak onveilig. Nog een kleiner aandeel (ruim een op de tien) voelt zich soms of vaak onveilig *in de eigen buurt*. Hoewel de verschillen niet groot zijn vallen de stedelijke gemeenten hier in negatieve zin op. Dat is met name te zien in Vlissingen: een kwart voelt zich *in het algemeen* weleens onveilig en twintig procent *in de eigen buurt*. De inwoners van Kapelle voelen zich doorgaans het meest veilig in hun eigen buurt. Het contrast naar stedelijkheid zien we ook op kleinere schaal: het deel van de inwoners in niet-stedelijke wijken dat zich nooit onveilig voelt is groter dan in stedelijke wijken. Dat geldt zowel voor de ervaren veiligheid in het algemeen, als in de buurt.

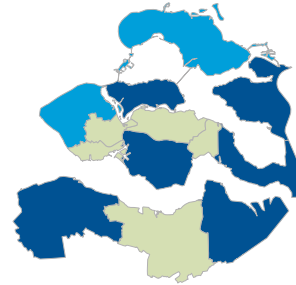
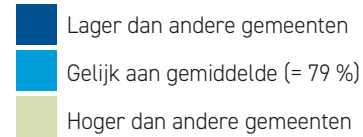


**Figuur 4.2** Tevredenheid van inwoners met aspecten van leefbaarheid in Zeeland; naar woongemeente (% inwoners)\*

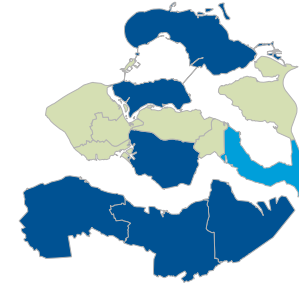
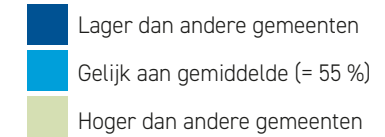
Vrijtijdsvoorzieningen



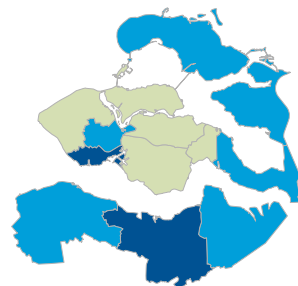
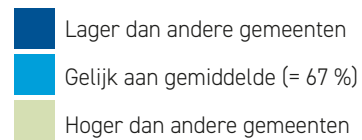
Dagelijkse voorzieningen



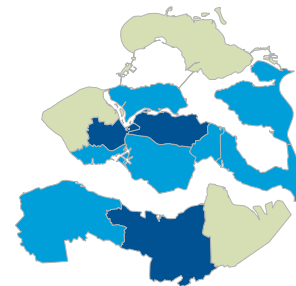
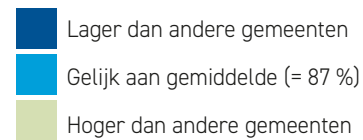
Vervoersmogelijkheden



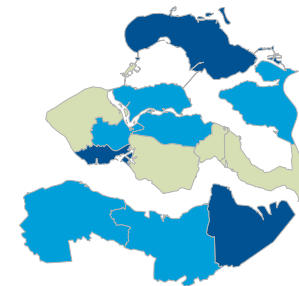
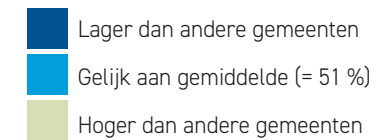
Buurt



Eigen woning



Werkmogelijkheden



\* *Lager*: zijn relatief minder inwoners in betreffende gemeenten die (zeer) tevreden zijn met leefbaarheidsaspect in woonomgeving dan gemiddeld in Zeeland. *Hoger*: er zijn relatief meer inwoners in betreffende gemeenten die (zeer) tevreden zijn met leefbaarheidsaspect in woonomgeving dan gemiddeld in Zeeland. Verschillen significant bij een p-waarde <0,05.



## Overlast: verschillende gemeentelijke 'profielen', minste overlast in Kapelle

Een ander aspect van leefomgeving is overlast. Er zijn vele vormen van overlast die de leefsfeer kunnen bederven. In ons onderzoek hebben wij gevraagd naar ervaringen met acht verschillende vormen van overlast, uiteenlopend van geluidsoverlast van de burens, tot stank uit de omgeving (bijvoorbeeld van verkeer of industrie) en overlast van toeristen. De vormen van overlast waar Zeeuwse inwoners het vaakst last van hebben zijn rommel op straat en lawaai uit de omgeving. Hierbij zijn duidelijk regionale verschillen zichtbaar: zo hebben inwoners van Terneuzen relatief het vaakst last van stank, stof en roet (vermoedelijk in verband met industrie), hebben inwoners van Vlissingen, Terneuzen en Middelburg het meeste last van criminaliteit in de buurt en rommel op straat en hebben mensen uit Veere, Schouwen-Duiveland, Noord-Beveland en Sluis relatief het vaakst last van overlast door toerisme. In de gemeente Kapelle wordt de minste overlast ervaren. Ten opzichte van eerdere metingen zien wij geen noemenswaardige veranderingen in het aandeel inwoners dat vaak last heeft van overlast<sup>6</sup>.

## Verhuisceneidheid iets afgenomen

De ervaren woonomgeving is niet allesbepalend als het gaat over de verhuisplannen van mensen. Verhuiscwensen en verhuisgedrag van mensen worden ook beïnvloed door andere factoren, waaronder de huidige woonomgeving en woonsituatie, het zoekgebied van de mogelijk toekomstige woning, life events (zoals samenwonen, kinderen krijgen,

Tabel 4.1 Ervaart vaak overlast van volgende zaken; naar woongemeente (% inwoners)\*

	Geluid burens	Rommel op straat	Criminaliteit	Lawaai omgeving	Stank omgeving	Stof en roet	Toeristen	Wateroverlast
Borsele	7%	4%	1%	10%	6%	5%	4%	3%
Goes	8%	9%	2%	10%	1%	7%	6%	1%
Hulst	8%	9%	1%	9%	5%	5%	3%	2%
Kapelle	4%	4%	0%	6%	0%	0%	2%	1%
Middelburg	12%	16%	4%	9%	3%	4%	8%	2%
Reimerswaal	8%	10%	2%	7%	4%	3%	4%	1%
Terneuzen	9%	18%	4%	13%	11%	12%	3%	2%
Tholen	7%	9%	2%	6%	3%	3%	3%	1%
Veere	6%	4%	0%	8%	3%	3%	19%	2%
Vlissingen	11%	16%	7%	14%	3%	6%	8%	3%
Schouwen-Duiveland	9%	9%	2%	10%	3%	3%	18%	2%
Noord-Beveland	5%	6%	0%	7%	5%	2%	16%	2%
Sluis	8%	9%	1%	9%	3%	3%	18%	2%
ZEELAND	9%	11%	3%	10%	4%	5%	8%	2%

\* In deze cijfers zijn degenen die soms last hebben van overlast niet meegenomen. Het aandeel Zeeuwse inwoners dat soms overlast heeft varieert per type overlast (Wateroverlast (13%), Stof en roet (18%), Toeristen (22%), Criminaliteit (27%), Stank omgeving (31%), Geluid burens (32%), Lawaai omgeving (39%), Rommel op straat (45%)).

Bron: Leven in Zeeland (2021)

<sup>6</sup> Gemeten in 2009, 2013, 2017 en 2021: geluidsoverlast burens, last van rommel op straat en overlast van stof en roet.





of scheiden), leeftijd en inkomen (De Groot et al., 2008). De wens om te verhuizen zegt daarbij overigens minder over iemands daadwerkelijke verhuisgedrag dan vaak wordt aangenomen. Zowel uit Nederlands als internationaal longitudinaal onderzoek blijkt dat veel mensen hun verhuisplannen niet realiseren (De Groot et al., 2008). Dat kan bijvoorbeeld komen doordat geen geschikte woonruimte wordt gevonden, of dat de werk- of gezinsomstandigheden wijzigen. In het onderzoek Leven in Zeeland hebben wij zowel gekeken naar verhuisintenties als naar daadwerkelijke acties van inwoners om een nieuwe woning te vinden.

Ruim een op de tien Zeeuwen heeft de intentie om binnen nu en vijf jaar te verhuizen. Dat aandeel is lager dan in 2017 (ruim twee op de tien). Levensfase speelt een rol bij verhuiscijfers. Bijna de helft van de Zeeuwse jongvolwassenen (tot dertig jaar, voornamelijk studenten) heeft verhuisplannen, terwijl de verhuiscijfers onder Zeeuwse ouderen (zestig jaar of ouder) veel lager ligt. Een vergelijking tussen de Zeeuwse gemeenten laat zien dat de verhuiscijfers in alle gemeenten op korte termijn niet groot is. Op middellange termijn is de verhuiscijfers in Middelburg het grootst: vijftien procent van de Middelburgers wil binnen twee tot vijf jaar verhuizen.

### Verhuizen – Waarom?

Naast de woning zelf zijn life events de belangrijkste redenen om te willen verhuizen. De gezinssituatie en omgeving of woning gerelateerde verhuismotieven zijn echter niet strikt van elkaar te scheiden (De Groot et al., 2008). Zo kan het zijn dat mensen een groter huis zoeken in een kindvriendelijke buurt omdat er een kind op komst is.

De drie belangrijkste redenen om te (willen) verhuizen in ons onderzoek zijn dat de woning niet meer voldoet aan de wensen, dat men in een andere omgeving wil wonen of dat er sprake is van een verandering in de gezinssituatie. Dit laatste geldt vooral voor jongvolwassenen tot dertig jaar, bijvoorbeeld omdat ze op zichzelf gaan wonen of studeren. Voor de groep 30- tot 44-jarigen zijn woonwensen en omgeving de belangrijkste redenen om uit te kijken naar een andere woning. Bewoners buiten de stad geven iets vaker dan stedelingen werk op als reden om te willen verhuizen. Huurders geven vaak aan een huis te willen kopen.

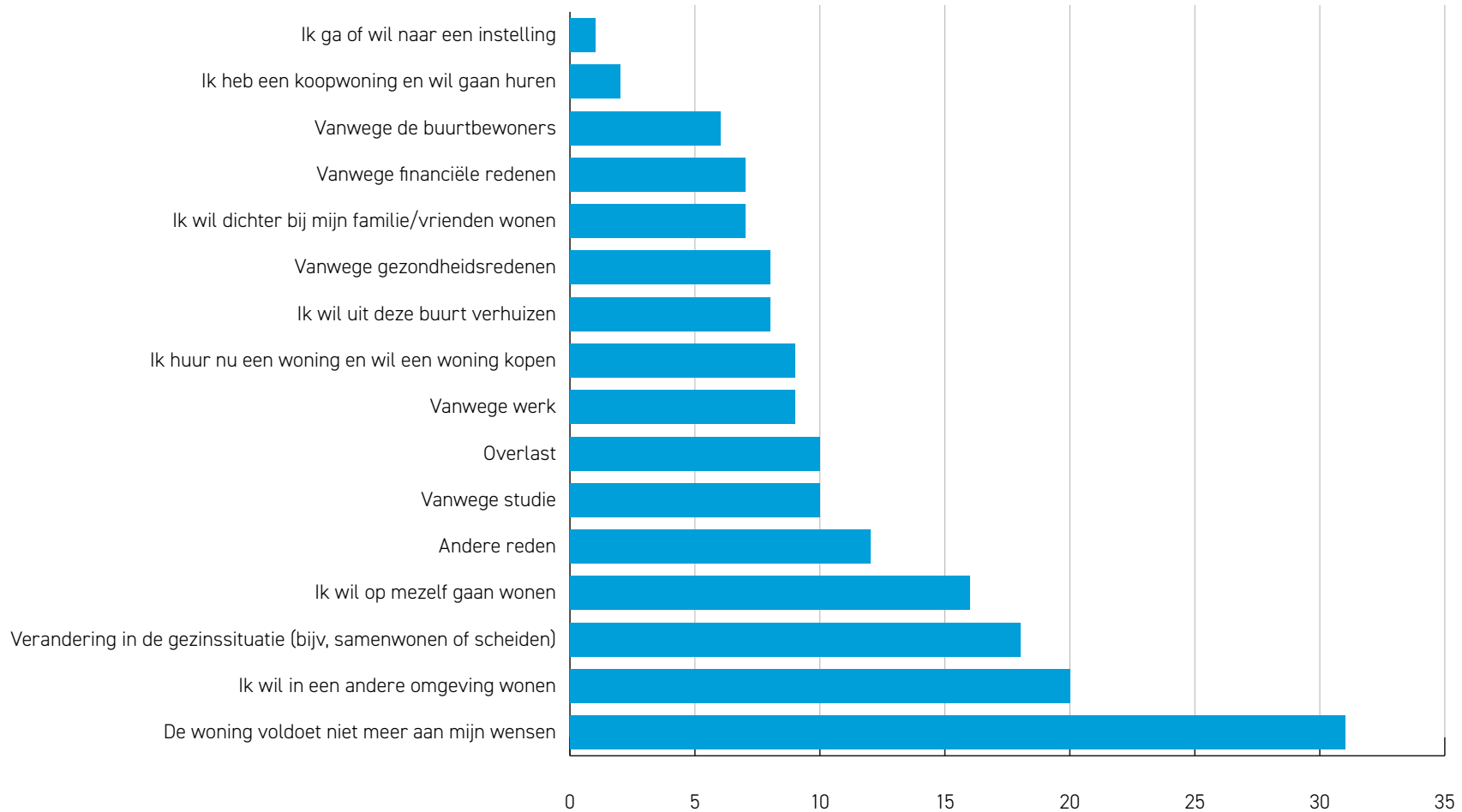
### Een op de vijf op zoek naar andere woning, waarvan driekwart nog geen succes

In het afgelopen half jaar heeft ongeveer een op de vijf Zeeuwen geprobeerd om een andere woning te krijgen, vaak een koopwoning. In bijna een kwart van de gevallen was deze zoektocht succesvol. Lukte dit niet, dan komt dat voornamelijk omdat de aangeboden woning te duur was, of omdat er geen geschikte woning is in de plaats of buurt waar men wil wonen. Van de Zeeuwen die probeerden aan een andere woning te komen is het merendeel jonger dan 44 jaar en middelbaar opgeleid. Het aandeel woningzoekers is het hoogst onder jongvolwassenen: van de inwoners tussen de zestien en dertig jaar heeft ruim een derde in het afgelopen half jaar actie ondernomen om een andere woning te vinden.





**Figuur 4.3** Noemt als reden om uit te kijken naar een andere woning (% inwoners met verhuisplan)



Bron: Leven in Zeeland (2021)







## Duurzaamheid wordt als positief gezien

Het milieu is voor negentig procent van de Nederlanders een belangrijk thema. Eenzelfde deel is bewust bezig met het eigen energieverbruik (De Witt & Smeets, 2018). Ook in Zeeland staat men over het algemeen (zeer) positief tegenover duurzaamheid in het algemeen en het opwekken van duurzame energie in het bijzonder. Twee derde van de Zeeuwse inwoners vindt de aandacht voor natuur en milieu zeker niet overdreven, en ongeveer de helft maakt zich zorgen over het milieu. Een meerderheid van de Zeeuwen vindt dat milieuproblemen moeten worden opgelost door het gedrag van mensen te veranderen of dat ze zelf een verschil kunnen maken bij de bescherming van het milieu. Als het gaat om de financiering van de milieuproblemen zijn de meningen meer verdeeld.

Ook in de woonomgeving is duurzaamheid een steeds belangrijker thema. Voor inwoners gaat het heel concreet over de maandelijkse energierekening, maar ook om algehele verduurzaming die nodig is om de klimaatdoelstellingen te halen. Verduurzaming heeft niet alleen zichtbare consequenties voor de Zeeuwse leefomgeving, ook biedt het kansen als het gaat om versterking van de leefbaarheid, economische ontwikkeling, onderwijs en werkgelegenheid. Hoe staan Zeeuwen tegenover milieuproblemen en duurzaamheid? Welke maatregelen hebben zij genomen of zijn zij bereid te nemen ter verduurzaming van de eigen woning?

**Figuur 4.4** Mening over stellingen over milieuproblematiek (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

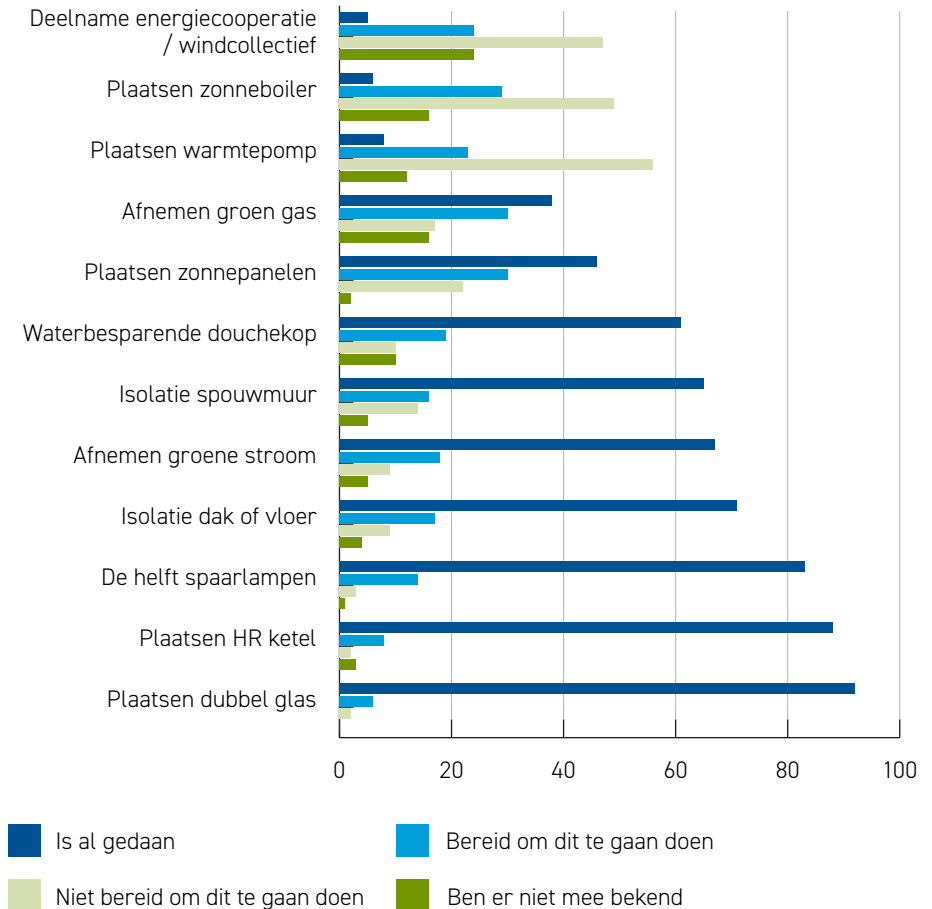


### Verduurzamen woning: veel inwoners al maatregelen genomen

Een groot deel van de Zeeuwen heeft al maatregelen genomen om hun woning te verduurzamen. Zo hebben ze een hr-ketel gekocht, de helft van hun lampen door spaarlampen vervangen, of dubbelglas, vloer-(en dak-)isolatie in hun huis laten plaatsen. Ook zijn ze overgegaan op groene stroom. Dit geldt minder voor zonnepanelen, groen gas, warmtepomp en een zonneboiler. Dit zou deels te maken kunnen hebben met de kosten: zo zijn warmtepompen en zonnepanelen duur in aanschaf, er zit niet altijd subsidie op en de terugverdientijd is lang.

Ten opzichte van inwoners in de stad hebben mensen buiten de stad iets vaker hun vloer, dak of spouw geïsoleerd (of plannen daarvoor) of zonnepanelen geplaatst. In de stad gaat men juist iets vaker over tot het installeren van een warmtepomp. Met het stijgen van het opleidingsniveau en inkomen zien we de *bereidheid* om sommige investeringen te doen toenemen. Dat geldt niet voor leeftijd: oudere Zeeuwen hebben over het algemeen vaker al een aantal duurzame maatregelen in hun woning genomen, maar de bereidheid om dit alsnog te doen neemt af met het klimmen der jaren. Vergelijken we ten slotte huur- met koopwoningen, dan zien we dat de bereidheid om maatregelen te nemen wisselend is, maar dat in men koopwoningen vaker al aanpassingen heeft gedaan, zoals het aanschaffen van een hr-ketel, spaarlampen, douchekop en dubbel glas, of het isoleren van dak, vloer en spouwmuur.

**Figuur 4.5** Heeft maatregel genomen ter verduurzaming van de woning (% inwoners)\*



\* Bij het berekenen van deze percentages zijn de inwoners die bij ouders/verzorgers wonen niet meegenomen.

Bron: Leven in Zeeland (2021)



## Conclusie: Zeeuwen positief over wonen en duurzaamheid, verhuizen is lastig

In dit venster hebben we gezocht naar antwoorden op vragen wat de houding en ervaringen zijn van de Zeeuwse inwoners ten aanzien van wonen, leefbaarheid, duurzaamheid en energietransitie. *Hoe tevreden is men met de huidige woning en woonomgeving? Hoe vinden de Zeeuwen de leefbaarheid in hun buurt en hoe kijken ze naar duurzaamheid en energietransitie?*

Net als in de regionale Monitor Brede Welvaart zien we een grote woontevredenheid in Zeeland: deze is vrij constant en ze verschilt niet in de tijd of tussen gemeenten. In Veere is de ervaren leefbaarheid het best. Aandachtspunt is de gemeente Sluis, waar de woontevredenheid achteruit ging.

Woontevredenheid hangt samen met de gezinssituatie, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen. Bij een lagere woontevredenheid kunnen mensen hun woning aanpassen of verhuizen. Het hebben van zo'n keuze verhoogt de woontevredenheid. Een lagere woontevredenheid komt vaker voor bij mensen met een lager opleidingsniveau of inkomen. Deze mensen wonen vaker in een huurwoning of in een buurt met veel overlast, en dat zorgt weer voor een lager gevoel van leefbaarheid en veiligheid.

In het algemeen voelen Zeeuwen zich veilig en ervaren ze weinig overlast in hun woonomgeving. We zien wel contrasten tussen de Zeeuwse gemeenten. Zo voelen de inwoners van stedelijke gemeenten zich net iets vaker onveilig en zien we in Vlissingen, Terneuzen en Middelburg relatief veel overlast van rommel op straat. In de meer toeristische gemeenten Veere, Schouwen-Duiveland, Noord-Beveland en Sluis ervaren inwoners relatief veel overlast van toeristen. Voor lokaal leefbaarheidsbeleid is het goed om deze verschillen in beeld te hebben.

Het totaalbeeld van leefbaarheid kan worden samengevat in een contrast tussen stad en platteland. In de meer stedelijke gebieden dragen vrije-tijdsvoorzieningen, dagelijkse voorzieningen en bereikbaarheid bij aan de leefbaarheid van de Zeeuwen. Op het platteland springen vooral tevredenheid met de woning en de buurt erboven uit. In de gemeente Veere is de ervaren leefbaarheid het grootst en voelen mensen zich bovendien het meest verbonden met de wijk.

De verhuisgeneigdheid van de Zeeuwen is de laatste jaren iets afgenomen; dat kan komen door de huidige krapte op de woningmarkt, maar dat hebben wij niet onderzocht. Immers, willen verhuizen is één ding, maar een woning vinden is een tweede. Met name jongvolwassenen willen verhuizen omdat de woning niet meer voldoet: ze veranderen bijvoorbeeld van baan, gaan samenwonen of krijgen kinderen. Aandachtspunt daarbij is de behoefte aan meer starters- en toekomstbestendige woningen.





Inwoners van Zeeland staan positief tegenover duurzaamheid in het algemeen en energietransitie in het bijzonder. Ook in Zeeland maken de mensen zich zorgen om het milieu; deze problemen zouden volgens de Zeeuwen moeten worden opgelost door gedrag van mensen te veranderen. De Zeeuwen kunnen ook zelf het verschil maken. Dat dit al gebeurt blijkt uit het hoge percentage bewoners die maatregelen heeft genomen om hun huis te verduurzamen of bereid is om dit te gaan doen. Daarnaast wordt in toenemende mate ingezet op nieuwe, groene energie. Wel zien we dat de mensen vaak *betaalbare* maatregelen nemen en niet de duurdere, meer effectieve maatregelen. De hoge kosten worden niet altijd meer gedekt door subsidieregelingen, de informatie over effectiviteit is wisselend en de terugverdientijd lang. Het behalen van de doelstellingen van de energietransitie staat daarmee onder druk. Aandachtspunten hierbij zijn informatievoorziening, subsidiëring en transparantie van beleid.



# Portret

Guido | 23 jaar | Oost-Souburg



Mijn hele leven woon ik in Oost-Souburg samen met mijn zus en ouders. Mijn zus is inmiddels uit huis en ik ga ook op mezelf komend jaar. Mijn ouders hebben een fietsenwinkel en daar werken we met z'n drieën, sinds een jaar of zeven. Vanwege de zaak heb ik een werken-en-lerenopleiding gedaan tot fietstechnicus. Die optie had je toen alleen in Bergen op Zoom, niet in Zeeland. Maar ik wilde dat graag doen.

Ik ben sowieso niet echt een schoolganger. Nu werk ik fulltime in het familiebedrijf. Dat is flink aanpoten, vooral in de zomer, dan gaan we vaak wat langer door 's avonds. Net zoals mijn vader heb ik van mijn hobby mijn werk gemaakt. Mijn hobby is motorcross dus ik was altijd al veel bezig met sleutelen.

Sinds kort heb ik mijn eerste huis gekocht. Er moet nog wel veel aan gebeuren, dus dat wordt klussen komende tijd. Ik was niet per se op zoek naar een huis en was af en toe aan het kijken en toen kwam dit op m'n pad. Het liefst wilde ik wel een vrijstaand huis of een hoekwoning met een oprit. Vanwege m'n hobby is het fijn om die ruimte te hebben. Ik ben blij dat het gelukt is. In totaal heb ik een jaartje of anderhalf rondgekeken voor ik dit



# Portret

Guido | 23 jaar | Oost-Souburg

tegenkwam. Gewoon in Oost-Souburg weer. We hebben ook nog wel in Middelburg en omstreken gekeken. In Ritthem bijvoorbeeld, waar m'n vriendin vandaan komt. Maar daar zijn de huizen heel snel weg. Er zijn veel jongvolwassenen die daar vandaan komen en er willen wonen. Er zijn ook niet zo veel huizen natuurlijk. Vaak komen die huizen niet eens op de markt.

Ik werk al heel wat jaren dus ik heb wel goed kunnen sparen. Maar als je gaat studeren tot halverwege twintig, dan heb je minder kans om te sparen. Dat maakt het wel een stuk lastiger om te kopen. Als je een huis huurt betaal je uiteindelijk veel meer per maand dan wanneer je zou kopen en aan hypotheeklasten zou betalen. Dat is wel scheef. Je kan geen lening krijgen omdat je te weinig verdient, maar je mag wel in een huurhuis. Er is veel aanbod, maar er zijn ook veel huiszoekers. Dus er wordt veel overboden.

Veel huizen die te koop staan zijn heel snel weg, merkte ik. Voor dit huis waren ook veel gegadigden dus ik moest snel reageren en een besluit nemen. Als je gaat kijken wordt er al een formulier in je handen gedrukt: 'volgende week moet je een bod uitbrengen'. Ik denk dat dat niet alleen in Zeeland is.

In de Randstad is dat nog wel erger, denk ik. De verkopers gunden het mij. Ze zeiden: 'Omdat je uit Souburg komt en we jullie als een jong stel een kans willen geven'. Vrienden van me wachten tot de huisprijzen gaan dalen. Ik denk niet dat dat binnenkort gaat gebeuren.

De woning is echt wel gedateerd dus er moet behoorlijk wat gedaan worden. Het is een klushuis. Ik heb een idee wat ik wil, maar ik ga dat komende tijd nog verder uitwerken. De bedoeling is dat ik veel zelf ga doen met mijn ouders en m'n vriendin. Ik wil er ook niet al m'n vrije tijd in gaan steken. Daarnaast heb ik ook motorcross nog, daar wil ik tijd voor houden.

Verduurzamen is nodig omdat het huis vrij oud is. Qua isolatie is er nog niet veel gedaan. De houten kozijnen moeten ook vervangen worden, dus daar wil ik wel kunststof in laten zetten met dubbel glas. En er zit nog zo'n gaskachel in dus daar moet ook wat aan gebeuren. Voorlopig wil ik wel een cv-ketel en op gas verder. Maar ik denk erover na om beneden vloerverwarming te doen die je ook op een warmtepomp kan aansluiten in de toekomst. Je kan nu gaan investeren in radiatoren, maar ik probeer wel wat verder te denken. Dat ik er nog

even mee vooruit kan. Op een warmtepomp overgaan vind ik nu nog niet nodig. Dat is ook een flinke investering. Dat doe ik pas als er eisen gesteld worden vanuit de overheid.

Komende jaren blijf ik werken in de zaak en op termijn zal ik het overnemen. Qua huis hoop ik voorlopig in het nieuwe huis te blijven wonen. Al weet je natuurlijk nooit hoe het loopt. Ik hoop voor de starters dat de huizenprijzen wel gaan zakken. Het zou mooi zijn als er meer aanbod komt op de woningmarkt zodat jongvolwassenen ook een kans maken.





## Referenties

CBS (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

De Groot, C., Manting, D., & Boschman, S. (2008, oktober). *Verhuiscwensen en verhuisgedrag in Nederland - Een landsdekkende studie*. Planbureau voor de Leefomgeving.

<https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/verhuiscwensen-verhuisgedrag.pdf>

De Witt, S., & Schmeets, H. (2018, oktober). *Milieu en duurzame energie. Opvattingen en gedrag*. CBS.

[https://www.cbs.nl/-/media/\\_pdf/2018/43/2018st25-duurzame-energie.pdf](https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/43/2018st25-duurzame-energie.pdf)

Gieling, J., Vries, I., & Haartsen, T. (2017). *Subjectieve leefbaarheid: een nieuwe meetmethode getest*. Rooilijn. Tijdschrift voor Wetenschap en Beleid in Ruimtelijke Ordening, 50, 172-180.

<http://archieff.rooilijn.nl/download?type=documentcomplete&identificer=633440>

Mulder, P., Dalla Longa, F., & Straver, K. (2021, september). *De feiten over energiearmoede in Nederland. Inzicht op nationaal en lokaal niveau*. TNO.

<https://publications.tno.nl/publication/34638646/p5uUXw/TNO-2021-M11697.pdf>

Rijksoverheid. (2021, juli). *Staat van de Woningmarkt 2021*.

<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2021/07/01/rapport-staat-van-de-woningmarkt-2021/Staat+van+de+Woningmarkt+2021.pdf>

Van Beuningen, J. (2018, januari). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Verkregen op 17 januari 2022 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/01/woning-woonomgeving-en-tevredenheid-met-het-leven>.





## Bijlage

Tabel met leefbaarheidsmaten

	Cronbach's Alpha
<b>Vrijtijdsvoorzieningen</b>	<b>0,868</b>
Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven hoe tevreden u bent over de aanwezigheid van de volgende voorzieningen in uw woonomgeving?	
Vrijtijdsvoorzieningen	
Openbare ontmoetingsplekken	
Speeltuin voor kinderen	
Culturele voorzieningen (musea, voorstellingen, concerten)	
Sportvoorzieningen (zaal, veld, zwembad)	
Overige winkels.	
<b>Dagelijkse voorzieningen</b>	<b>0,772</b>
Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven hoe tevreden u bent over de aanwezigheid van de volgende voorzieningen in uw woonomgeving?	
Winkels voor dagelijkse levensbehoeften	
Scholen	
Zorgvoorzieningen	
<b>Vervoersmogelijkheden</b>	<b>0,666</b>
Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven hoe tevreden u bent met de volgende zaken in uw woonomgeving?	
Betaalbaarheid van het openbaar vervoer	
Beschikbaarheid van het openbaar vervoer	
Aanwezigheid van voet- en fietspaden	

	Cronbach's Alpha
<b>Buurt</b>	<b>0,849</b>
Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven hoe tevreden u bent met de volgende aspecten van de woonomgeving in uw kern/wijk?	
Veiligheid	
De gebouwen (woningen, kerk, dorps huis etc.)	
Netheid (onderhoud, schoon, afval, etc.)	
Groenvoorzieningen, parken, fiets- en wandelpaden	
Geschiktheid voor opgroeiende kinderen	
Geschiktheid om oud in te worden	
<b>Werkmogelijkheden*</b>	<b>0,921</b>
Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de volgende zaken in Zeeland?	
Beschikbaarheid van banen	
Carrièremogelijkheden voor uzelf	
Baanzekerheid voor uzelf	
Het salaris voor werk dat u kunt verdienen	
<b>Eigen woning</b>	<b>-</b>
Hoe tevreden bent u met uw huidige woning? 1 - zeer ontevreden; 5 - zeer tevreden	

\* niet uitgevraagd bij gepensioneerden.





5

Bereikbare voorzieningen





## 5 Bereikbare voorzieningen

### IN HET KORT

- Meeste Zeeuwen ervaren goede bereikbaarheid van de dagelijkse voorzieningen
- Inwoners in de stad vaak met de fiets en de auto is een 'must have' buiten de stad
- Tevredenheid over fietspaden, maar ontevredenheid over openbaar vervoer
- Zeeuwen zijn weinig positief over het vrijetijds- en het cultuur-aanbod
- Winkels voor dagelijkse levensbehoeften moeilijker te bereiken in gemeenten Borsele en Sluis

Zeeland is een dunbevolkte provincie. Dit maakt bereikbaarheid en aanbod van voorzieningen een belangrijk thema. Zeeuwen moeten doorgaans verder reizen voor hun voorzieningen (CBS Statline, 2021c). Het centreren van voorzieningen in meer stedelijk gebied is een oplossing om voorzieningen betaalbaar en rendabel te houden, maar een keerzijde is dat dit gevolgen kan hebben voor het voorzieningengebruik en de bereikbaarheid in (meestal) kleinere kernen en plattelandgebieden. In de provincie worden inmiddels verschillende concepten ontplooid, bijvoorbeeld 'smart mobility' (zoals nieuwe mobiliteitsdiensten), om toegankelijkheid van voorzieningen voor inwoners te borgen.

In dit venster gaan wij in op de *ervaren* bereikbaarheid van voorzieningen. Wij beantwoorden de vraag: *hoe wordt de bereikbaarheid en het aanbod van voorzieningen ervaren door inwoners van Zeeland en welke rol spelen hun vervoersmogelijkheden daarbij?* Eerst bespreken we bereikbaarheid van voorzieningen uit de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS. Vervolgens komen de resultaten van het Zeeuwse bevolkingsonderzoek aan bod. De resultaten hebben betrekking op de ervaren bereikbaarheid van voorzieningen, vervoersmogelijkheden en de betaalbaarheid van het openbaar vervoer. Eerder onderzoek laat zien dat deze zaken samen invloed hebben op het risico van inwoners op vervoersarmoede (zie o.a. Lucas et al., 2016). We behandelen deze indicatoren hieronder afzonderlijk. In de laatste paragraaf vatten we de belangrijkste bevindingen samen in de conclusie en reflecteren we op de resultaten.

### Beeld CBS-monitor: afstand tot basisscholen en cafés in Zeeland vaak groter dan in Randstedelijk Nederland

De regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS geeft met drie indicatoren een beeld van de bereikbaarheid van voorzieningen in de regio: afstand tot de basisschool, afstand tot het sportterrein en afstand tot het café en andere uitgaansgelegenheden. De gemiddelde afstand tot de basisschool is in Zeeland 0,8 kilometer (cijfers uit 2020). Met name in de Randstedelijke provincies en in Noord-Brabant is de afstand naar een basisschool korter. Om bij een sportvoorziening te komen





moet men in Zeeland, net als in de rest van Nederland, ongeveer een kilometer afleggen (cijfers uit 2015). Het dichtstbijzijnde café (of andere uitgaansgelegenheid) is voor inwoners van Zeeland, met gemiddeld anderhalve kilometer, verder weg dan voor inwoners in Limburg, Noord-Brabant en de Randstedelijke provincies, maar dichterbij dan voor inwoners in de provincies Friesland, Flevoland, Drenthe en Overijssel. In Zeeland is de afstand tot scholen, cafés en uitgaansgelegenheden in de loop der jaren toegenomen. Deze ontwikkeling zien we ook in de rest van Nederland. De afstand tot voorzieningen is groter in niet-stedelijk gebied dan in stedelijk gebied. De regionale Monitor Brede Welvaart laat voor Zeeland zien dat de afstanden tot voorzieningen doorgaans het grootst zijn in de gemeenten Noord-Beveland en Sluis (zie ook HZ KCZS, 2021).

Hoewel de afstanden tot voorzieningen (uit de regionale Monitor Brede Welvaart) een beeld geven van het aantal kilometers dat inwoners per regio moeten reizen, zeggen deze weinig over hoe inwoners hun reistijd *ervaren*. Inwoners kunnen deze immers als niet-probleematisch ervaren. Bovendien houden registratiecijfers over afstanden tot voorzieningen geen rekening met gebruik van voorzieningen over de grens. In dit venster gaan we in op de huidige en acceptabele reistijd zoals ervaren door de inwoners en kijken we naar het gebruik van en de tevredenheid met de voorzieningen, ongeacht of dit een voorziening in België of in de eigen woonplaats is.

### **Bereikbaarheid: ervaren reistijd tegenover acceptabele reistijd**

Voor het onderzoek Leven in Zeeland hebben wij inwoners gevraagd naar het gebruik van voorzieningen. Bijna alle Zeeuwen maken gebruik

van een winkel voor dagelijkse levensbehoeften, huisarts, apotheek en bank of pinmogelijkheden. Een kleiner aantal inwoners maakt gebruik van sportvoorzieningen, opstaphaltes voor het ov, bibliotheek, basisschool en kinderopvang.

Wanneer we naar de reistijd per voorziening kijken, ongeacht het type vervoer, dan zien we dat de gemiddelde reistijd varieert van zes minuten voor een basisschool en de kinderopvang tot tien minuten voor sportvoorzieningen en de bibliotheek (onder gebruikers). Inwoners van kleinere kernen in Zeeland (=weinig stedelijk gebied) ervaren de kortste reistijd tot voorzieningen. Het valt op dat inwoners van niet-stedelijke gebieden aangeven dat zij gemiddeld genomen even lang onderweg zijn naar voorzieningen als inwoners in (zeer) sterk of matig stedelijk gebied. Inwoners van niet-stedelijke gebieden reizen vaker met de auto, terwijl inwoners in stedelijk gebied vaker met de fiets reizen (meer hierover in de paragraaf 'De auto (blijft) belangrijk voor Zeeuwen'). Het autogebruik onder inwoners van niet-stedelijk gebied kan verklaren waarom zij geen langere reistijd ervaren.

### **Meeste Zeeuwen vinden hun reistijd naar dagelijkse voorzieningen acceptabel**

Het merendeel van de inwoners vindt hun reistijd aanvaardbaar. Dit geldt met name voor de reistijd naar winkels voor dagelijkse levensbehoeften, de basisschool en de kinderopvang. Als inwoners kritisch zijn over hun reistijd naar een voorziening dan zijn zij dit vooral op de reistijd naar een opstaphalte van het openbaar vervoer, de bibliotheek en de bank/pinmogelijkheden. Zo geeft (ruim) een op de tien





**Tabel 5.1** Gebruik van voorzieningen door inwoners en reistijd zoals ervaren door gebruikers; naar type voorziening

	Aandeel dat gebruik maakt van voorziening (%)	Huidige reistijd (in minuten)	Aanvaardbare reistijd (in minuten)	Aandeel met een huidige reistijd die langer is dan zij aanvaardbaar vinden (%) <sup>*</sup>
Bank/pin	93	8	11	13
Openbaar vervoer	54	7	10	11
Bibliotheek	52	10	14	10
Sportvoorziening	63	10	14	9
Huisarts	97	8	12	7
Apotheek	96	8	12	6
Winkels dagelijkse levensbehoeften	98	7	12	5
Basisschool	30	6	11	4
Kinderopvang	23	6	11	3

\* Respondenten die aangeven 0 minuten reistijd acceptabel te vinden en momenteel reistijd hebben zijn buiten de analyse gelaten. Het gaat slechts om enkele respondenten.

Bron: Leven in Zeeland (2021)

inwoners aan dat hun huidige reistijd naar de opstaphalte van het ov, bibliotheek en de bank of het pinapparaat te lang is en buiten de voor hun aanvaardbare reistijd ligt.

Verder zien we dat de huidige reistijd samenhangt met de aanvaardbare reistijd<sup>1</sup>. Mensen die langer moeten reizen voor een voorziening geven vaker aan dat zij een langere reistijd acceptabel vinden. Dit kan betekenen dat inwoners zich aanpassen aan hun reistijd; als men verder moet reizen voor een voorziening dan vindt men een langere reistijd ook eerder aanvaardbaar. Het kan ook betekenen dat mensen die besluiten om verder van de voorzieningen te wonen het ervoor over hebben om langer te reizen, en het daarom aanvaardbaar vinden.

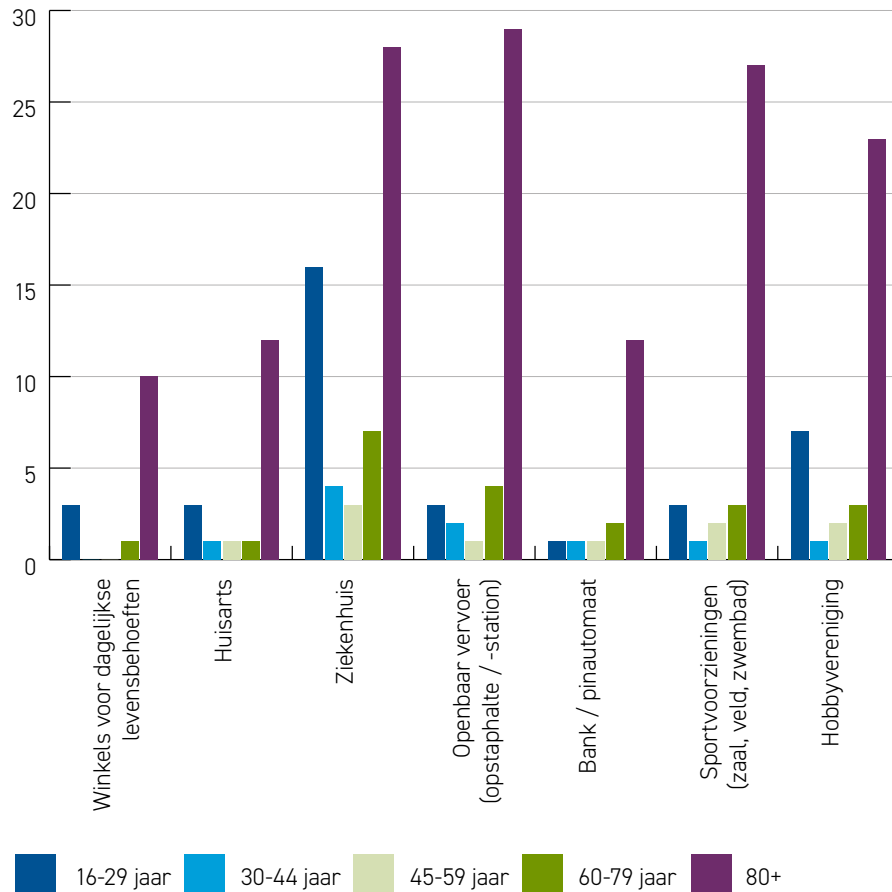
### Problemen met bereikbaarheid

Niet alle inwoners kunnen een voorziening zelfstandig bereiken: er is een groep inwoners die daarvoor afhankelijk is van de hulp van anderen. Het CBS liet eerder zien dat een op de zeven Nederlanders van 55 jaar en ouder een voorziening niet zelfstandig kan bereiken (Van Beuningen & Molnár-In 'T Veld, 2020). Het risico op bereikbaarheidsproblemen is onder deze groep groot, aangezien het wegvallen van de hulp uit eigen omgeving al snel kan betekenen dat een voorziening niet of moeilijker te bereiken is.

<sup>1</sup> Correlaties tussen ervaren reistijd en aanvaardbare reistijd variëren tussen 0,33 (voor kinderopvang) tot 0,50 (voor huisarts).



**Figuur 5.1** Kan voorziening niet zelfstandig bereiken terwijl men er wel naartoe wil of moet; naar type voorziening en leeftijd (% inwoners)\*



\* Bij het berekenen van deze percentages zijn de mensen die de voorziening niet willen of moeten gebruiken niet meegenomen. Het aandeel inwoners dat de voorzieningen niet wil of hoeft te gebruiken is volgt verdeeld: winkels voor dagelijkse levensbehoeften (1%), huisarts (2%), ziekenhuis (3%), opstaphalte ov (29%), bank/pinautomaat (3%) sportvoorzieningen (zaal, veld, zwembad) (26%) en hobbyvereniging (37%).

Bron: Leven in Zeeland (2021)

### Ouderen, jongeren en mensen met een laag inkomen of slechte gezondheid ervaren vaker bereikbaarheidsproblemen

Onze cijfers komen grotendeels overeen met de bevindingen van het CBS<sup>2</sup>. Als we eerst kijken naar de Zeeuwse 55-plussers, dan zien we dat een op de negen Zeeuwen in deze leeftijd een of meerdere voorzieningen niet zelfstandig kan bereiken. Onder alle 16-plussers ligt dit aandeel lager, namelijk op ongeveer een op de tien. Het ziekenhuis wordt het vaakst genoemd als voorziening die niet zelfstandig bereikt kan worden: negen procent van de mensen die hier wel naartoe wil/moet, kan dit niet zelfstandig. Dit wordt gevolgd door opstaphaltes voor het ov en hobbyverenigingen (in beide gevallen vier procent). Het zijn vooral 80-plussers, jonge mensen (16-29 jaar; thuiswonend<sup>3</sup>), alleenstaanden, mensen met een lager inkomen en mensen met een slechtere ervaren gezondheid die voorzieningen relatief vaker niet zonder hulp kunnen bereiken<sup>4</sup>.

<sup>2</sup> Ook als het gaat om het niet-zelfstandig kunnen bereiken van losse voorzieningen (zoals de supermarkt, de huisarts, het ziekenhuis of de hobbyvereniging) dan komen onze resultaten grotendeels overeen met de resultaten van het CBS onder 55-plussers.

<sup>3</sup> Hiermee doelen we om inwoners (van alle leeftijden) die bij de ouders inwonen. Veelal gaat het om jongeren.

<sup>4</sup> Resultaten gebaseerd op een multiple regressieanalyse met ongewogen data.



### Meer hulp van anderen bij essentiële verplaatsingen

De meesten die niet zelfstandig naar een voorziening kunnen, krijgen daarbij hulp. De mate waarin inwoners hulp ontvangen van anderen verschilt per voorziening. Zij lijken vooral hulp te krijgen bij reizen die meer noodzakelijk zijn, zoals het bezoek aan het ziekenhuis, de huisarts of een supermarkt. Voor deze - meer essentiële - verplaatsingen geldt dat 84 tot 87 procent soms of vaak hulp krijgt van *bekenden* om op plaats van bestemming te komen. Bij voorzieningen die op het eerste gezicht minder essentieel zijn, ligt de verkregen hulp aanzienlijk lager. Zo geldt dat van de mensen die naar de bank of pinautomaat willen of moeten, maar dit niet zelfstandig kunnen, 45 procent geen hulp van anderen krijgt. Bij hobbyverenigingen, sportvoorzieningen en opstaphaltes van het ov ligt het aandeel dat geen hulp krijgt op respectievelijk 70, 76 en 81 procent. Hoewel we dit niet hebben onderzocht, is het mogelijk dat inwoners bij meer essentiële verplaatsingen eerder om hulp durven te vragen als zij een voorziening niet kunnen bereiken.

### De auto (blijft) belangrijk voor Zeeuwen

De bereikbaarheid van voorzieningen hangt mede af van de vervoersmogelijkheden die mensen hebben. Uit CBS-cijfers blijkt dat het *personenautobezit* in Zeeland relatief hoog ligt. Zo zijn er 543

personenauto's per 1.000 inwoners in Zeeland. De provincie staat daarmee op de vierde plek van autobezit na de provincies Flevoland (857), Drenthe (558) en Noord-Brabant (555) (CBS Statline, 2021a)<sup>5</sup>.

### Weinig veranderingen in vervoermiddelengebruik ten opzichte van voorgaande jaren

We zien dat het aandeel inwoners in Zeeland dat wekelijks gebruikt maakt van de auto onveranderd hoog ligt (83 procent vóór de coronaperiode)<sup>6</sup>. Ten opzichte van 2009, 2013 en 2017 is het autogebruik nauwelijks veranderd. Daarnaast maken ongeveer drie op de vijf Zeeuwen van 16 jaar en ouder elke week gebruik van de fiets; ook dit aandeel blijft ongewijzigd ten aanzien van eerdere (meet)jaren. Het aandeel inwoners dat elke week het ov gebruikt lag net voor de coronaperiode in 2020 op negen procent; dit is vergelijkbaar met 2017. Tijdens de coronaperiode is dit aandeel met drie procentpunt gedaald. De deelauto wordt (vooralsnog) door slechts twee procent van de Zeeuwen gebruikt<sup>7</sup>. Er zijn ook inwoners die aangeven geen gebruik te maken van een vervoermiddel. Dit aandeel ligt op vier procent en blijft gelijk aan voorgaande (meet)jaren (in 2009: vier procent; 2013: vijf procent; 2017: drie procent; 2021 voor *lockdown*: drie procent).

<sup>5</sup> In Flevoland ligt het autobezit relatief hoog, omdat hier veel (administratief) gevestigde autoleasemaatschappijen zijn gevestigd. Zie ook RVO (2021).

<sup>6</sup> We hebben inwoners in het onderzoek van 2021 ook gevraagd naar hun vervoermiddelengebruik voor de pandemie.

<sup>7</sup> Het betreft een auto in de buurt die je ook voor korte ritten kunt huren (bv. via Greenwheels, MyWheels, peer-2-peer car sharing). Het lenen van de auto via familie, vrienden en bekenden hoort hier niet bij.





### Corona en vervoermiddelengebruik

We zien dat de coronacrisis invloed heeft gehad op het vervoermiddelengebruik. Zo worden alle vervoermiddelen minder gebruikt ten opzichte van de periode direct vóór de *lockdown* in maart 2020. De frequentie van het ov-gebruik is het sterkst afgenomen. Van de inwoners die vóór de lockdown gebruik maakten van de bus, geeft 47 procent aan momenteel minder te reizen met de bus. Onder de treingebruikers is dit 49 procent<sup>8</sup>. Van de autogebruikers is zeventien procent minder met de auto gaan reizen; van de e-bike- en fietsgebruikers is achttien procent minder met de e-bike/fiets gaan reizen.

### Veel Zeeuwen pakken de auto; al dan niet in combinatie met andere vervoermiddelen

Het huidige mobiliteitsprofiel van de Zeeuw wordt, zoals we eerder beschreven, gedomineerd door de auto<sup>9</sup>. Meestal wordt het autogebruik gecombineerd met de fiets. Er is ook een groep Zeeuwen (bijna twaalf procent van de inwoners) die alleen gebruik maakt van de fiets en niet of nauwelijks reist met een ander vervoermiddel. Dit betreft relatief vaak stadsbewoners, mensen met lagere inkomens, alleenstaanden en 80-plussers. De inwoners die wekelijks met het openbaar vervoer reizen,

kennen een soortgelijk profiel, behalve dat het hier vaker om jongvolwassenen – wellicht studenten – gaat en minder vaak om ouderen<sup>10</sup>.

### Voorzieningenaanbod doorgaans hooggewaardeerd

Over het algemeen zijn Zeeuwen tevreden met het voorzieningenaanbod in hun omgeving, vooral met het aanbod winkels voor dagelijkse levensbehoeften. Ook het aanbod aan scholen, sportvoorzieningen en zorgvoorzieningen wordt hooggewaardeerd. Minder tevreden zijn Zeeuwen met het cultuuraanbod zoals musea, voorstellingen of concerten. Bijna drie op de vijf inwoners zijn daar weinig tevreden over en geeft een rapportcijfer van zes of lager. Ruim twee op de vijf inwoners vinden de vrijetijdsvoorzieningen ondermaats. Jongere Zeeuwen van 16 tot en met 29 jaar zijn doorgaans het minst tevreden met de lokale voorzieningen, evenals inwoners met een lager inkomen en een slechtere gezondheid. Actieve ouderen (60-79 jaar) en inwoners in de stedelijke gebieden in Zeeland zijn het meest tevreden met de voorzieningen in hun woonomgeving. Voor de Zeeuwen die buiten het stedelijk gebied wonen geldt, dat ze vooral minder tevreden zijn met het aanbod overige winkels en het cultuur-, vrije tijds- en sportaanbod dan hun provinciegenoten in het stedelijke gebied.

<sup>8</sup> Ongeveer twee procent van de ov-gebruikers voor de coronacrisis zegt momenteel meer te reizen met het ov.

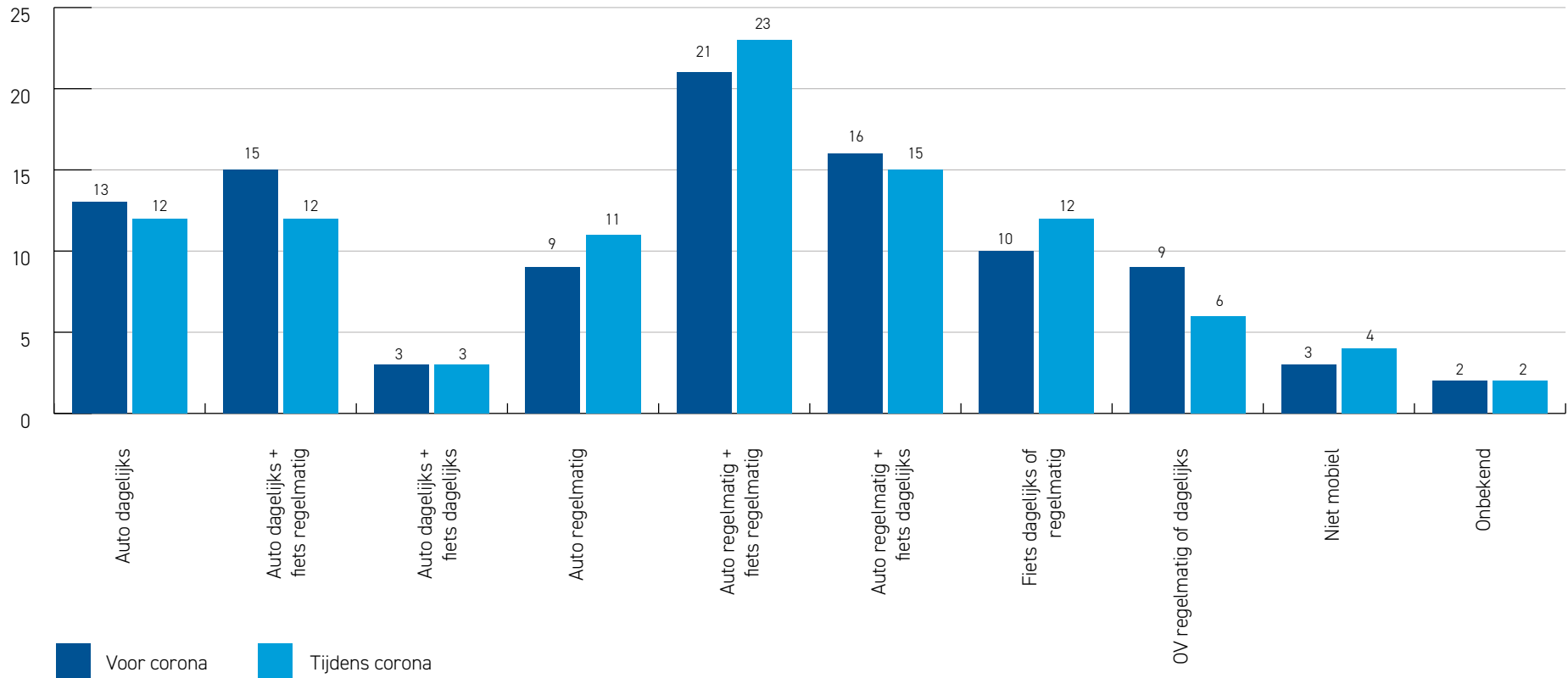
<sup>9</sup> Voor het opstellen van het mobiliteitsprofiel gebruiken we de indeling zoals door Smit et al. (2013) opgesteld. De profielen zijn niet te vergelijken met voorgaande jaren vanwege een verschil in uitvraag. Dagelijks is bij ons de categorie '(bijna) elke dag'. Regelmatig omvat bij ons de categorieën 'meerdere dagen per week' en '1 dag per week'. De resterende categorieën 'minder dan 1 dag per week' en 'nooit' vatten wij samen als niet of nauwelijks. Het vervoermiddelengebruik is wel in hoofdlijnen met voorgaande jaren te vergelijken. Dit doen wij dan ook in de tekst.

<sup>10</sup> Resultaten gebaseerd op een multiple regressieanalyse met ongewogen data.





**Figuur 5.2** Mobiliteitsprofielen van Zeeuwse inwoners; voor en tijdens corona (% inwoners)\*



\* Het profiel van de reiziger in het openbaar vervoer (ov regelmatig of dagelijks) is het meest divers, omdat zij ook de auto en/of fiets gebruiken. De situatie vóór corona is de situatie direct vóór de intelligente lockdown in maart 2020.

Bron: Leven in Zeeland (2021)







**Tabel 5.2** Is (zeer) tevreden met voorzieningen; naar type voorziening en leeftijd (% inwoners)\*

	Algemeen	16-29 jaar	30-44 jaar	45-59 jaar	60-79 jaar	80+
Winkels voor dagelijkse levensbehoeften	86	<b>81</b>	<b>87</b>	87	86	<b>82</b>
Overige winkels	66	<b>54</b>	66	67	<b>70</b>	66
Scholen	82	<b>74</b>	<b>87</b>	83	<b>86</b>	<b>68</b>
Zorgvoorzieningen	75	<b>67</b>	76	76	<b>79</b>	77
Sportvoorzieningen (zaal, veld, zwembad)	75	<b>69</b>	75	77	<b>78</b>	<b>65</b>
Culturele voorzieningen (musea, voorstellingen, concerten)	43	<b>34</b>	<b>39</b>	44	<b>48</b>	48
Vrijtijdsvoorzieningen	57	<b>47</b>	<b>53</b>	62	<b>64</b>	62
Speeltuin voor kinderen	70	<b>66</b>	72	70	<b>73</b>	66
Openbare ontmoetingsplekken	60	<b>53</b>	60	61	<b>64</b>	63

**Vetgedrukt** = significant afwijkend van andere leeftijdsgroepen bij een p-waarde < 0,05.

\* Bij het berekenen van deze percentages zijn de mensen die 'weet niet' hebben ingevuld niet meegenomen. Antwoord 'weet niet' is als volgt verdeeld: winkels voor dagelijkse levensbehoeften (1%), Overige winkels (5%), Scholen (37%), Zorgvoorzieningen (16%), Sportvoorzieningen (zaal, veld, zwembad) (24%), Culturele voorzieningen (musea, voorstellingen, concerten) (23%), Vrijtijdsvoorzieningen (21%), Speeltuin voor kinderen (32%) en Openbare ontmoetingsplekken (28%).

Bron: Leven in Zeeland (2021)

## Openbaar vervoer onvoldoende; voet- en fietspaden ruim voldoende

Eerder bespraken we al dat ongeveer een op de tien inwoners wekelijks gebruik maakt van het openbaar vervoer. Uit ons onderzoek blijkt dat twee derde van de inwoners die weleens gebruik maakt van het openbaar vervoer ontevreden is met de *betaalbaarheid* van de bus, trein, haltetaxi of boot<sup>11</sup>. Ook de beschikbaarheid van het ov scoort laag: 58 procent van de inwoners is hier ontevreden over. In het stedelijk gebied zijn inwoners meer te spreken over de beschikbaarheid en betaalbaarheid van het ov dan erbuiten. De aanwezigheid van voet- en fietspaden in de provincie kan op meer waardering rekenen onder de Zeeuwse inwoners: acht op de tien zijn (zeer) tevreden met die opties. Inwoners uit het stedelijk gebied zijn meer tevreden met de voet- en fietspaden dan erbuiten.

## Bereikbare voorzieningen voor iedereen: lokale verschillen in Zeeland

We hebben een beeld gegeven over inwoners in Zeeland en hun ervaringen met de bereikbaarheid en het voorzieningenaanbod in de woonplaats, maar welke ruimtelijke verschillen zijn er in Zeeland op dit thema? In deze paragraaf kijken we naar de verschillen per kern of wijk als het gaat om ervaren reistijd tegenover aanvaardbare reistijd, zelfstandig kunnen bereiken van voorzieningen en tevredenheid met de voorzieningen. We voegen hier de feitelijke afstand in kilometers, zoals gepubliceerd door het CBS, aan toe. We richten ons in deze paragraaf

<sup>11</sup> In tegenstelling tot de vorige analyses gaat het hier niet per se om inwoners die wekelijks gebruik maken van het ov.





specifiek op een voorziening die nagenoeg iedereen – van jong tot oud - gebruikt, namelijk de winkels voor dagelijkse levensbehoeften. Voor een soortgelijke analyse voor de voorziening 'huisarts' verwijzen we naar het venster '[Signalen van kwetsbaarheid](#)'.

### Bereikbare winkels voor dagelijkse levensbehoeften

De meeste wijken in Zeeland scoren relatief goed als het gaat om de bereikbaarheid van winkels voor dagelijkse levensbehoeften. Met name wijken in de gemeenten Middelburg, Vlissingen en Kapelle vallen positief op als het gaat om de bereikbaarheid van winkels voor dagelijkse levensbehoeften. Ook in de gemeente Goes wordt de huidige reistijd naar winkels voor dagelijkse levensbehoeften relatief vaker als aanvaardbaar beschouwd.

In de gemeente Borsele zijn inwoners minder te spreken over de bereikbaarheid van winkels voor dagelijkse levensbehoeften dan in de rest van Zeeland: in deze gemeente vinden relatief (en significant) meer mensen dat hun reistijd tot de supermarkt te lang is. De inwoners zijn hier ook minder tevreden over het *aanbod* van dit type winkels in hun woonomgeving. Kijken we nog specifiek naar de dorpen/kernen binnen de gemeente Borsele dan zien we vooral dat Nieuwdorp, 's Heerenhoek en de wijken in het uiterste puntje van de 'Zak van Zuid-Beveland' lager scoren op deze aspecten<sup>12</sup>. Kijken we naar feitelijke reisafstand tot een grote supermarkt dan valt vooral Ellewoutsdijk op met een

gemiddelde afstand van 5,3 kilometer (CBS Statline, 2021c). Inwoners in de kern Veere zijn ook meer ontevreden met hun reistijd en met het winkelaanbod. De feitelijke afstand tot een grote supermarkt is hier, met 5,4 kilometer, eveneens groot.

### Zelfstandig naar de winkel kunnen

Als het gaat om het niet zelfstandig kunnen bereiken van winkels voor dagelijkse levensbehoeften dan zien we minder grote verschillen tussen de wijken en gemeenten in Zeeland. Alleen de gemeente Sluis valt negatief op als het gaat om het aandeel mensen dat niet zelfstandig naar de winkel kan. Het gaat dan met name om de kern Retranchement: hier geeft tien procent van de inwoners aan niet zelfstandig naar de supermarkt te kunnen. Wel moet worden opgemerkt dat er in Retranchement relatief veel ouderen wonen (CBS Statline, 2021b); hier speelt dus mogelijk een leeftijdseffect. Tot slot scoren de kernen Hoofdplaat (gemeente Sluis) en Biervliet kern en omgeving (gemeente Terneuzen) laag op alle bereikbaarheidsindicatoren. In deze wijken is men minder tevreden over het winkelaanbod, wordt de ervaren reistijd als te lang ervaren, kunnen relatief veel mensen niet zelfstandig naar de winkel en is de feitelijke afstand tot de winkel groot<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> Dit zien we overigens ook voor de voorziening 'huisarts' in het venster over 'Signalen van kwetsbaarheid'.

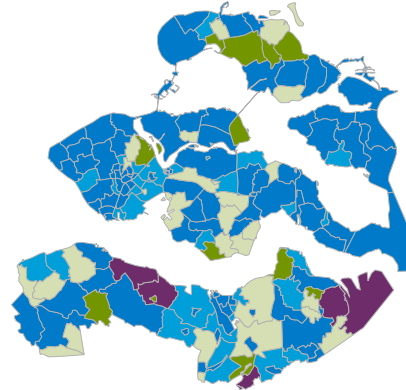
<sup>13</sup> Bij de huisartsvoorziening zien we ook dat o.a. de wijken 'Retranchement' en 'Hoofdplaat' lager scoren op de losse indicatoren.



**Figuur 5.3** Bereikbaarheid en beschikbaarheid van winkels voor dagelijkse boodschappen; naar woonwijk\*

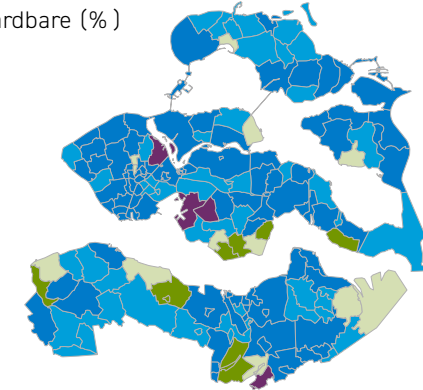
(a) Afstand in kilometers (CBS)

- minder dan 1,5
- 1,5 - 3 (gemiddeld 2,1 km)
- 3,0 - 4,5
- 4,5 - 6,0
- 6 of meer



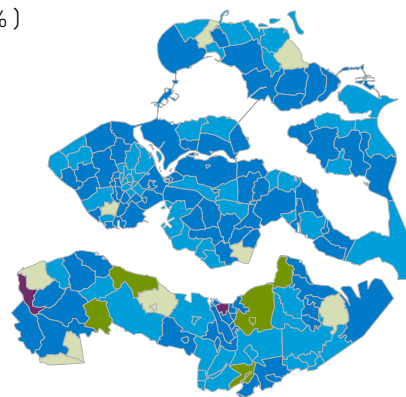
(b) Ervaart reistijd binnen het aanvaardbare (%)

- minder dan 72
- 72 - 79
- 79 - 86
- 86 - 93
- 93 of meer (gemiddeld 95%)



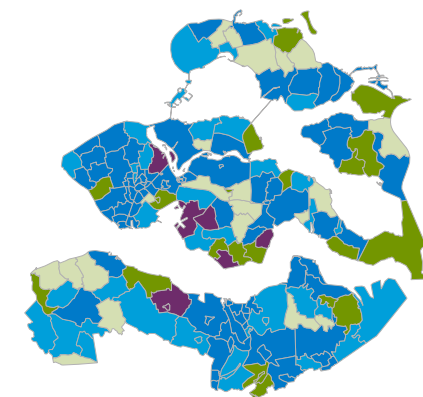
(c) Kan het zelfstandig bereiken (%)

- minder dan 92
- 92 - 94
- 94 - 96
- 96 - 98
- 98 of meer (gemiddeld 98%)



(d) Is tevreden over het aanbod (%)

- minder dan 40
- 40 - 55
- 55 - 70
- 70 - 85
- 85 of meer (gemiddeld 86%)



\* Bij de afstand in kilometers gaat het over een grote supermarkt (een minimale oppervlakte van 150 m<sup>2</sup>). De andere figuren gaan over winkels voor dagelijkse levensbehoeften. De correlaties (r) op wijkniveau tussen de afzonderlijke indicatoren zijn:  $r_{ab} = 0,592$ ;  $r_{ac} = 0,302$ ;  $r_{ad} = 0,621$ ;  $r_{bc} = 0,330$ ;  $r_{bd} = 0,833$ ;  $r_{cd} = 0,316$ .

Bron: Leven in Zeeland (2021) & CBS Statline (2021c)



## Conclusies: meerderheid tevreden over voorzieningen en bereikbaarheid, maar niet iedereen heeft toegang

Door de bijzondere ligging van Zeeland, als land in zee, is bereikbaarheid binnen de regio een grote uitdaging. De provincie is dunbevolkt, waardoor sommige voorzieningen niet rendabel zijn en daardoor verdwijnen of elders worden gecentreerd. Uit de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS blijkt dat de afstanden tot dagelijkse voorzieningen doorgaans langer zijn in Zeeland dan in andere provincies in Nederland. In dit venster hebben we daarom de vraag aan de orde gesteld *hoe de bereikbaarheid en het aanbod van voorzieningen wordt ervaren door de Zeeuwen en welke rol de vervoersmogelijkheden daarbij spelen.*

We kunnen concluderen dat het merendeel van de Zeeuwen de bereikbaarheid van de dagelijkse voorzieningen als goed ervaart. Een grote meerderheid vindt de huidige reistijd tot voorzieningen aanvaardbaar. Bovendien kunnen de meeste Zeeuwen voorzieningen zelfstandig bereiken en hebben zij geen hulp van anderen nodig om zich te verplaatsen. Het autobezit ligt nog steeds hoog in Zeeland en het gebruik van de auto blijft populair. We zien daarbij in het bijzonder dat de auto een belangrijk vervoermiddel is voor inwoners van het niet-stedelijke gebied van Zeeland. De auto wordt veelal gecombineerd met de fiets of e-bike, die het in populariteit nog niet van de fiets heeft gewonnen. Verder kan het voorzieningenaanbod in de woonregio, met uitzondering van het aanbod culturele en vrijetijdsvoorzieningen, op een positieve beoordeling rekenen van de inwoners.

Er is echter ook een groep Zeeuwen voor wie een goede bereikbaarheid van dagelijkse voorzieningen minder vanzelfsprekend is. Het gaat hier om een groep Zeeuwen die de huidige reistijd naar de dagelijkse voorzieningen als te lang ervaart en/of de voorzieningen niet zelfstandig kan bereiken. Deze groep is met name afhankelijk van anderen en/of het openbaar vervoer. De inwoners met een ervaren bereikbaarheidsprobleem zijn relatief vaak inwoners met een lager inkomen, een slechtere gezondheid, een hogere leeftijd (80-plus) en met een leeftijd tussen 16 en 30 jaar. Bovendien zijn er specifieke wijken in Zeeland aan te wijzen waar de bereikbaarheid van de supermarkt en de huisarts als minder goed wordt ervaren (zoals wijken in het puntje van de 'zak van Zuid-Beveland' in de gemeente Borsele alsook de wijken Retranchement, Hoofdplaat en Biervliet (in de gemeenten Sluis en Terneuzen)). Het ziekenhuis, sport- en hobbyverenigingen en ov-opstaphaltes zijn volgens de inwoners het meest lastig te bereiken in de provincie.

Het openbaar vervoer is voor veel inwoners een knelpunt. We zien dat het merendeel van de gebruikers van het openbaar vervoer de betaalbaarheid en beschikbaarheid van het ov onvoldoende vindt. Bovendien ligt de huidige reistijd richting de opstaphalte van het openbaar vervoer (bus, boot en/of trein) voor een relatief grote groep inwoners buiten het aanvaardbare. Een andere nieuwe vervoersservice is de deelauto; deze is nog niet erg populair onder de inwoners.





De Provincie Zeeland heeft een goede bereikbaarheid van voorzieningen tot een van haar speerpunten gemaakt in haar beleid. Ze heeft daarbij oog voor de groep die het openbaar vervoer gebruikt en die hier geen alternatief voor heeft. Ook wil de provincie de bestaande vervoerssystemen combineren met nieuwe en andere vervoersconcepten om zo het vervoer in de regio te verbeteren en rendabel te houden.

De bevindingen uit dit onderzoek laten zien dat er vooralsnog groepen inwoners en regio's in Zeeland zijn die achterblijven als het gaat om bereikbaarheid. Om een goede bereikbaarheid voor de inwoners te garanderen, zodat iedereen kan deelnemen aan de maatschappij, blijft aandacht voor deze groepen, regio's en bestemmingen en voorwaarden voor (openbaar) vervoer belangrijk.



# Portret

Jessica | 33 jaar | Zuiddorpe

Zelf ben ik in Koewacht geboren en opgegroeid. Mijn man komt uit Hulst. Samen hebben we in Vlissingen gestudeerd en ook gewoond. Ik heb de pabo gedaan en werk sindsdien in het speciaal onderwijs. Na de opleiding waren we het er al snel over eens dat we weer in Zeeuws-Vlaanderen wilden gaan wonen, maar beiden wilden we niet terug naar onze geboorteplaats. Sint-Jansteen werd het compromis. Sinds een jaar wonen we in Zuiddorpe omdat we hier een buitenkans zagen: het oude bankgebouw stond te koop.

Dit hebben we helemaal gerenoveerd tot woonhuis met veel ruimte voor de kinderen. We hebben twee kinderen en daarnaast zijn we ook pleegouders.

De kinderen zitten sinds de verhuizing nog op dezelfde basisschool. In dit dorp zijn die voorzieningen er niet. Hier op het dorp is dus echt helemaal niks. De dichtstbijzijnde supermarkt is vijf minuten rijden, dus dat is nog steeds prima. Mijn schoonouders wonen in Hulst en die doen er ook zo lang over.

Al moet ik eerlijk zeggen dat ik heel gemakzuchtig de boodschappen laat bezorgen. Dat is ideaal.

Qua hobby's voor de kinderen verschilt het heel erg: ballet is bijvoorbeeld in de buurt in Axel, maar zwemles is een stuk verder rijden naar Hulst. Verder zitten ze beide op de tekenschool en dat is weer in het Belgische Klinge. Dat soort dingen kosten in België een stuk minder dan in Nederland. Je moet er dan wel even een half uurtje voor rijden, maar ze doen het zo graag.



# Portret

Jessica | 33 jaar | Zuiddorpe

Dat hebben we ervoor over. Ze zijn gewend om met ongeveer helft Nederlandse en helft Belgische kinderen in het klasje te zitten. Toen de kinderen klein waren, zijn ze ook over de grens naar de kleuterklas geweest.

In de overweging tussen voorzieningen is het vaak een combi van praktisch (kosten of dichterbij) en kwaliteit. Ik moet zeggen: in België zijn die dingen voor kinderen vaak gesubsidieerd. Het is daar wat dat betreft een stuk beter geregeld. En tanken natuurlijk. We tanken nooit in Nederland. Een ziekenhuisbezoek doen we ook wel over de grens. Voor simpele zorg kunnen we in Terneuzen terecht, maar voor specialistische hulp word je eerder naar Belgische ziekenhuizen gestuurd. De huisarts is wel zo georiënteerd dat ze ons naar Belgische ziekenhuizen verwijst als dat nodig is.

Praktisch gezien ben je hier echt afhankelijk van een auto. Ik denk dat je hier niemand vindt die geen auto heeft. De meeste huishoudens hebben er wel twee. Het is een beetje ingeburgerd om een auto te hebben. Toen ik studeerde had ik zelfs al snel een auto om in Vlissingen te komen. Het was echt niet te doen om met het openbaar vervoer daar te komen.

Het grootste nadeel aan hier wonen is natuurlijk die tunnel. Wij kunnen niet Nederland in via Nederland zonder ervoor te betalen. Als we naar Rotterdam gaan, rijden we altijd via Antwerpen. Maar voor de rest van Zeeland, Middelburg of Vlissingen bijvoorbeeld, is dat een ander verhaal. En andersom ook; als mensen ons willen bezoeken kost het altijd een tientje. Ik heb jaren in Middelburg gewerkt en ik had geluk dat mijn werkgever het vergoedde, maar anders kost dat een hele bak geld per maand. We houden wel rekening met de tolvrije zaterdag om bij vrienden op bezoek te gaan. Het beperkt in zekere zin want ver is het allemaal niet.

Maar mis ik hier iets? Nee, niets. De inwoners hier zijn heel sociaal. Het is een dorp waar heel veel gebeurt. Voor de kinderen is dat leuk. Er is een jeugdtraad, er worden chips en cola-avonden georganiseerd. Terwijl dat in een grote stad wel anders kan zijn. Daar kennen mensen soms de burens van drie huizen verder niet eens. Er is meer sociale controle hier, dat is vast een mentaliteitsdingetje.

In de loop van de jaren zijn er veel Belgen in Zeeuws-Vlaanderen komen wonen. Dat zie je nu wel weer afvlakken omdat in België de huizenprijzen weer beter zijn. De Belgen wonen dan hier, maar ze blijven wel werken en naar school gaan in België. Dat maakt het wel wat minder sociaal. Overigens gaat dat niet altijd zo, soms mengen ze wel in de gemeenschap. Maar ik denk dat driekwart wel met het hoofd in België blijft.

De huizen die hier in de buurt te koop komen, zijn zo verkocht. Laatst is er ook weer een gezin met jonge kinderen uit Holland komen wonen. Ze zijn helemaal verbaasd over de rust en de ruimte. Je merkt dat ze er bewust voor hebben gekozen om deze kant op te komen. Ze zijn betrokken bij de gemeenschap. Dat zie je meer de laatste tijd: dat mensen uit de rest van het land deze kant op komen.

Over vijf jaar hoop ik hier nog zeker te wonen. Dit huis is wel op lange termijn gekocht en we hebben veel verbouwd. Bovendien wordt mijn man niet goed als ik zeg dat ik weer wil verhuizen.





## Referenties

CBS Statline (2021a). *Motorvoertuigenpark; inwoners, type, regio, 1 januari 2021*.

Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/7374hvv/table?dl=5D05F>

CBS Statline (2021b). *Regionale kerncijfers Nederland 2020*. Geraadpleegd op 27 januari

2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70072ned/table?dl=61580>

CBS Statline (2021c). *Nabijheid voorzieningen; afstand locatie, wijk- en buurtcijfers*

2020. Geraadpleegd op 9 februari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84953NED/table>

HZ KCZS (2021, mei). #2 - *Wonen in Zeeland*. HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving.

Geraadpleegd op 27 januari 2022, van <https://publicaties.kczs.nl/2-wonen-zeeland>

Lucas, Karen & Mattioli, Giulio & Verlinghieri, Ersilia & Guzman, Alvaro (2016). Transport poverty and its adverse social consequences. *ICE Proceedings Transport 169(6)*.

<https://www.icevirtualibrary.com/doi/pdf/10.1680/jtran.15.00073>

RVO (2021, februari). *Notitie verdeling personenvoertuigen over de provincies - fase 1*.

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

<https://www.rvo.nl/sites/default/files/2021/02/Notitie%20verdeling%20personenvoertuigen%20over%20de%20provincies.pdf>

Smit, A., Braat, H., Out, N., & Van Kooten, P. (2013, maart). *Themarapport Sociale Staat van Zeeland. Mobiliteit en bereikbaarheid*. SCOOP.

<https://dedatawerkplaats.nl/pdf/Themarapport-SSvZ-Mobiliteit-en-bereikbaarheid.pdf>

Van Beuningen, J., & Molnár-in 't Veld, H. (2020, november). *Verkeersmobiliteit van 55-plussers, 2018/2019*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/longreads/statistische-trends/2020/verkeersmobiliteit-van-55-plussers-2018-2019?onepage=true>







6

Samenleven en meedoen





## 6 Samenleven en meedoen

### IN HET KORT

- Meeste Zeeuwen tevreden met sociale aspecten in de wijk of kern, 'sociale cohesie' wat lager in stedelijk gebied ten opzichte van landelijk gebied
- Zeeuwen hebben vertrouwen in anderen, vertrouwen in het bestuur van de gemeente en provincie is middelmatig
- Zeeuwen voelen zich vooral Zeeuw en minder verbonden met gemeente of wijk/kern, verbondenheid Zeeuws-Vlamingen met de Provincie Zeeland is wat lager
- Inwoners Veere meest tevreden met sociale aspecten van de wijk, vaakst maatschappelijk actief en meeste vertrouwen in anderen
- Niet-werkenden ten opzichte van werkenden: minder sociale contacten, minder maatschappelijk actief en minder verbondenheid met de wijk

Meer dan ooit wordt in de huidige coronacrisis duidelijk hoe belangrijk het is om samen te werken en verantwoordelijkheid te nemen voor het draaiende houden van de samenleving. Participatie van burgers is echter van alle tijden. Het is niet voor niets het meest geturfd woord in beleidsplannen van gemeenten en maatschappelijke organisaties. Het gaat hierbij niet

alleen om *meedoen*, maar ook over *meedenken* en *zelf* doen. Participatie hangt nauw samen met vertrouwen (in anderen, organisaties en politiek) en vormt zo samen de basis voor sociale samenhang en verbondenheid. In dit venster van de rapportage Leven in Zeeland staan samenleven en meedoen centraal. We gaan in op de vraag: *In welke mate doen Zeeuwen actief mee in de samenleving en voelen zij zich verbonden met de wijk, gemeente of Provincie?* Eerst schetsen we een beknopt en algemeen beeld over samenleven en meedoen in Zeeland op basis van de regionale monitor brede welvaart van het CBS (2021). Vervolgens beschrijven we uitgebreid de uitkomsten van ons Zeeuwse bevolkingsonderzoek 'Leven in Zeeland'. Hierbij gaan we in op sociale contacten van Zeeuwen, verschillende vormen van actieve participatie, verbondenheid en vertrouwen in anderen en in instituties. Het venster wordt afgesloten met een conclusie en reflectie.

### Beeld CBS-monitor: Zeeland enige provincie met stijging sociale cohesie

De regionale Monitor Brede Welvaart monitort verschillende facetten van brede welvaart in de regio, zo ook op het gebied van samenleven (CBS, 2021). In 2020 was iets minder dan de helft van de Zeeuwse inwoners actief als vrijwilliger en had ruim zeven op de tien inwoners regelmatig contact met familie, vrienden of burens. Krap zeven op de tien Zeeuwse inwoners hebben vertrouwen in instituties<sup>1</sup> en zes op

<sup>1</sup> Tweede kamer, politie, en rechters





de tien hebben vertrouwen in anderen. Uit het onderzoek komt geen uitgesproken beeld naar voren over de provincie, tenminste, als je kijkt naar trends of hoe Zeeland zich verhoudt tot andere provincies<sup>2</sup>.

Volgens de regionale Monitor Brede Welvaart (rMBW) geven Zeeuwen gemiddeld een 6,5 voor de sociale aspecten van de woonbuurt. De verschillen tussen Nederlandse provincies zijn in dit opzicht niet groot. Wel zien we dat Zeeland de enige provincie is waarin sprake is van een (licht) stijgende trend in deze zogenoemde 'sociale cohesie'. Op basis van landelijk onderzoek kunnen we geen uitspraken doen over verschillen tussen (Zeeuwse) gemeenten, omdat het aantal deelnemers per gemeente daarvoor te klein is<sup>3</sup>. Uit ons eigen bevolkingsonderzoek hebben wij wel dieper inzicht gekregen in het samenleven en meedoen in Zeeland. In dit venster wordt hier nader op ingegaan.

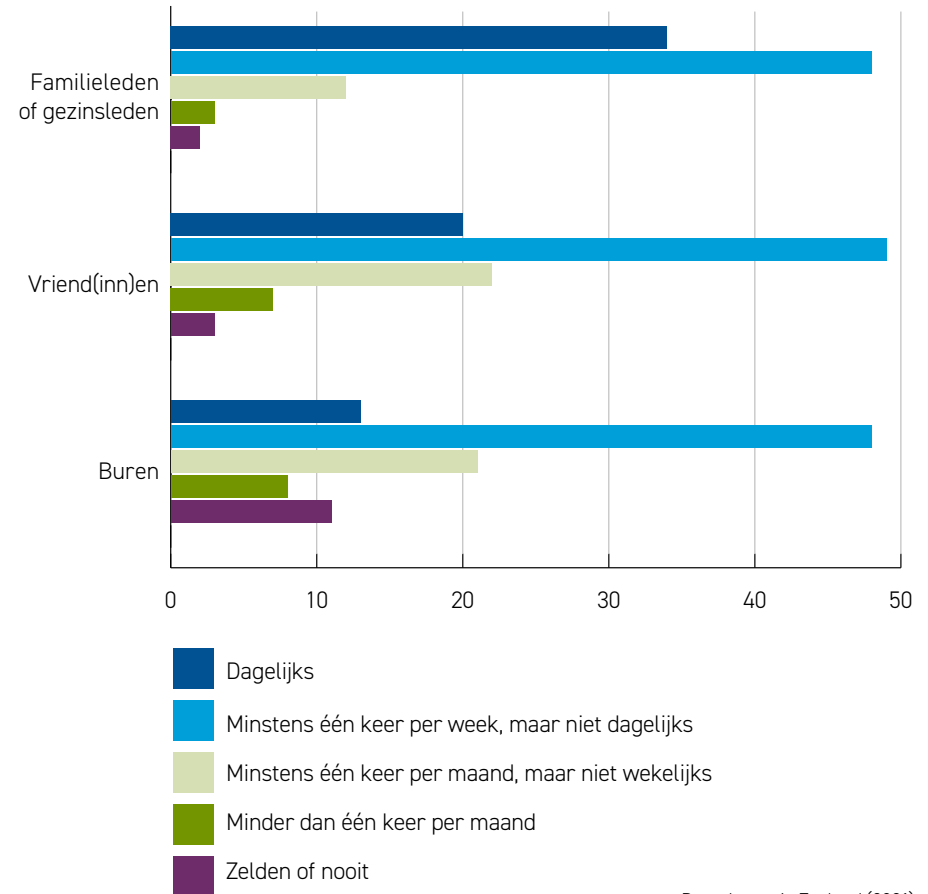
### Meerderheid regelmatig sociaal contact en vertrouwen in anderen

Het hebben van sociale contacten is belangrijk voor een gelukkig leven en ook een belangrijk fundament van de samenleving. In ons bevolkingsonderzoek is gevraagd hoe vaak men contact heeft met mensen die niet in hetzelfde huis wonen. Dat kan dagelijks zijn, wekelijks, maandelijks of nog minder frequent. Het gaat hierbij om alle vormen van contact: zowel online als offline.

<sup>2</sup> Dit heeft deels een 'technische' verklaring, namelijk dat de indicatoren uit de rMBW over 'samenleving' zijn gebaseerd op enquêtegegevens (Sociale Samenhang en Welzijn) en dat enquêteresultaten een bepaalde onzekerheidsmarge hebben. Door deze onzekerheidsmarges moet je voorzichtig zijn met het trekken van harde conclusies over trends of over verschillen tussen regio's.

<sup>3</sup> Ons eigen bevolkingsonderzoek heeft wel voldoende deelnemers per gemeente.

**Figuur 6.1** Frequentie van contact met familie, vrienden en burens (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)





Ongeveer driekwart van de Zeeuwen heeft *regelmatig* contact met familie, vrienden of burens; iets vaker dan het landelijk gemiddelde. Ze zien hun familie het vaakst, gevolgd door vrienden en burens. Ongeveer een derde heeft *dagelijks* contact met familie. Wat opvalt, is dat het hebben van sociale contacten sterk samenhangt met het hebben van betaald werk: mensen zonder betaald werk (los van studenten en gepensioneerden) hebben aanmerkelijk minder sociale contacten dan mensen met betaald werk. Dit lijkt een landelijk beeld te zijn (Ministerie van SZW, 2016). In Zeeland speelt geloof een belangrijke rol in familiecontacten: kijken we naar de relatieve cijfers in ons onderzoek, dan geven moslims het vaakst aan dagelijks contact met hun familie te hebben, gevolgd door gereformeerden.

### **Driekwart inwoners vindt meeste mensen te vertrouwen**

Het hebben van vertrouwen in anderen vormt een goede basis voor een sociale samenleving. Driekwart van de Zeeuwse inwoners vindt dat mensen in het algemeen wel te vertrouwen zijn<sup>4</sup>. We zien wel verschillen: in Terneuzen vindt ruim 70 procent dat anderen te vertrouwen zijn, in Veere is dat percentage 86. Ook zien we een verschil naar kerkelijke achtergrond: het vertrouwen in anderen is het grootst bij mensen die zichzelf rekenen tot het genootschap van de gereformeerde kerk.

Verder hebben mensen met betaald werk meer vertrouwen in anderen dan mensen zonder betaald werk (los van studenten en gepensioneerden). Voor alle Zeeuwen geldt dat een hoger opleidingsniveau gepaard gaat met een groter vertrouwen in anderen.

### **Maatschappelijke participatie van inwoners het hoogst in Veere**

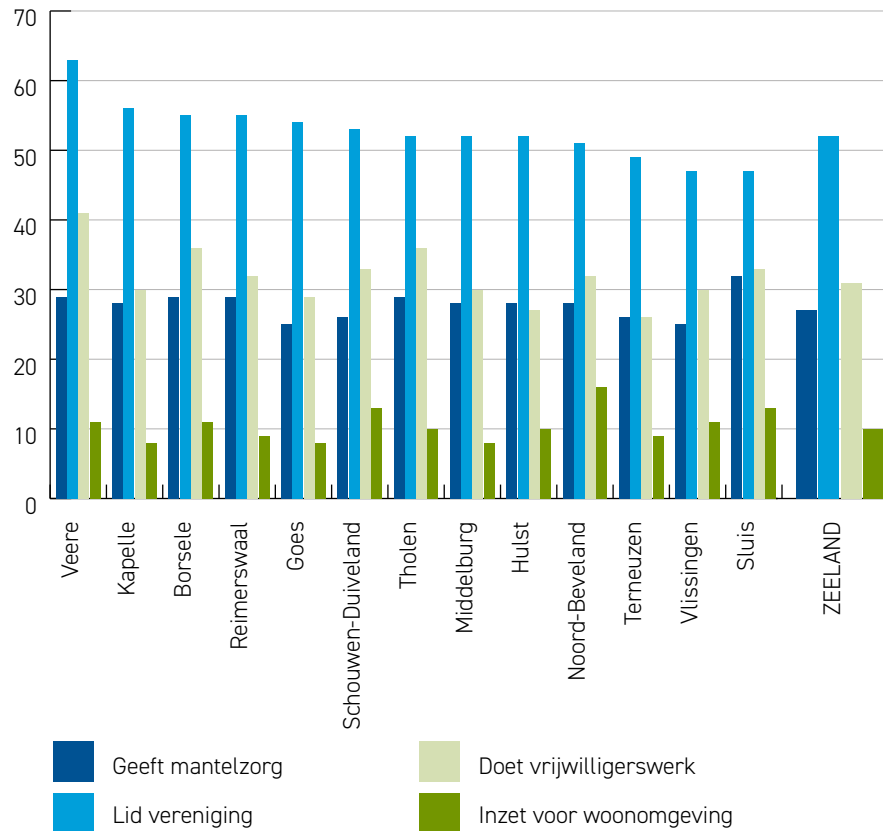
Inwoners vormen zelf de sociale smeerolie van hun leefomgeving. Naast algemene sociale contacten gaat het daarbij om sociale en maatschappelijke *participatie*. In het onderzoek 'Leven in Zeeland' hebben wij inwoners gevraagd naar verschillende vormen van maatschappelijke activiteiten en zorg, zoals vrijwilligerswerk, mantelzorg en een actief verenigingsleven. Een groot deel van de Zeeuwse inwoners is maatschappelijk actief, vooral via het verenigingsleven; daarin wijkt Zeeland niet veel af van het landelijk gemiddelde. Dat geldt ook voor het aandeel vrijwilligers (CBS, 2021) en het aandeel verenigingsleden (Schmeets, 2018). Volgens ons eigen onderzoek heeft Veere relatief gezien de meest maatschappelijk actieve inwoners; ruim zes op de tien zijn lid van een vereniging en ruim vier op de tien inwoners doen vrijwilligerswerk.

<sup>4</sup> Volgens de regionale Monitor Brede Welvaart (landelijk onderzoek) is dit percentage aanzienlijk lager (60 procent). Dit cijfer, op basis van landelijk onderzoek, heeft een grotere onzekerheidsmarge, vanwege een kleinere steekproef voor de regio Zeeland.





**Figuur 6.2** Maatschappelijke participatie en mantelzorg; naar woongemeente (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

### Ruim de helft lid van een vereniging; vaak sportvereniging

Het verenigingsleven heeft een belangrijke rol in de maatschappelijke participatie van mensen. Ruim de helft van de Zeeuwse inwoners is lid van een of meerdere verenigingen<sup>5</sup>. Sinds 2017 is het lidmaatschap van verenigingen gedaald van 59 procent naar 52 procent. De meesten zijn lid van een sportvereniging (55 procent), op grote afstand gevolgd door lidmaatschap van een kerkelijke vereniging of organisatie (31 procent) of een culturele vereniging (19 procent). Hoogopgeleiden zijn relatief het vaakst lid van een vereniging. Ook mensen met betaald werk zijn vaker lid van een vereniging dan mensen zonder betaald werk (los van studenten en gepensioneerden). Ten slotte zien we dat mensen die zich tot een kerkgenootschap of religieuze groepering rekenen vaker actief zijn in kerkelijke verenigingen.

### Een op de drie inwoners doet vrijwilligerswerk; vaak kerkelijke vereniging of organisatie

Van alle Zeeuwen doet 30 procent vrijwilligerswerk<sup>6</sup> bij een van de vele organisaties en verenigingen die Zeeland rijk is. Wij zien in ons onderzoek dat het vaak een kerkelijke vereniging betreft (33 procent). Een kwart is actief bij een sportvereniging en 28 procent bij een andere vereniging. De Zeeuwse vrijwilliger is relatief vaak lid van een kerkgenootschap of religieuze groepering, iets vaker een man dan een vrouw, hoogopgeleid, en/of een actieve oudere tussen 60 en 79 jaar. Veere en Borsele hebben het hoogste aandeel vrijwilligers, Hulst en Terneuzen het laagste

<sup>5</sup> We hebben geen onderzoek gedaan naar een eventueel effect van de coronacrisis op de actieve deelname aan het verenigingsleven.

<sup>6</sup> Ter vergelijking met het CBS-cijfer voor vrijwilligerswerk voor Zeeland (46 procent) is dat laag. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een andere vraagstelling ('in de afgelopen 12 maanden' versus 'momenteel').





aandeel. In niet-stedelijk gebied wordt iets vaker vrijwilligerswerk gedaan dan in stedelijk gebied.

Maatschappelijke participatie hangt samen met een gevoel van verbinding tussen mensen, zo constateren wij in ons onderzoek. De verbondenheid met de kern of wijk waar men woont is groter bij mensen die zeggen lid te zijn van een vereniging (3,8 op een schaal tussen een en vijf) dan mensen die geen lid zijn (3,5). Ook vrijwilligers tonen een grotere verbondenheid (3,9) dan mensen die geen vrijwilligerswerk doen (3,6).

### **Ruim een kwart geeft mantelzorg; aandeel mantelzorgers stijgt**

In Zeeland geeft ruim een kwart (27 procent) van de inwoners geregeld mantelzorg aan iemand in zijn of haar omgeving. Dat gebeurt het meest door de actieve ouderen tussen 60 en 79 jaar (34 procent). Het aandeel mantelzorgers verschilt niet heel erg tussen de Zeeuwse gemeenten, maar het percentage mantelzorgers is in de loop der jaren toegenomen. Het hebben van regelmatig contact met familie of vrienden zorgt voor een (sterk) sociaal netwerk; dat zorgt ervoor dat mensen op elkaar terug kunnen vallen als dat nodig is, bijvoorbeeld als iemand voor langere tijd ziek, hulpbehoevend of gehandicapt is.

### **Een op de tien actief voor verbetering eigen leefomgeving; vooral in Noord-Beveland**

Los van vrijwilligerswerk en mantelzorg hebben wij in ons bevolkingsonderzoek ook gevraagd naar plannen of activiteiten voor het verbeteren van de eigen woon- en leefomgeving. Ongeveer tien procent van de Zeeuwse inwoners heeft zich in het afgelopen jaar hiervoor ingezet<sup>7</sup>; relatief gezien gebeurde dit het vaakst in Noord-Beveland (zestien procent).

### **Sociale cohesie hoogst in Veere, laagst in stedelijke gemeenten**

Een ideale leefomgeving is een veilige en verzorgende omgeving waarin mensen elkaar (willen) kennen, op elkaar letten en elkaar laagdrempelige hulp bieden waar nodig en mogelijk. Wij hebben aan de Zeeuwse inwoners gevraagd hoe zij het wonen in hun kern of wijk beleven in termen van leefbaarheid, saamhorigheid en contacten. De antwoorden op deze vragen geven een indicatie van de mate van de sociale cohesie, ofwel de sociale verbondenheid in de buurt. Op basis van ons onderzoek Leven in Zeeland hebben wij, volgens de methodiek<sup>8</sup> van het CBS, een tienpuntsschaal van sociale cohesie berekend.

<sup>7</sup> Antwoord op de vraag 'Heeft u zich in de afgelopen 12 maanden met een plan of actie ingezet om uw woon- en leefomgeving te verbeteren?'. Het kan zijn dat mensen zich via een vereniging of stichting hebben ingezet voor hun eigen leefomgeving. In dat geval is er sprake van overlap met het aandeel dat vrijwilligerswerk doet of lid is van een vereniging.

<sup>8</sup> Er is een schaalscore aangemaakt op basis van de volgende vier stellingen over leefbaarheid, saamhorigheid en contacten: 1. Mensen kennen elkaar in deze kern/wijk nauwelijks. 2. De mensen gaan in deze kern/wijk op een prettige manier met elkaar om. 3. Ik woon in een gezellige kern/wijk, met veel saamhorigheid. 4. Ik voel me thuis bij de mensen die in deze kern/wijk wonen. Door bewerking ontstaat een maat voor sociale cohesie op een schaal van een tot en met tien.





Uit ons onderzoek blijkt dat een meerderheid van de inwoners positief is over de sociale aspecten in hun wijk of kern. Ze vinden dat mensen prettig met elkaar om gaan (69 procent eens), ze voelen zich thuis (60 procent) en zien ook vaak een gezellige kern of wijk met veel saamhorigheid (48 procent<sup>9</sup>). Ze zijn het dan ook vaak oneens met negatieve beweringen over hun kern of wijk, zoals de stelling dat ze liever in een andere kern of wijk wonen (75 procent oneens), dat de mensen elkaar nauwelijks kennen (57 procent) of dat ze weinig contacten hebben met wijkgenoten (43 procent<sup>10</sup>). Een kleine meerderheid voelt zich verantwoordelijk voor de leefbaarheid in hun kern of wijk. Ook een kleine meerderheid geeft aan op een andere woonplek ook wel te kunnen wennen.

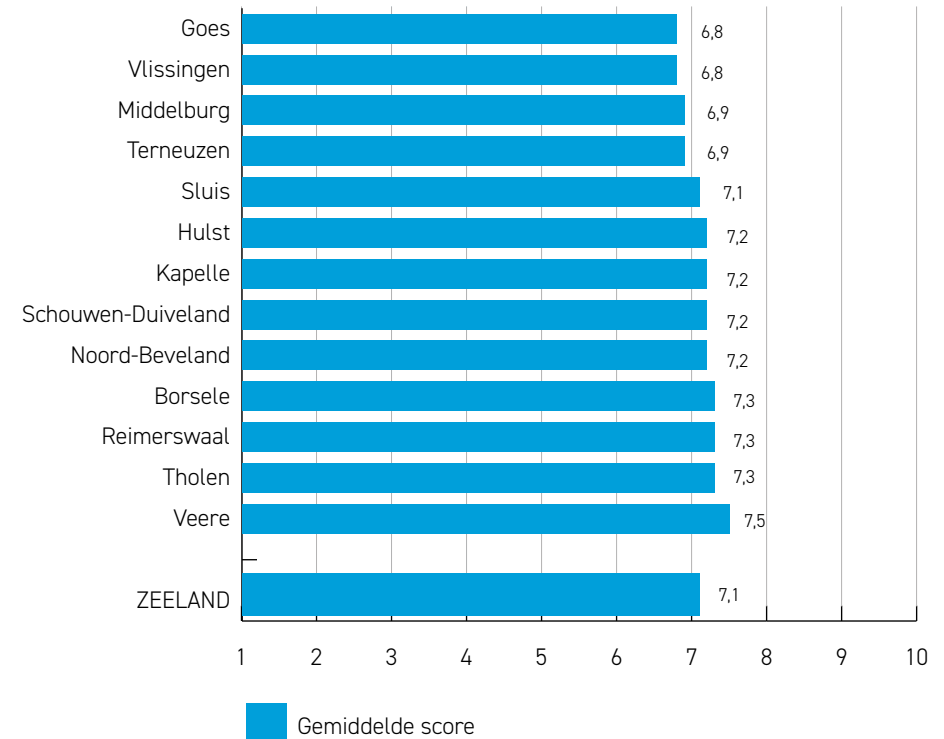
### Inwoners in niet-stedelijk gebied meest positief over sociale cohesie

De sociale cohesie is in niet-stedelijk gebied doorgaans groter dan in stedelijk gebied. Dit komt overeen met het landelijke beeld (CBS, 2020). Stellingen over weinig contacten en mensen die elkaar nauwelijks kennen worden in de stad vaker ondersteund dan op het platteland. Andersom vinden mensen op het platteland het vaker gezellig, hebben ze vaker een thuisgevoel en ervaren ze de omgang vaker als prettig. In de stad wordt iets vaker dan op het platteland aangegeven dat men ergens anders ook wel zou kunnen wennen. Het gevoel van verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid in de wijk is op het platteland en in de stad nagenoeg gelijk.

<sup>9</sup> Dit is weliswaar een kleine minderheid, maar een veel kleiner deel spreekt zich hier negatief over uit. Bijna vier op de tien hebben een neutraal antwoord gegeven (dus niet positief en ook niet negatief).

<sup>10</sup> Dit is weliswaar een minderheid, maar een kleiner deel (27 procent) spreekt zich hier negatief over uit. Drie op de tien geven een neutraal antwoord (dus niet positief en ook niet negatief).

**Figuur 6.3** Ervaren sociale cohesie in de kern/wijk; naar woongemeente\*



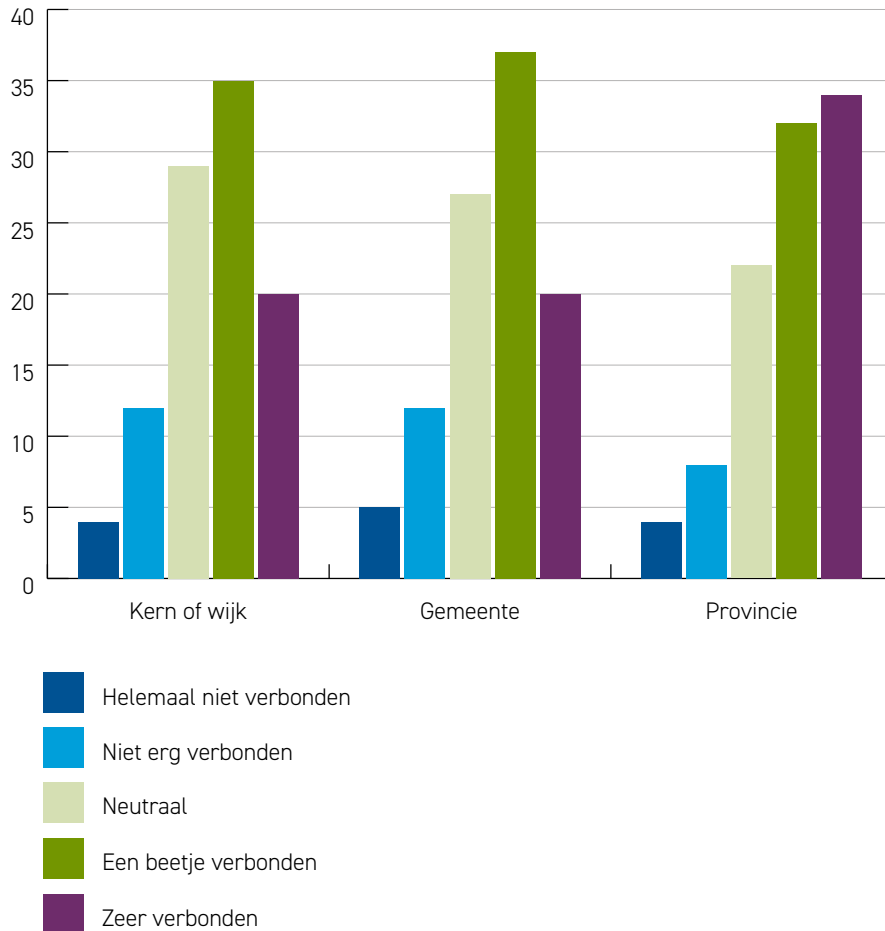
\* Een hogere score duidt op een hogere ervaren sociale cohesie door de inwoners.

Bron: Leven in Zeeland (2021)





**Figuur 6.4** Verbondenheid met de wijk, gemeente en provincie (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

### Sociale aspecten best gewaardeerd in Veere en niet-stedelijke wijken

Gemiddeld geven de Zeeuwen een 7,1 voor de sociale cohesie in de wijk of kern. De inwoners van Veere zijn het meest positief (7,5).

Net als bij de afzonderlijke sociale aspecten zien we ook hier een contrast tussen stad en platteland: in de vier stedelijke gemeenten is de sociale cohesie het laagst. Op kleinere schaal zien we dat in niet-stedelijke wijken positiever wordt gekeken naar de sociale aspecten van de kern of wijk dan in stedelijke wijken. Ook uit landelijk onderzoek is bekend dat stedelingen minder positief zijn over hun sociale cohesie (CBS, 2016).

### Zeeuwen voelen zich vooral Zeeuw, met name in Borsele

Sociale cohesie gaat over verbondenheid tussen mensen dichtbij huis. Verbondenheid is een belangrijke basis om mensen te bewegen zich actief in te zetten. Maar hoe zit het met dat algemene gevoel van verbondenheid? In hoeverre voelen Zeeuwen zich verbonden met hun wijkgenoten, de eigen gemeente en de Provincie? In ons onderzoek zien we dat de meeste Zeeuwen zich verbonden voelen met hun omgeving, maar ook dat zij zich vooral Zeeuw voelen, verbonden met de provincie dus. Een meerderheid van de inwoners voelt zich verbonden met de kern of wijk waarin ze wonen (56 procent) en met de woongemeente (57 procent). Het aandeel inwoners dat zich verbonden voelt met de provincie is aanzienlijk hoger (67 procent). De verbondenheid met de provincie Zeeland is het grootst in de gemeente Borsele (76 procent) en het kleinst in de gemeenten Hulst en Terneuzen, hoewel het ook daar nog om een meerderheid gaat.





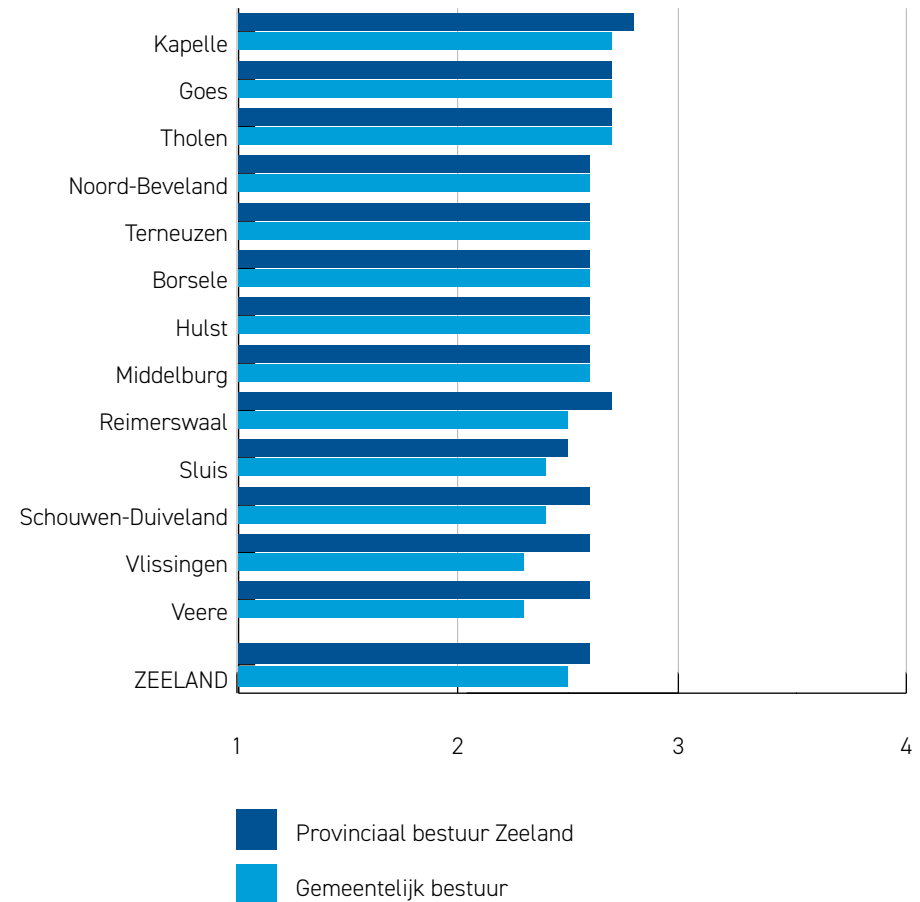


Kijkend naar ontwikkelingen in de tijd zien we in Zeeland een afnemend gevoel van verbondenheid met de kern of wijk. Dat is opvallend aangezien uit de regionale Monitor Brede Welvaart blijkt dat Zeeland de enige provincie is waarin de tevredenheid van de inwoners met de sociale aspecten in de wijk ('sociale cohesie') toeneemt (CBS, 2021). Een verklaring hebben wij niet gevonden.

### Vertrouwen in instituties middelmatig

Actieve participatie van inwoners en de mate van verbondenheid kunnen worden versterkt (of verzwakt) door een hogere of lagere mate van vertrouwen in instituties. De Zeeuwse inwoners geven deze instituties gemiddeld een 2,6 op een schaal oplopend van één (helemaal geen vertrouwen) tot en met vier (heel veel vertrouwen). Deze gemiddelde score valt precies tussen 'Niet zo veel vertrouwen' en 'Tamelijk veel vertrouwen'. We zijn nagegaan in hoeverre inwoners vertrouwen hebben in afzonderlijke instituties zoals de Tweede Kamer, politie en rechters, het bestuur van de provincie en van de gemeente. Inwoners hebben het meeste vertrouwen in de politie en rechters (tamelijk veel vertrouwen) en het minste in de Tweede Kamer (niet zoveel vertrouwen). Het vertrouwen in het bestuur van de gemeente en van de provincie ligt hier tussenin. Het vertrouwen in instituties verschilt niet veel tussen geloofsgroepen in Zeeland, waarbij gereformeerden het grootste vertrouwen tonen (2,7) en de mensen die niet-kerkelijk zijn het laagste (2,6). De inwoners van Kapelle, Tholen en Goes hebben het meeste vertrouwen in het regionale en lokale bestuur. In Veere en Vlissingen geldt dat wat minder voor het gemeentelijk bestuur en in Sluis voor het Provinciaal bestuur.

**Figuur 6.5** Mate van vertrouwen in instituties; naar woongemeente\*



\* 1 = helemaal geen vertrouwen, 2 = niet zo veel vertrouwen, 3 = tamelijk veel vertrouwen, 4 = heel veel vertrouwen

Bron: Leven in Zeeland (2021)





## Regionale verschillen in vertrouwen en verbondenheid

Ten slotte zijn we nagegaan in hoeverre de vijf Zeeuwse regio's verschillen op het gebied van sociale verbondenheid en vertrouwen in instituties. Het vertrouwen in de Tweede Kamer is voor alle Zeeuwse regio's laag, variërend van 32 (Tholen) en 34 procent (Zeeuws-Vlaanderen) tot 37 procent (Walcheren). Vertrouwen in het provinciebestuur verschilt tussen regio's: waar Zeeuws-Vlaanderen een vertrouwen laat zien van 56 procent, is dat percentage voor Tholen 68. Ook het vertrouwen in de gemeentebesturen verschilt tussen de regio's; dit is het kleinst op Schouwen-Duiveland (44 procent) en het grootst op Tholen (64 procent). Vertrouwen in rechters en politie verschilt niet erg tussen regio's: voor de politie ligt die altijd boven de 75 procent en voor rechters boven de 70 procent.

De verbondenheid met de Provincie Zeeland is over het algemeen groot, maar ook hier vinden we regionale verschillen. Deze is in Zeeuws-Vlaanderen het kleinst met 60 procent en in Walcheren het grootst met 74 procent. Verbondenheid met de eigen wijk/ kern of gemeente verschilt niet (veel) tussen regio's: over het algemeen ligt deze rond of boven de 55 procent. Wel zien we dat in stedelijke wijken de ervaren verbondenheid met de eigen wijk of kern lager is dan in niet-stedelijke wijken.

## Conclusies: Veel vertrouwen in anderen, middelmatig vertrouwen in instituties

Participatie en vertrouwen vormen de basis voor sociale samenhang en een leefbare regio. In het onderzoek *Leven in Zeeland* is nagegaan *in welke mate de inwoners van Zeeland actief meedoen in de samenleving en zich verbonden voelen met de wijk, gemeente of provincie*. Concluderend kan worden gesteld dat een groot deel van de Zeeuwen sociaal actief is in allerlei netwerken. Er is regelmatig contact met familie, vrienden en/of burens, men is lid van verenigingen en doet vrijwilligerswerk, verricht mantelzorg en helpt de leefomgeving te verbeteren. Het aandeel maatschappelijk actieve Zeeuwen is vergelijkbaar met het landelijke beeld.

Sociale netwerken ontvouwen zich in Zeeland vaak rondom een kerkelijke gemeenschap. Zo valt in het bijzonder de gereformeerde gemeenschap op, waarin lidmaatschap van verenigingen, vrijwilligerswerk, alsook vertrouwen in instituties dezelfde positieve richting uitwijzen. De samenstelling van de Zeeuwse bevolking speelt hierbij zeker een rol. Verder zien we dat mensen zonder betaald werk (los van studenten en gepensioneerden) wat vaker langs de Zeeuwse zijlijn staan en niet overal aan mee willen of kunnen doen: zij hebben minder sociale contacten, ervaren een lagere verbondenheid in de eigen wijk of kern, zijn minder vaak lid van een vereniging en hebben doorgaans minder vertrouwen in anderen en in instituties. In het kader van een inclusieve samenleving is dit een aandachtspunt voor beleid.





De sociale aspecten in de woonbuurt ('sociale cohesie') worden door de meeste Zeeuwen goed beoordeeld. Er zijn wel verschillen tussen gemeenten; zo is de sociale cohesie in Veere het grootst. Dit is tevens de Zeeuwse gemeente met het grootste aandeel vrijwilligers en verenigingsleden en waar inwoners het meeste vertrouwen in anderen hebben. Deze sociale cohesie is relatief het laagst in de vier stedelijke gemeenten. Daarmee loopt Zeeland niet uit de pas: het is een landelijk beeld dat cohesie in niet-stedelijke gebieden hoger is.

De inwoners voelen zich Zeeuw en zijn trots op hun provincie. Echter, de verbondenheid met de *directe leefomgeving* (kern of wijk) is duidelijk wat minder groot, met name in stedelijk gebied. Het vertrouwen in instituties is middelmatig: met name het vertrouwen in de Tweede Kamer is laag. Dit kan samenhangen met het afblazen van de komst van de Marinierskazerne<sup>11</sup> en de discussie rondom de compensatie. Nagegaan moet worden wat kan worden gedaan om het vertrouwen en de verbondenheid te verhogen.

Het laatste aandachtspunt in dit venster is het lagere vertrouwen in het provinciebestuur en een lagere verbondenheid met Zeeland, die in Zeeuws-Vlaanderen (ten opzichte van de rest van Zeeland) wordt ervaren. In de Regiodeal '*Zeeuwen zelf aan zet*' (Zeeuws-Vlaanderen) is het geringe vertrouwen in de overheid, alsook de lage participatiegraad een belangrijk aandachtspunt voor de regionale ontwikkeling.

---

<sup>11</sup> Dat valt buiten het bestek van het onderzoek Leven in Zeeland.

<sup>12</sup> Wij hebben niet onderzocht hoe de Zeeuwen denken over het tolvrij maken van de Westerscheldetunnel. Bij het ter perse gaan van dit venster was inmiddels duidelijk dat de keuze voor het tolvrij maken niet voor 2030 verwacht wordt.



# Portret

Ahmad | 22 jaar | Tholen

Inmiddels woon ik zes jaar in Nederland. Ik ben opgegroeid in Syrië, maar ben gevlucht vanwege de oorlog. Op dit moment doe ik vwo op VAVO omdat ik graag Tandheelkunde wil studeren in Amsterdam. Voor veel mensen is VAVO een tweede kans als je bent gezakt, maar voor mij is het de eerste kans.

Ik zit er nu vier jaar op school: eerst deed ik mavo, toen havo en nu vwo. Dat is voor mij de snelste route om naar de universiteit te gaan. Door de oorlog heb ik al tijd verloren dus nu wil ik stappen maken. Vorig jaar was ik al toegelaten voor Tandheelkunde, maar zakte ik voor vwo. Daar baalde ik heel erg van. Dit jaar moet ik alles opnieuw doen. Het is dit jaar wel moeilijker om de motivatie vast te houden door de klap van het zakken. Voor vwo hoef ik gelukkig nog maar twee vakken te doen dus het is een stuk makkelijker.

Eerst heb ik in Poortvliet gewoond bij mijn tante toen ik net in Nederland was. Dat was echt een stuk kleiner dan Tholen, er was veel minder te doen. In Tholen woon ik nu vier of vijf jaar samen met mijn moeder en zusje. We wonen in een prima buurt.



# Portret

Ahmad | 22 jaar | Tholen

Ik merk dat er veel solidariteit is onderling, een soort sociale controle. Maar het is sociale controle op een positieve manier, om de buurt veilig te houden. Het contact tussen ons en de burens is wat lastig: mijn moeder spreekt weinig Nederlands en ik heb het zelf heel druk. De burens onderling hebben wel contact via praatjes op straat.

Toen ik had besloten om Tandheelkunde te gaan doen, ging ik me verdiepen in de toelatingseisen. Eén van die eisen is vrijwilligerswerk te doen. Het was in eerste instantie puur voor de universiteit dat ik aan vrijwilligerswerk wilde beginnen. Dus ik ging rondkijken wat ik allemaal kon doen. Eerst heb ik contact gezocht met de gemeente omdat ik een oproep had gezien om 'maatje' te worden. Ik werd toen aan een oudere vrouw gekoppeld die eenzaam is en daar kom ik dan een of twee keer per week om te kletsen. Ze heeft wel kleinkinderen, maar die komen niet regelmatig over de vloer. Dat doe ik nu anderhalf jaar. In de tussentijd is er ook een Syrische oudere man die ik af en toe help met administratie en dingen regelen. Hij is hier nu vier jaar en krijgt daarom geen hulp meer vanuit het spreekuur van de gemeente.

Het is wel grappig: eerst deed ik het puur voor de universiteit en later begon ik het vrijwilligerswerk leuk te vinden. Sinds een week help ik bij het spreekuur van de gemeente Tholen voor nieuwe migranten die vragen hebben over van alles en nog wat. Meestal spreken ze Arabisch en kan ik ze dus goed helpen. Ik ondersteun ze door bijvoorbeeld de Belastingdienst te bellen en een betalingsregeling af te sluiten als dat nodig is.

Het verschilt heel erg hoeveel uur ik per week vrijwilligerswerk doe. Voor het spreekuur sta ik altijd op donderdag en vrijdag op, maar we plannen dan maximaal twee afspraken van anderhalf uur. Al loopt dat soms ook flink uit. Daarnaast heb ik ook een bijbaantje, dus het is puzzelen. Ik heb door de jaren heen al verschillende bijbaantjes gehad: pizza bezorgen, orders picken, in de coronateteststraat en nu bij parkeerbeheer. Ik werk altijd naast school en het vrijwilligerswerk. Het zijn volle weken, maar ik houd ervan. Als ik stilsta ga ik nadenken en dan krijg ik hoofdpijn. Dat wil ik niet dus ik hou ervan om bezig te zijn. Vrijwilligerswerk zou ik niet zo snel laten vallen. Het is nog steeds goed voor mijn toelating aan de universiteit, maar

daarnaast blijf ik het ook gewoon leuk vinden en geeft het voldoening.

Door wat ik heb meegemaakt heb ik misschien een andere mentaliteit dan leeftijdsgenoten. Eigenlijk snap ik jongeren wel dat ze andere prioriteiten hebben, maar het is goed om ook om je heen te kijken. Ik zou het andere jongeren wel aanraden om te informeren naar vrijwilligerswerk. Het is niet dat je er alles voor moet laten. Uitgaan en vrienden zien doe ik ook nog. Het is een kwestie van plannen.

Na mijn opleiding wil ik graag terugkomen naar Tholen en hier een praktijk starten. Het heeft wel even geduurd, maar nu waardeer ik deze omgeving. Ik heb al vaak moeten verhuizen in mijn leven, dus nu ik het hier stabiel heb, wil ik dat graag zo houden. Op het gebied van vrijwilligerswerk: dat blijft nodig zolang er mensen zijn die hulp nodig hebben in de samenleving. En dat is afhankelijk van wat er gebeurt in Nederland, maar ook in de hele wereld.





## Referenties

CBS (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

CBS (2020, juni). *Elkaar aanspreken op onwenselijk gedrag meer op platteland dan in stad*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

[https://www.cbs.nl/item?sc\\_itemid=4d34fa08-2195-412b-a84d-8cc4e48b4f31&sc\\_lang=nl-nl#69f7f0a9-f517-46b1-84a8-a991268604d9](https://www.cbs.nl/item?sc_itemid=4d34fa08-2195-412b-a84d-8cc4e48b4f31&sc_lang=nl-nl#69f7f0a9-f517-46b1-84a8-a991268604d9)

CBS (2016, maart). *Stedelingen geven leefbaarheid buurt lager cijfer*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/09/stedelingen-geven-leefbaarheid-buurt-lager-cijfer>

Ministerie van SZW (2016, maart). *Perspectief op de onderkant van de arbeidsmarkt*. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

<https://www.uwv.nl/overuwv/Images/Perspectieven%20op%20de%20onderkant%20van%20de%20arbeidsmarkt.pdf>

Schmeets, H. (2018, september) *Participatie op de kaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek.

[https://www.cbs.nl/-/media/\\_pdf/2018/38/2018st21-participatie-op-de-kaart.pdf](https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/38/2018st21-participatie-op-de-kaart.pdf)



## 7

## Signalen van kwetsbaarheid





# 7 Signalen van kwetsbaarheid

## IN HET KORT

- Helpt Zeeuwse inwoners kampt met eenzaamheid, matige of slechte gezondheid, een uitkeringssituatie of het niet zelfstandig kunnen uitvoeren van huishoudelijke taken
- Signalen van kwetsbaarheid vooral bij ouderen, alleenwonenden en alleenstaande ouders
- Ruim 4 op de 10 inwoners ervaren eenzaamheid; ook jongvolwassenen
- Kwetsbaren minder tevreden met het leven dan inwoners zonder signaal van kwetsbaarheid
- Er zijn regionale verschillen in de bereikbaarheid van zorg en toegang tot het recht

Voor sommige inwoners van Zeeland is welvaart niet vanzelfsprekend, bijvoorbeeld omdat ze belemmeringen ervaren in het dagelijks leven. De Zeeuwse gemeenten hebben, sinds de decentralisaties in 2015, de verantwoordelijkheid om zicht te houden op de kwetsbaren in de regio en ze - waar mogelijk - te ondersteunen. Een belangrijke voorwaarde voor gemeenten om hun taak uit te kunnen voeren is wederzijds vertrouwen tussen overheid en inwoners. Tijdens de coronacrisis is de omvang van de problemen rondom eenzaamheid, (kansen-)ongelijkheid en vertrouwen tussen overheid en inwoners goed zichtbaar geworden. In de publicatie

'Kwetsbare groepen en corona: lessons learned in Zeeland' (HZ KCZS, 2021) worden nieuwe ontwikkelingen en gevolgen van de pandemie op bestaande en nieuwe kwetsbare groepen besproken.

In dit venster van de rapportage *Leven in Zeeland* schetsen we een beeld van signalen van kwetsbaarheid en kwetsbare groepen in Zeeland. In het bijzonder proberen we cijfermatig grip te krijgen op groepen die mogelijk te maken hebben met (een combinatie van) problematiek op het gebied van uitkeringspositie, gezondheid, eenzaamheid en het zelfstandig uitvoeren van taken. *Wie zijn deze mensen? Met welke risicofactoren hangen signalen van kwetsbaarheid samen?* We voeren eerst een analyse uit op kwetsbare groepen. Vervolgens gaan wij in op de toegang van inwoners tot hulp waarbij we specifiek kijken naar de toegankelijkheid van zorg en het recht. Tot slot wordt afgesloten met de conclusie.

## Beeld CBS-monitor: gemiddeld gaat het goed

Een belangrijke factor in de welvaart en het welzijn van mensen is werk: het hebben van werk genereert inkomen en is daarnaast een vorm van zelfontplooiing. In Zeeland is 68 procent van alle inwoners tussen 15 en 75 jaar werkzaam (CBS, 2021). Wanneer mensen geen werk vinden kunnen ze onder bepaalde voorwaarden terugvallen op een sociaal vangnet. Het werkloosheidspercentage is in Zeeland, met 3 procent, op dit moment het laagst van alle Nederlandse provincies.







Naast werk is ook gezondheid een belangrijk onderdeel van welzijn; voor 77 procent (CBS, 2021) van de volwassen inwoners in Zeeland geldt dat ze de eigen gezondheid als 'goed' of 'zeer goed' ervaren. Dat is ongeveer gelijk aan het Nederlands gemiddelde (79 procent).

Hoewel deze indicatoren iets zeggen over gemiddelde welvaart en welzijn, geven ze een vrij algemeen beeld en bovendien geen inzicht in verschillen tussen groepen inwoners. Die verschillen zijn er wel. Zo constateert het CBS dat mensen met een laag opleidingsniveau en met een niet-westerse migratieachtergrond minder kunnen profiteren van brede welvaart (CBS, 2021). In dit venster wordt specifiek ingegaan op groepen inwoners die belemmeringen ervaren in het dagelijks leven en daarmee in een kwetsbare positie verkeren als het gaat om welvaart en welzijn.

## Signalen van kwetsbaarheid; eenzaamheid komt het vaakst voor

Kwetsbaarheid wordt traditioneel opgevat in termen van materiële welvaart en de mate waarin mensen in hun dagelijkse en niet-dagelijkse levensbehoeften kunnen voorzien. Hoewel inkomen een belangrijke factor is voor de mogelijkheden die mensen hebben, is geluk van mensen ook afhankelijk van participatie (meedoen), gezondheid en mentaal welzijn. In onze analyse van kwetsbaarheid hebben wij gekeken in hoeverre inwoners:

- een uitkering hebben (WW, AO en/of bijstand);
- een matige of slechte zelfervaren gezondheid hebben;
- eenzaam zijn, en/of;
- moeite hebben om dagelijkse (huishoudelijke) taken uit te voeren.

**Tabel 7.1** Signalen van kwetsbaarheid: drie risicogroepen; type kwetsbaarheid\*

	Uitkeringspositie**	Ervaren gezondheid	Zelfstandig taken uitvoeren***	Eenzaamheid****
Geen signaal (risicogroep 0)	Geen van onderstaande	(Ze)er goed	Zonder of met enige moeite; alle taken	Niet eenzaam
Licht signaal (risicogroep 1)	Ontvanger WW-uitkering	Gaat wel	Grote moeite of kan het niet; één of twee taken	Enigszins eenzaam
Sterk signaal (risicogroep 2)	Ontvanger Arbeidsongeschiktheids- of Bijstands-uitkering	(Ze)er slecht	Grote moeite of kan het niet; drie taken of meer	Sterk eenzaam

\* Voor deze analyse van kwetsbaarheid is, ter wille van vergelijkbaarheid tussen verschillende vormen van kwetsbaarheid, een selectie gemaakt van alle respondenten die antwoord hebben gegeven op alle relevante vragen in de enquête. Het gaat om 90 procent van de volledige onderzoekpopulatie.

\*\* Het gaat hier bij de hoger risicogroepen om werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en bijstand en bijstand-gerelateerde uitkeringen. Andere uitkeringsvormen (bv. in verband met ziekte) vallen in risicogroep 0.

\*\*\* De taken in de vragenlijst van Leven in Zeeland 2021 zijn: Huishouden doen (bijv. schoonmaken, boodschappen doen), Warme maaltijd klaarmaken, Zichzelf verzorgen (wassen, aankleden), Zich verplaatsen in en om de woning, Ergens naar toe gaan met eigen of openbaar vervoer, Geldzaken en/of andere administratie zaken regelen, en Sociale contacten leggen en onderhouden.

\*\*\*\* Op basis van een verkorte eenzaamheidsschaal van De Jong Gierveld (De Jong Gierveld en Van Tilburg, 1999) waarin de volgende stellingen zijn opgenomen: 1. Ik ervaar een leegte om me heen; 2. Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen; 3. Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen; 4. Er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel; 5. Ik mis mensen om me heen; 6. Vaak voel ik me in de steek gelaten.





We bekijken de kwetsbaarheid afzonderlijk per risicokenmerk. Zo kan een inwoner kwetsbaar zijn op het ene gebied, bijvoorbeeld uitkeringspositie, maar niet op het andere, bijvoorbeeld ervaren gezondheid. De inwoners zijn verdeeld in drie stadia van risico volgens tabel 7.1: in risicogroep 0 signaleren we geen kwetsbaarheid op het leefgebied in kwestie, in risicogroep 1 signaleren we een lichte kwetsbaarheid en in risicogroep 2 is er een duidelijk signaal van kwetsbaarheid.

### Ongeveer één op de twintig met een uitkering

De meeste inwoners van Zeeland zijn niet kwetsbaar als het gaat om hun uitkeringspositie: ze ontvangen geen uitkering in het kader van werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en/of bijstand. Deze groep heeft doorgaans werk of zicht op werk (door hun opleiding), ze gaan naar school of hebben een leven lang gewerkt (en zijn met pensioen) of hebben bewust geen werk. Van alle inwoners van 16 jaar of ouder ontvangt 4 procent wel een uitkering<sup>1</sup>.

### Kwart vindt eigen gezondheid matig of slecht: gelijk aan Nederlands gemiddelde

Als lichaam en geest goed functioneren is men het meest weerbaar. Driekwart van de Zeeuwse inwoners ervaart de eigen gezondheid als 'goed' of zelfs 'zeer goed'. Dat is in lijn met het Nederlands gemiddelde uit de GGD Gezondheidsmonitor (GGD GHOR, 2021b). Door de jaren heen

is de zelf gerapporteerde gezondheid door de Zeeuwse inwoners wel iets afgenomen, want in 2009 beoordeelden nog acht op de tien hun gezondheid als (zeer) goed. Deze trend heeft mogelijk te maken met de het toenemende aantal ouderen in de provincie alsook het ouder worden van mensen in het algemeen (=dubbele vergrijzing); naarmate de leeftijd toeneemt zouden mensen minder tevreden zijn over hun lichamelijke gezondheid (RIVM, 2021). Ruim een op de vijf inwoners omschrijft de eigen gezondheid als 'gaat wel' – deze inwoners zijn enigszins kwetsbaar op het gebied van gezondheid. Voor een kleine groep (ruim 3 procent) geldt dat ze de eigen gezondheid als 'slecht' of zelfs 'zeer slecht' bestempelen.

### Ruim vier op de tien Zeeuwen voelen zich eenzaam

Eenzaamheid kent verschillende vormen; een gevoel van leegte, geen vertrouwen in anderen, geen netwerk om op terug te vallen, of gemis. Eenzaamheid is gemeten op basis van zes stellingen over sociaal netwerk en eenzaamheid. Daaruit blijkt dat ruim vier op de tien Zeeuwen zich in mindere of meerdere mate eenzaam voelen. Ruim een derde van de inwoners is volgens de schaal van De Jong Gierveld (1999) enigszins eenzaam en daarmee licht kwetsbaar. Voor bijna één op de tien Zeeuwen geldt dat ze sterk eenzaam zijn en daarmee een sterk signaal van kwetsbaarheid afgeven. Dat is in lijn met het landelijk gemiddelde uit de GGD Gezondheidsmonitor (GGD GHOR, 2021a). De GGD Zeeland

<sup>1</sup> Dit cijfer is niet vergelijkbaar met het eerder genoemde werkloosheidspercentage in Zeeland (3 procent). Het laatstgenoemde cijfer gaat namelijk niet over het ontvangen van een uitkering, maar over het aandeel inwoners zonder betaald werk, dat wel beschikbaar is voor werk, als percentage van alle personen van 15 tot en met 74 jaar. Bovendien gaat het bij dit cijfer alleen om werkloosheid en niet om situaties van arbeidsongeschiktheid.



rapporteert een lichte stijging van eenzaamheid in 2020<sup>2</sup> ten opzichte van metingen in voorgaande jaren. De coronapandemie en de maatregelen daartegen zouden een mogelijke oorzaak kunnen zijn van eenzaamheid onder inwoners.

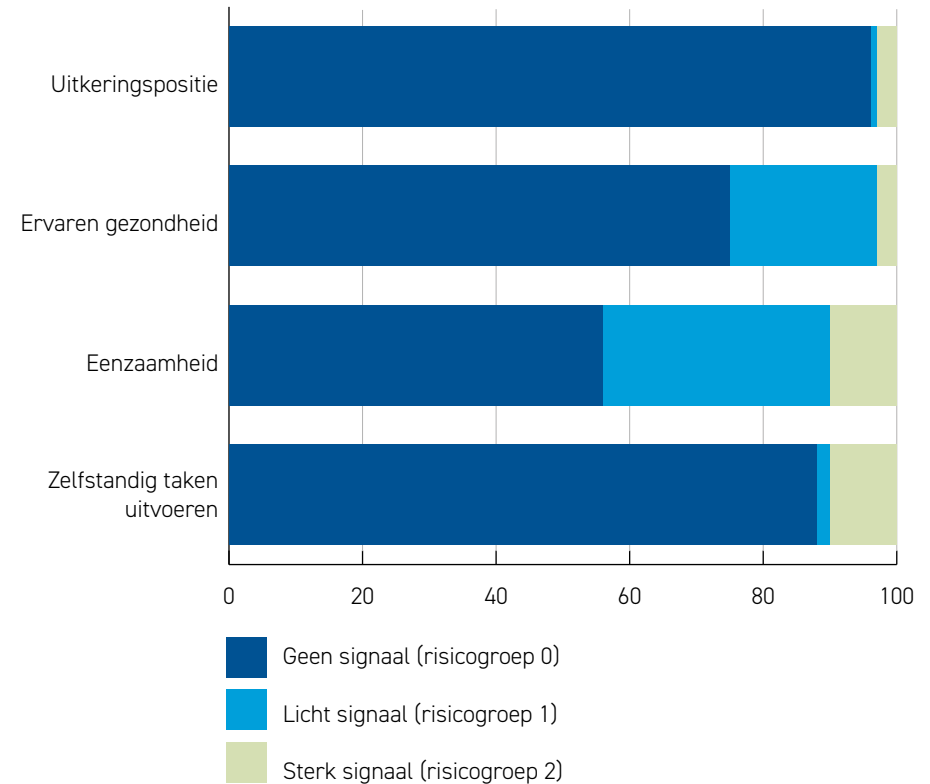
### Ruim één op de tien heeft moeite met alledaagse taken

Het voeren van een eigen huishouden of persoonlijke verzorging is voor de meesten onder ons routine. Als dit niet vanzelfsprekend is kan dit leiden tot problemen in het dagelijks leven. In Zeeland geldt dat een ruime meerderheid (88 procent) dagelijkse klussen zonder of met enige moeite zelfstandig kan uitvoeren. Een kleine groep van 2 procent heeft grote moeite de taken uit te voeren of het lukt helemaal niet om één of enkele klussen zelfstandig te doen – ofwel een licht signaal van kwetsbaarheid. Daarnaast heeft een tiende van de inwoners grote moeite om meerdere taken uit te voeren of het lukt helemaal niet om taken zelfstandig te doen – ofwel een sterk signaal van kwetsbaarheid op dit vlak.

### Vooral kwetsbaarheid onder ouderen, ook eenzaamheid onder jongvolwassenen

Wanneer verschillende kwetsbaarheden zich opstapelen en/of er geen ondersteuning is, zullen inwoners sneller moeite hebben om mee te komen in de maatschappij en in dezelfde mate als anderen van welvaart te genieten. Ruim de helft van de Zeeuwse inwoners vertoont minstens één signaal van kwetsbaarheid. Voor een op de vijf van de inwoners geldt

**Figuur 7.1** Signaal van kwetsbaarheid; naar leefdomeinen (% inwoners)

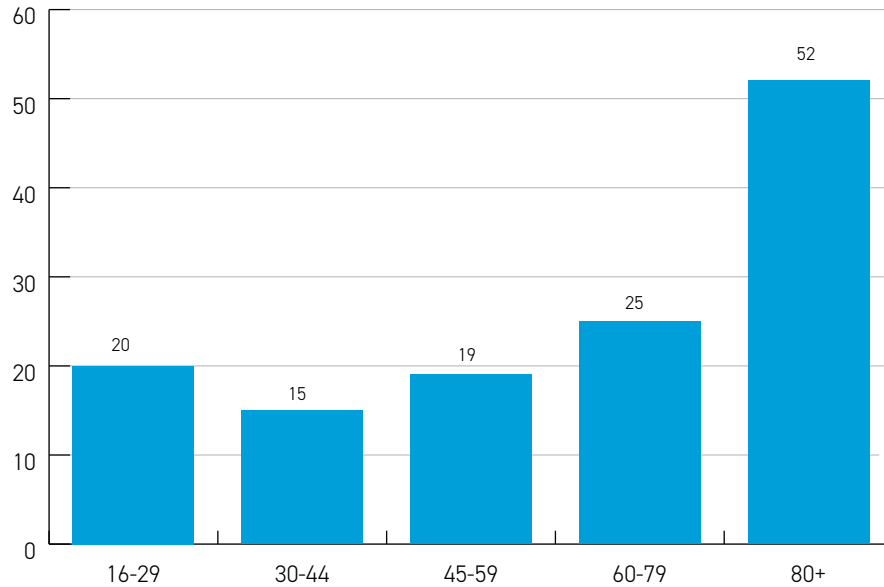


Bron: Leven in Zeeland (2021)

<sup>2</sup> De Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen is in het najaar van 2020 afgenomen onder inwoners van 18 jaar en ouder.



**Figuur 7.2** Heeft op twee of meer leefdomeinen een signaal van kwetsbaarheid; naar leeftijdsklasse (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

dat ze op minstens twee van de vier leefgebieden kwetsbaar zijn<sup>3</sup>. Alleen eenzaamheid komt het vaakst voor, gevolgd door de combinatie van eenzaamheid en een matige of slechte gezondheid. In het vervolg van dit venster kijken we naar kenmerken van mensen met meerdere signalen van kwetsbaarheid.

### Ouderen meest kwetsbaar, eenzaamheid onder jongvolwassenen

Uit onze analyse blijkt dat ouderen, en met name inwoners van 80 jaar en ouder, het vaakst signalen vertonen van kwetsbaarheid. Inwoners in deze leeftijdsgroep ervaren het vaakst problemen met het zelfstandig uitvoeren van taken, voelen zich het minst vaak gezond en zijn het vaakst eenzaam. Ook sommige jongvolwassenen hebben signalen van kwetsbaarheid. Het beeld bestaat dat jongeren over het algemeen een rijk sociaal leven kennen. Toch is 45 procent van de jongvolwassenen tussen de 16 en 29 jaar enigszins tot sterk eenzaam. De Staat van Volksgezondheid en Zorg (2021) laat een landelijk stijgende trend van eenzaamheid zien door de jaren heen onder 18 tot 34-jarigen, 35 tot 49-jarigen en 85-plussers. Uit onderzoek naar de samenhang tussen corona en eenzaamheid blijkt dat de pandemie een effect heeft op gevoelens van eenzaamheid. Volgens SCP (2021) zijn met name jongeren en ouderen kwetsbaar voor eenzaamheid ten gevolge van de pandemie.

<sup>3</sup> Het gaat hier om lichte (risicogroep 1) dan wel sterke (risicogroep 2) signalen van kwetsbaarheid.





### Alleenwonenden en alleenstaande ouders ervaren vaak belemmeringen

Alleenwonenden zijn, ten opzichte van samenwonenden, vaker kwetsbaar op twee of meer leefgebieden. Dat geldt niet alleen voor alleenwonende ouderen, maar ook voor alleenwonenden die de pensioenleeftijd nog niet hebben bereikt. Ook in eenoudergezinnen zien we relatief veel signalen van kwetsbaarheid. Een kwart van de alleenstaande ouders verkeert in meerdere opzichten in een kwetsbare positie. Het gaat voor die groep met name om het hebben van een uitkering en ervaren eenzaamheid.

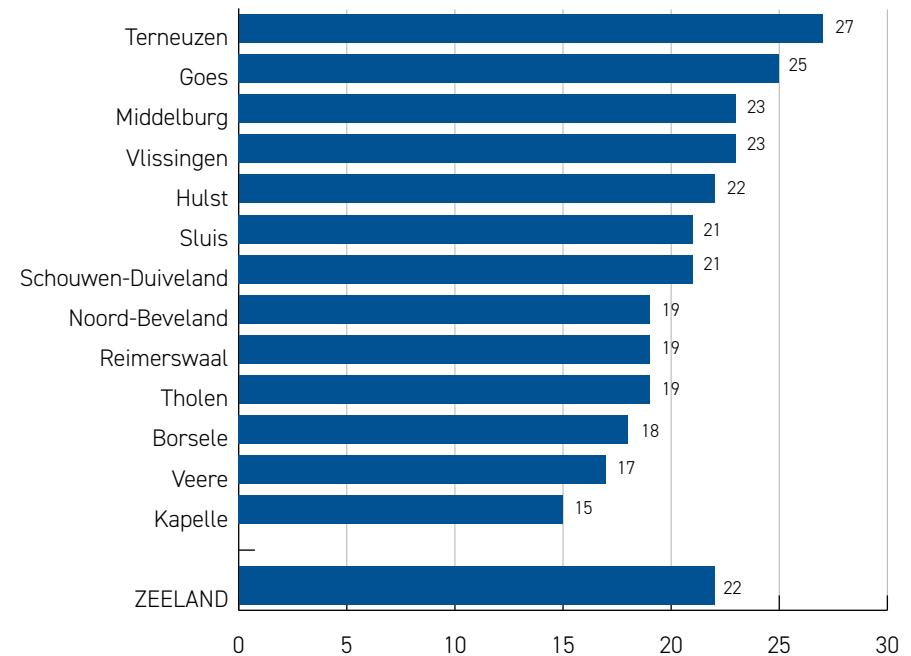
### Kwetsbaarheid hangt samen met opleidingsniveau

We zien een samenhang tussen stapeling van kwetsbaarheden en het hoogst behaald opleidingsniveau. Bij Zeeuwen met een lagere opleiding zien we vaker meerdere signalen van kwetsbaarheid. Een derde van de laagopgeleide Zeeuwen bevindt zich op twee tot vier gebieden in een kwetsbare positie. Onder middelbaar opgeleiden is dat een vijfde; van de hoogopgeleiden is dat ruim een tiende.

### Stapeling van kwetsbaarheden vaakst in stedelijk gebied

Bij inwoners van de stedelijke gemeenten Terneuzen, Goes, Middelburg en Vlissingen zijn vaker meerdere signalen van kwetsbaarheid aanwezig dan inwoners in de andere gemeenten. In de gemeenten Veere en Kapelle zien we deze signalen het minst vaak. Ook op wijkniveau zien we een verschil tussen stedelijke en niet-stedelijke wijken. Zo wonen in stedelijke wijken relatief meer inwoners met meerdere signalen van kwetsbaarheid dan in niet-stedelijke Zeeuwse wijken.

**Figuur 7.3** Heeft op twee of meer leefdomeinen een signaal van kwetsbaarheid; naar woongemeente (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)





### **Kwetsbaarheid en tevredenheid met het leven hangen samen**

Inwoners die meerdere signalen van kwetsbaarheid hebben, zijn doorgaans ook minder tevreden met het leven. Ook als we rekening houden met geslacht, leeftijd, gezinssamenstelling, opleidingsniveau en geloofsovertuiging van de inwoners dan zien we nog steeds een verschil tussen kwetsbare en niet-kwetsbare groepen als het gaat om de tevredenheid met het leven.

### **Toegang tot hulp**

De toegang tot hulp is voor iedereen belangrijk, kwetsbaar of niet. Maar hoe zien inwoners de toegang tot hulp als we kijken naar de bereikbaarheid van de huisarts en de toegang tot het recht in de regio?

#### **Inwoners: reistijd naar de huisarts is acceptabel, maar niet overal**

Voor acht op de tien Zeeuwen is de huisarts binnen tien minuten reistijd bereikbaar. Volgens de gegevens van CBS is de afstand (in kilometers) tot de huisarts in Zeeuws-Vlaanderen relatief groot (2020). Het CBS werkt op basis van Nederlandse registratiecijfers en houdt in haar cijfers geen rekening met de zorgvoorzieningen over de grens. We zien dat de afstand tot de huisarts in met name het grensgebied groot is (bv. in sommige wijken van Hulst). Opvallend is dat inwoners in deze wijken de bereikbaarheid van de huisarts niet per definitie als slechter ervaren. Zo zien we dat veel inwoners in Zeeuws-Vlaanderen hun reistijd naar de huisarts acceptabel vinden en bovendien tevreden zijn met de aanwezigheid van zorgvoorzieningen in de woonomgeving. Dit kan betekenen dat inwoners in Zeeuws-Vlaanderen vaker gebruik maken van zorgvoorzieningen over de grens waardoor ze geen noemenswaardige bereikbaarheids-

problemen ervaren. Het kan ook betekenen dat inwoners zich aanpassen aan hun reistijd; mensen die gewend zijn om verder te reizen voor hun (zorg)voorzieningen zullen wellicht hun langere reistijd eerder aanvaardbaar vinden (zie ook het venster '[Bereikbare voorzieningen](#)').

In de gemeente Tholen is de afstand, gemeten in kilometers, tot de huisarts klein. Toch ervaren inwoners van de wijken Stavenisse en Poortvliet de bereikbaarheid van de huisarts als minder goed. Ook in sommige wijken in de zak van Zuid-Beveland zien we dat een goede bereikbaarheid van de huisarts niet altijd vanzelfsprekend is. Zo geldt voor wijken als Baarland en Ellewoutsdijk dat de feitelijke afstand tot de huisarts relatief lang is en dat de bereikbaarheid van de huisarts en beschikbaarheid van de zorg als minder goed worden ervaren.

#### **In Terneuzen en Sluis meer geschillen, maar minder vaak actie**

Toegang tot hulp gaat niet alleen over een goede bereikbaarheid van zorgvoorzieningen. Ook in een situatie van bijvoorbeeld ontslag of een ander geschil, bijvoorbeeld bij een echtscheiding, is het belangrijk dat inwoners hulp weten te vinden en/of kunnen krijgen. Geschillen kunnen immers gevolgen hebben voor bijvoorbeeld persoonlijke zorg of de financiële situatie van een inwoner.

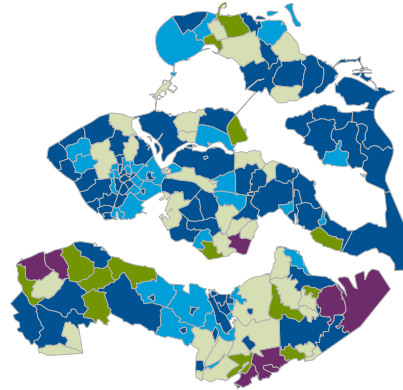
Een klein deel van de inwoners in Zeeland (13%) geeft aan een geschil te hebben gehad in de afgelopen vier jaar die zo serieus was dat men een juridisch adviseur heeft ingeschakeld of had moeten inschakelen. Als inwoners een serieus geschil hebben gehad dan hebben ze vaak ook stappen ondernomen om het geschil op te lossen, veelal in de vorm van rechtshulp.



**Figuur 7.4** Bereikbaarheid en beschikbaarheid van huisarts; naar woonwijk (% inwoners)\*

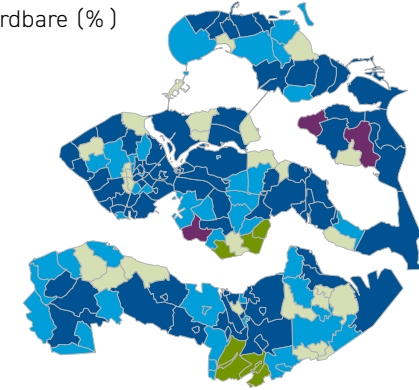
(a) Afstand in kilometers (CBS)

- minder dan 1,5
- 1,5 - 3 (gemiddeld 2,4 km)
- 3,0 - 4,5
- 4,5 - 6,0
- 6 of meer



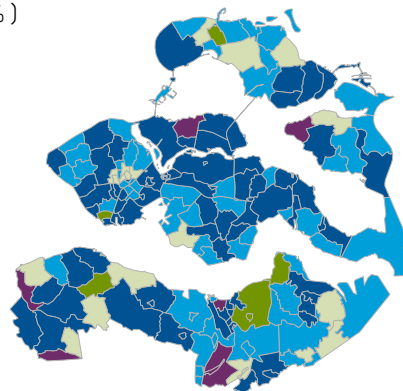
(b) Ervaart reistijd binnen het aanvaardbare (%)

- minder dan 72
- 72 - 79
- 79 - 86
- 86 - 93
- 93 of meer (gemiddeld 93%)



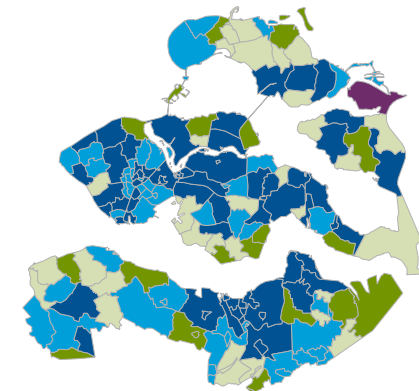
(c) Kan het zelfstandig bereiken (%)

- minder dan 92
- 92 - 94
- 94 - 96
- 96 - 98
- 98 of meer (gemiddeld 98%)



(d) Is tevreden over het aanbod (%)

- minder dan 30
- 30 - 45
- 45 - 60
- 60 - 75
- 75 of meer (gemiddeld 75%)



\* Bij de tevredenheid over het aanbod gaat het over zorgvoorzieningen in het algemeen. De andere figuren gaan over de huisarts.

Bron: Leven in Zeeland (2021) & CBS (2020)



Kijken we naar verschillen tussen de gemeenten dan zien we dat het aandeel inwoners dat een serieus geschil heeft gehad in de gemeente Reimerswaal het laagst is. In de gemeenten Noord-Beveland, Sluis, Kapelle en Terneuzen is dit aandeel het hoogst. Opvallend is dat het aandeel inwoners dat daadwerkelijk actie onderneemt bij een serieus geschil juist in de gemeenten Sluis en Terneuzen lager is dan in de rest van Zeeland. Er kunnen meerdere verklaringen zijn voor dit resultaat. Het kan zijn dat inwoners in deze gemeente de eigen hulpvraag aanvankelijk niet (h)erkennen en daarom te laat naar hulp zoeken. Het is ook mogelijk dat inwoners hun hulpvraag wel herkennen, maar niet weten op welke plekken en bij wie ze moeten aankloppen voor hulp en advies. De verklaring dat inwoners het er eerder bij laten zitten, omdat ze niet veel last van het geschil ondervinden, is ook mogelijk, maar lijkt hier minder voor de hand liggend. Inwoners geven immers aan dat het een serieus geschil betrof waarvoor men hulp vraagt of had moeten vragen.

## **Conclusie: Eenzaamheid komt vaak voor, ook onder jongvolwassenen**

De meeste Zeeuwen leven in goede gezondheid, met voldoende financiële middelen en een goed sociaal netwerk. Ze leven in relatieve welvaart en zijn zelfredzaam. Dit geldt niet voor iedereen. Er is een groep Zeeuwen met signalen van kwetsbaarheid in termen van een uitkeringspositie, een slechtere ervaren gezondheid, eenzaamheid of het niet/beperkt zelfstandig kunnen uitvoeren van taken. Voor dit venster hebben we onderzocht welke inwoners van Zeeland signalen van kwetsbaarheid vertonen en met welke factoren deze signalen van kwetsbaarheid samenhangen.

In ons onderzoek zien we dat signalen van kwetsbaarheid, en combinaties daarvan, het vaakst voorkomen onder groepen waar je dit ook zou verwachten. Zo ervaren de oudste inwoners (80+) het vaakst een slechte gezondheid, belemmeringen in dagelijkse activiteiten en eenzaamheid. Ook alleenwonenden, eenoudergezinnen en inwoners met een laag opleidingsniveau hebben over de hele linie meer signalen van kwetsbaarheid. Het meest in het oog springende signaal van kwetsbaarheid is eenzaamheid, vooral onder ouderen, maar ook onder jongvolwassenen<sup>4</sup>. In lijn met de landelijke trend, zien we dat jongvolwassenen en ouderen steeds meer kwetsbaar zijn voor eenzaamheid, al dan niet ten gevolge van corona.

---

<sup>4</sup> Het onderzoek is afgenomen tijdens de coronapandemie. Dit kan de ervaren eenzaamheid hebben beïnvloed.







Alleenwonende Zeeuwen (met of zonder kinderen), inwoners met een lage opleiding en de oudste inwoners (80+) hebben relatief vaak te maken met een beperkt sociaal netwerk. Deze inwoners hebben nu en in de toekomst mogelijk moeite om problemen binnen het eigen netwerk op te lossen. Ten tijde van corona hebben welzijnsactiviteiten, doorgaans gericht op jongeren en ouderen, lange tijd niet plaats kunnen vinden. Via deze activiteiten hebben inwoners (in kwetsbare posities) laagdrempelig contact, wat gevoelens van eenzaamheid kan verminderen. Daarnaast biedt het ook mogelijkheid voor professionals om problemen te signaleren. Het is belangrijk dat welzijnsorganisaties hun waardevolle functie kunnen vervullen in de samenleving. Dit belang wordt onderstreept door onze waarneming dat inwoners met signalen van kwetsbaarheid vaker ontevreden zijn met het leven dan inwoners zonder signalen.

Naast kwetsbaarheid op individueel niveau, hebben we in dit venster ook gekeken of toegang tot hulp (zorg en recht) overal in de regio gelijk verdeeld is. Over het algemeen kunnen inwoners de eerstelijns zorg van de huisarts goed bereiken. Inwoners van specifieke wijken en kernen in Zeeland ervaren belemmeringen met de toegang tot zorg. Sommige wijken met name in Zeeuws-Vlaanderen en in de gemeenten Tholen en Borsele vallen negatief op.

In de gemeenten Sluis en Terneuzen geven inwoners vaker dan gemiddeld aan een serieus (juridisch) geschil te hebben gehad in de afgelopen vier jaar. Toch nemen inwoners in deze gemeenten minder vaak stappen om het geschil op te lossen dan elders in de provincie. Dat zou kunnen duiden op een grotere afstand tot het recht, hoewel vervolgonderzoek nodig is om dit scherper te krijgen. Om de gelijkheid in de samenleving te waarborgen is het van belang dat inwoners in geval van conflict (met elkaar, met organisaties of de overheid) ergens terecht kunnen voor juridisch advies. Voorlichting en laagdrempelige toegang tot recht in alle regio's van Zeeland is daarin essentieel.



# Portret

Leny | Middelburg

Sinds 40 jaar woon ik met mijn man in Middelburg. We zijn toen met onze twee zoons verhuisd vanuit Hengelo. Het werk daar werd minder in die tijd dus we hebben de stoute schoenen aangetrokken en de stap gezet. Ik kom al sinds mijn jeugd in Zeeland op vakantie dus we kenden de provincie goed en hadden altijd de wens om hier te wonen. Je moet er gewoon samen voor gaan als je zo'n wens hebt. Zelf werkte ik bij een modezaak en dat wilde ik in Zeeland ook graag weer doen.



Uiteindelijk kon ik gelukkig in Middelburg terecht bij modehuis Waals. Daar heb ik tot mijn veertigste gewerkt. De jaren ervoor had ik al behoorlijk veel Parkinsonklachten, maar vanaf toen ging werken niet meer.

Heel lang was onduidelijk wat het kon zijn. Vanaf mijn dertigste had ik al klachten. Na vijf jaar zoeken bleek dat het om Parkinson ging. Ze verwachtten die ziekte gewoon niet bij een jong persoon. Ik was een tijd lang heel bewegelijk, maar sinds 2004 heb ik een kastje in mijn borst.

Een deep brain stimulatie. Daardoor is het een stuk minder geworden. Ik kan er nu heel goed mee leven. En ik wil nog zoveel leuke dingen doen.

Ik geniet het meeste van mijn familie, de twee zoons en hun gezinnen. Mijn kleindochter is onlangs getrouwd en ze verwacht haar eerste kindje. Dat vind ik zo mooi om mee te maken. Ik pak steeds weer zulke momenten mee in het leven. Mijn man en ik zijn dit jaar 50 jaar getrouwd. Ik ben een heel gelukkig mens eigenlijk. Familie is zo belangrijk,

vooral in deze tijd en als er wat met je is. De kinderen en kleinkinderen staat altijd voor ons klaar. En andersom is dat ook zo. Zo is mijn man laatst nog met mijn schoondochter naar het ziekenhuis geweest. Of dan passen we op de hond als het nodig is. Ik ben ook blij dat de kleinkinderen regelmatig even een bakje komen doen. Vroeger kookte ik altijd voor ze, maar dat doe ik niet meer. Dat kost te veel energie. De laatste tijd merk ik dat ik minder kan en dat het leven voor ons verandert.



# Portret

Leny | Middelburg

We hebben altijd rolstoeldansen gedaan, mijn man en ik. Dat het nu niet meer kan vind ik heel erg. Ik zat al behoorlijk vroeg in een rolstoel omdat mijn benen niet meer zo wilden. We deden dan aan linedancen en rolstoeldansen in koppels. Ik in de rolstoel en hij staand. En we werden gevraagd om samen met een ander koppel demonstraties te geven. We zijn toen zelfs op televisie geweest. Van de week was ik in de supermarkt en toen zei een mevrouw 'Ha, de rolstoeldansers'. Ik ken die hele mevrouw niet. We worden er dus nog door herkend. In Zeeland doet niemand het meer nu. Dat vind ik wel jammer. Het is voor jonge mensen is het ook een inspiratie. Ik probeer mensen wel vaak duidelijk te maken: 'Probeer het toch gewoon een keertje.'

Dit is eigenlijk een dansrolstoel, waarvan mijn man de wielen recht heeft gezet. Het is gewoon een fijne. Ik laat hem gewoon elke keer repareren. In al die tijd had ik wel drie, vier nieuwe stoelen kunnen hebben van de gemeente maar als het goed is moet je het niet veranderen. Verder kan je zo'n parkeerkaart krijgen dat je op invalideplekken kan staan. Die gebruiken we alleen maar als ik mee ben met de auto. Een scootmobiel heb ik ook.

Die heb ik nog niet veel gebruikt omdat het een tijd lang niet zo goed ging met me. Binnenkort gaan we dat paard eens van stal halen. Dan gaan we op pad.

Je merkt dat veel mensen door corona toch in hun eigen kleine kring blijven. En vooral wat oudere mensen hebben dat. Je gaat niet zomaar meer op visite bij iedereen. De eenzaamheid groeit erdoor. Dat zien we ook aan onze burens. Uit voorzorg is het contact nu gewoon veel minder. Als je een beetje om je heen kijkt, kan je ook nu wat voor mensen betekenen. Er zijn verschillende manieren. Een boodschapje doen voor de buurvrouw en nu heeft zij vanochtend weer twee taartpuntjes bij de deur gezet. Dat zijn van die kleine dingen die je kan blijven doen. Ik weet zeker dat als het straks weer mag, dat we weer een bakje drinken met de burens.

Ik pak alle momenten die ik mee kan maken nog mee en geniet ervan. Dat zou ik ook aan anderen mee willen geven. En ik beseft me dat ik veel geluk heb met mijn huwelijk, dat is er een met een gouden randje. Voor mensen in moeilijke situaties: probeer het zo goed mogelijk zelf te doen en vraag hulp als dat nodig is.





## Referenties

CBS. (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 25 januari 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

CBS (2021, mei). *Monitor Brede Welvaart & de Sustainable Development Goals 2021*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://longreads.cbs.nl/monitor-brede-welvaart-en-sdgs-2021/verdeling-van-brede-welvaart/>

CBS. (2019). *CBS in uw buurt: afstand tot huisartsenpraktijk 2019*. Centraal Bureau voor de Statistiek. [https://cbsinuwbuurt.nl/#wijken2019\\_gemiddelde\\_afstand\\_tot\\_huisartspraktijk](https://cbsinuwbuurt.nl/#wijken2019_gemiddelde_afstand_tot_huisartspraktijk)

College Rechten voor de Mens (2020). *Iedereen op eigen kracht? Nederlanders over zelfredzaamheid en mensenrechten*. <https://publicaties.mensenrechten.nl/file/e9c614ff-5637-4855-9028-968df34deecf.pdf>

De Jong Gierveld, J., & van Tilburg, T.G. (1999). *Manual of the loneliness scale*. VU University Amsterdam, Department of Social Research Methodology. [https://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual\\_loneliness\\_scale\\_1999.html](https://home.fsw.vu.nl/tg.van.tilburg/manual_loneliness_scale_1999.html)

GGD GHOR. (2021a, september). *Eenzaamheid per GGD-regio (2020)*. Volksgezondheidszorg.info. Geraadpleegd op 18 januari 2022 van <https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/eenzaamheid/regionaal-internationaal/regionaal#!node-eezaamheid-ggd-regio>

GGD GHOR. (2021b, september). *Goed ervaren gezondheid per GGD-regio (2020)*. Volksgezondheidszorg.info. Geraadpleegd op 18 januari 2022 van <https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/ervaren-gezondheid/regionaal-internationaal/regionaal#!node-goed-ervaren-gezondheid-ggd-regio>

HZ KCZS. (2021, juni). *Kwetsbare groepen en corona: lessons learned in Zeeland*. HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving. <https://publicaties.kczs.nl/kwetsbare-groepen-en-corona-lessons-learned-zeeland>

RIVM. (2021, maart). *Kwaliteit van leven | Tevredenheid lichamelijke gezondheid*. Volksgezondheidszorg.info. Geraadpleegd op 18 januari 2022 van [https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/kwaliteit-van-leven/tevredeheid-lichamelijke-gezondheid#:~:text=Hoe%20ouder%2C%20hoe%20minder%20tevredeheid%20over%20lichamelijke%20gezondheid&text=Naarmate%20de%20leeftijd%20toeneemt%20zijn,%25%20\(75%2Dplussers\)](https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/kwaliteit-van-leven/tevredeheid-lichamelijke-gezondheid#:~:text=Hoe%20ouder%2C%20hoe%20minder%20tevredeheid%20over%20lichamelijke%20gezondheid&text=Naarmate%20de%20leeftijd%20toeneemt%20zijn,%25%20(75%2Dplussers))

SCP. (2021, maart). *Maatschappelijke gevolgen van corona. Verwachte gevolgen van corona voor sociale contacten en sociaal gedrag*. Sociaal en Cultureel Planbureau. <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2021/03/03/een-jaar-met-coronaBijlage+D+Verwachte+gevolgen+van+corona+voor+sociale+contacten+en+sociaal+gedrag-.pdf>

Staat van Volksgezondheid en Zorg (2021). *Trend in eenzaamheid naar leeftijd*. Geraadpleegd op 4 februari 2022 van <https://www.staatvenz.nl/kerncijfers/eezaamheid>



8

Blik op het leven in Zeeland





## 8 Blick op het leven in Zeeland

### IN HET KORT

- Meeste Zeeuwen gelukkig: bijna negen op de tien inwoners (zeer) tevreden met het leven
- Zeeuwse samenleving en economie krijgen ruime voldoende
- Meer mensen vinden dat het de goede kant uit gaat met Zeeland dan de slechte kant
- Meerderheid wil meer politieke aandacht voor zorg, armoede, werk en onderwijs
- Grotere verdeeldheid over gewenste aandacht voor kunst en cultuur in de provincie
- Zeeuwse waarden in overeenstemming met landelijk beeld; behoudend met oog voor mens en natuur

De kwaliteit van leven die wij ervaren hangt samen met zaken als werk- en carrièremogelijkheden, veiligheid, bereikbaarheid, gelijkheid en maatschappelijke participatie. Bij brede welvaart gaat het echter ook over de vraag of onze kinderen en kleinkinderen dezelfde mate van welvaart kunnen genieten als wij en/of de huidige ontwikkelingen niet ten koste gaan van andere regio's en generaties.

In dit venster bekijken we de kwaliteit van leven in Zeeland vanuit een beschouwend perspectief. We laten de inwoners aan het woord over

(de tevredenheid met) hun huidige leven in Zeeland alsook over de toekomstige keuzes die zij wenselijk vinden voor de verdere ontwikkeling van de provincie. *Hoe tevreden zijn Zeeuwen op dit moment met het leven? Hoe kijken de inwoners aan tegen de Zeeuwse samenleving? Wat zijn hun verwachtingen en welke regionale ontwikkelingen vinden zij wenselijk voor de toekomst?* Die vragen beantwoorden we in dit venster.

### Beeld CBS-monitor: Zeeuwen gelukkig, wisselend toekomstbeeld over brede welvaart

Uit de regionale monitor brede welvaart van het CBS blijkt dat een ruime meerderheid van de Zeeuwen (zeer) tevreden is met het leven; daarmee zijn ze meer tevreden met het leven dan inwoners in bijvoorbeeld de provincies Zuid-Holland en Groningen. We zien dat de mate van tevredenheid met het leven onder de Zeeuwse inwoners tussen 2013 en 2019 toenam, maar dat het na 2019 weer iets is gedaald. Deze kleine daling hangt mogelijk samen met de uitbraak van corona. De hier voor Zeeland geschetste ontwikkeling zien we ook terug voor Nederland als geheel.

Het CBS kijkt in haar regionale Monitor Brede Welvaart niet alleen naar het 'hier en nu', maar ook naar de toekomst ('later'). Als toekomstige generaties willen genieten van een zelfde niveau van welvaart dan is het belangrijk dat de financiële middelen op peil blijven (behoud/versterken *financiële* hulpbronnen), dat *natuurlijke* voorraden in stand worden





gehouden en niet worden vervuild (behoud/versterken *natuurlijke* hulpbronnen), dat voldoende vaardigheden, kennis en competenties in de regio aanwezig zijn (behoud/versterken *menselijke* hulpbronnen) en dat mensen goed kunnen samenleven en kunnen meedoen in de maatschappij (behoud/versterken *sociale* hulpbronnen). Een goed beheer van de hulpbronnen in de provincie is dan ook noodzakelijk om de toekomst van de brede welvaart te waarborgen.

Volgens de indicatoren van het CBS scoort Zeeland, in vergelijking met andere provincies, wisselend als het gaat om het *beheer* van haar hulpbronnen. We scoren gunstig als het gaat om het beheer van onze *financiële* en *natuurlijke* hulpbronnen. Het doorsnee vermogen van de huishoudens is hoog en de gemiddelde schuld per huishouden is gemiddeld ten opzichte van andere provincies. We hebben daarnaast een hoge opbrengst aan zonne-energie per woning en de uitstoot in de landbouw is relatief laag. De ervaren sociale cohesie in de wijk of buurt, een indicator van onze sociale hulpbronnen, ligt in Zeeland rond het landelijk gemiddelde. Als het gaat om *menselijke* hulpbronnen, dan scoort Zeeland ongunstiger ten opzichte van andere provincies. Zo zijn er relatief weinig hoogopgeleiden en het aandeel inwoners dat de eigen gezondheid als (zeer) goed beoordeelt ligt relatief lager dan in andere provincies.

De indicatoren uit de CBS-monitor over 'later' geven een aanwijzing voor de positie van Zeeland als het gaat om het beheer van haar regionale

hulpbronnen voor toekomstige generaties. In ons onderzoek hebben we aan de Zeeuwse inwoners zelf gevraagd naar hoe zij op dit moment in het leven staan en wat zij belangrijk vinden voor de toekomst van hunzelf en ook voor de samenleving als geheel.

### **Vooraf inwoners in de gemeente Veere en actieve ouderen zeer tevreden met het leven**

Het beeld uit ons eigen onderzoek *Leven in Zeeland* komt qua tevredenheid met het leven overeen met de regionale Monitor Brede Welvaart. Bijna negen op de tien inwoners (88 procent) in Zeeland geven het leven een rapportcijfer van zeven of hoger. De tevredenheid met het leven is hoog in *alle* gemeenten van Zeeland; in de gemeente Veere ligt deze zelfs nog iets hoger<sup>1</sup>. Op het rapport van het leven staan echter ook onvoldoendes. In Zeeland geeft twee en een half procent van de inwoners het leven een rapportcijfer van vier of lager. Het aandeel inwoners dat aangeeft ontevreden te zijn met het leven verschilt niet tussen de gemeenten.

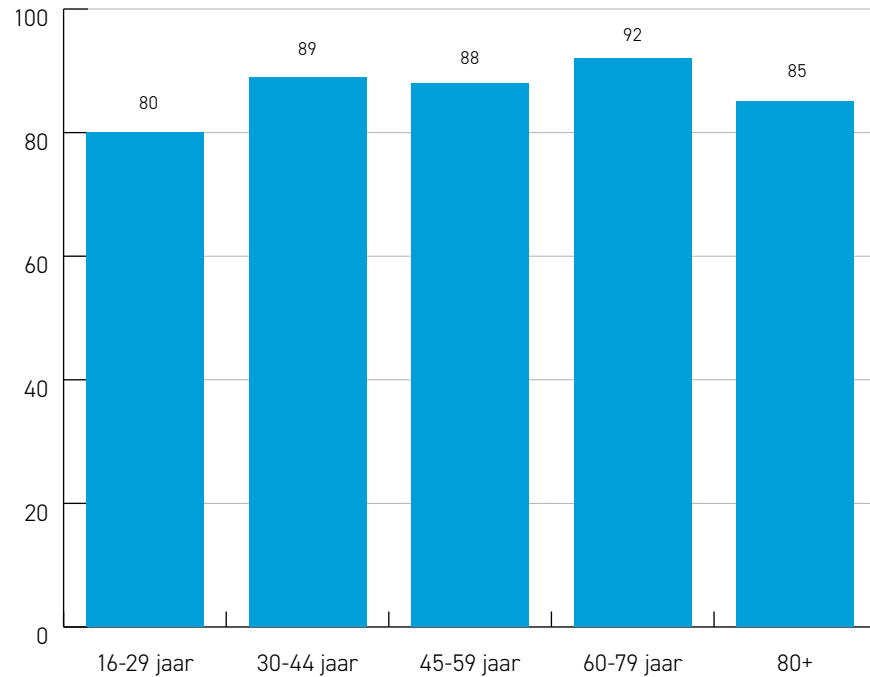
Jongere inwoners van Zeeland (16-29 jaar) geven in ons onderzoek aan het minst tevreden te zijn met het leven; terwijl actieve ouderen (60-79 jaar) het meest tevreden zijn met het leven. Deze lagere tevredenheid onder de jongste leeftijdsgroep komt mogelijk door de coronapandemie. Andere cijfers (bijvoorbeeld rond zelfdoding) laten zien dat met name het welbevinden van jongeren is gedaald door de pandemie (CANS, 2022). Het is echter ook mogelijk dat we hier te maken hebben met

<sup>1</sup> Significant verschillend ten opzichte van het Zeeuws gemiddelde bij een *p*-waarde < 0,05.





**Figuur 8.1** Is (zeer) tevreden met het leven; naar leeftijd (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

een leeftijdseffect. Ander onderzoek naar geluk toont immers aan dat naarmate mensen ouder zijn, ze meer tevreden en gelukkig worden met het leven (Yang, 2008; Van Beuningen & Coumans, 2021)<sup>2</sup>.

### Grote tevredenheid over de Zeeuwse samenleving

We hebben inwoners ook gevraagd naar hun tevredenheid met de Zeeuwse samenleving als geheel en hun toekomstverwachtingen hierover. Bijna negentig procent van de inwoners geeft de Zeeuwse samenleving een rapportcijfer van zeven of hoger. Vooral de inwoners in de gemeenten Kapelle, Borsele, Schouwen-Duiveland, Middelburg en – wederom – Veere zijn erg tevreden met de samenleving. In de gemeenten Sluis, Hulst, Vlissingen en Goes ligt het aandeel inwoners dat de Zeeuwse samenleving een zeven of hoger geeft net wat lager.

Het merendeel van de inwoners verwacht dat de Zeeuwse samenleving over vier jaar niet veel veranderd zal zijn. Desondanks verwacht een op de zeven inwoners een positieve ontwikkeling voor de Zeeuwse samenleving; zij verwachten dat het over vier jaar beter of veel beter gaat. Een op de acht verwacht echter dat het over vier jaar slechter of veel slechter gaat met de Zeeuwse samenleving.

<sup>2</sup> Resultaten gebaseerd op een multiple regressieanalyse met ongewogen data. We zien daarbij ook dat alleenstaanden, lagere-inkomensgroepen, en mensen met een slechtere gezondheid minder tevreden zijn met het leven

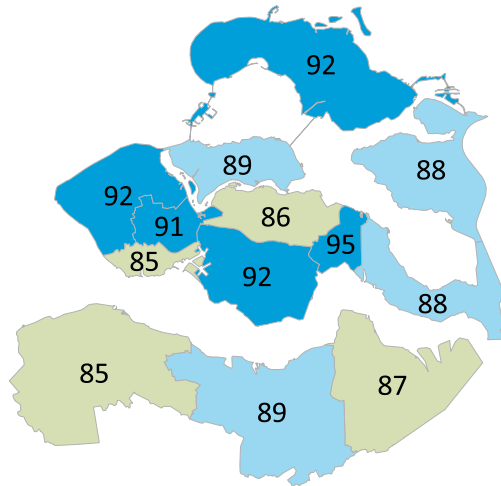




**Figuur 8.2** Is (zeer) tevreden met de Zeeuwse samenleving, economie en gemeentelijk bestuur (% inwoners)\*

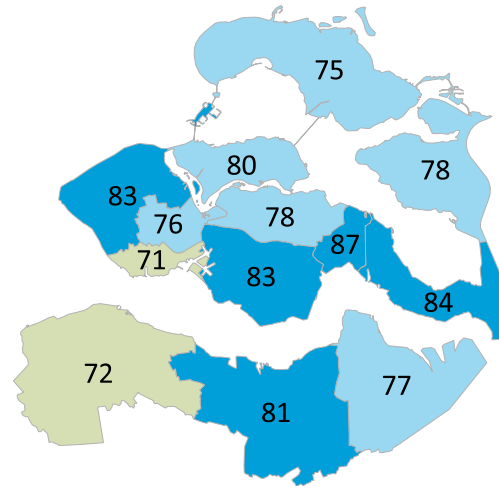
Zeeuwse samenleving

- Lager dan in andere gemeenten
- Gelijk aan gemiddelde (=89 procent)
- Hoger dan in andere gemeenten



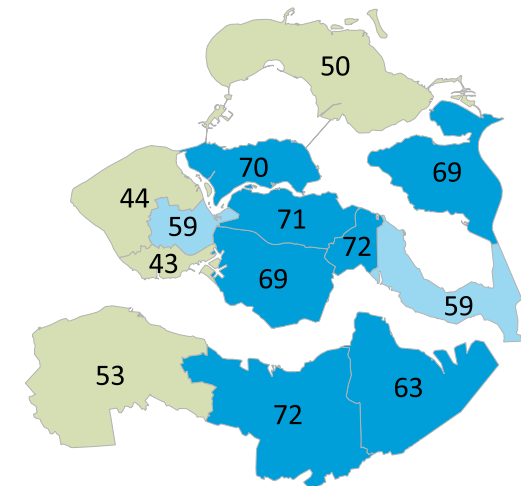
Zeeuwse economie

- Lager dan in andere gemeenten
- Gelijk aan gemiddelde (=78 procent)
- Hoger dan in andere gemeenten



Bestuur in de woongemeente

- Lager dan in andere gemeenten
- Gelijk aan gemiddelde (=60 procent)
- Hoger dan in andere gemeenten



\* Verschillen zijn significant bij een p-waarde < 0,05. De resultaten zijn gebaseerd op een multiple regressieanalyse met ongewogen data.

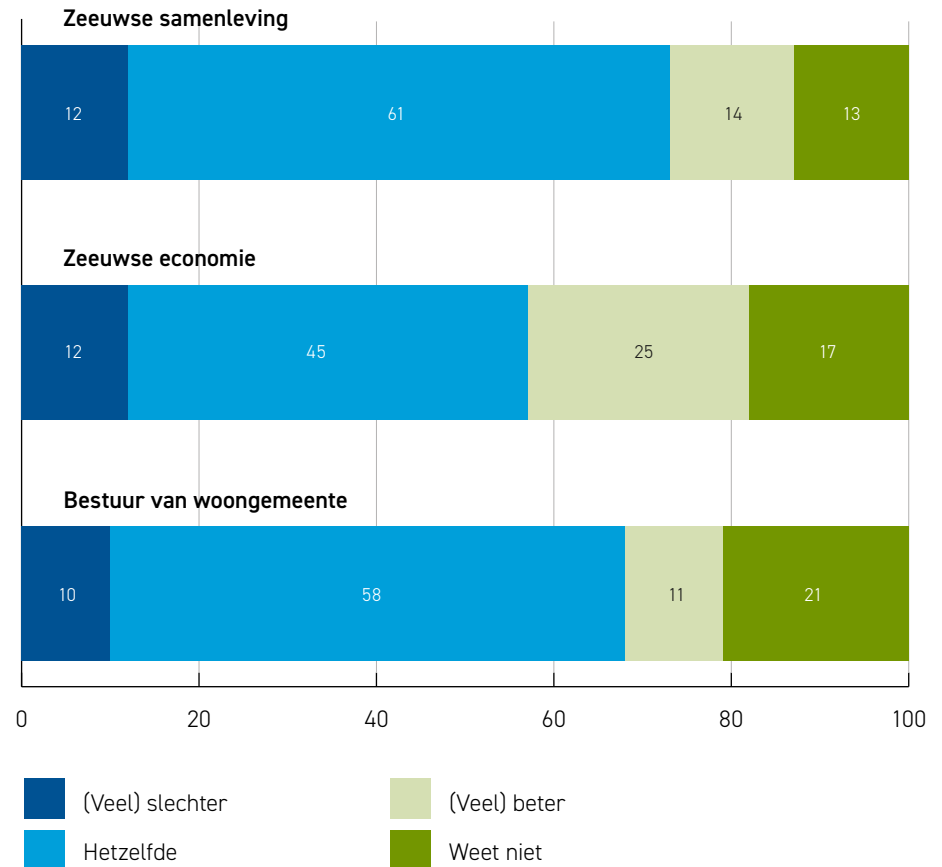
Bron: Leven in Zeeland (2021)

## Zeeuwse economie krijgt een dikke voldoende, tevredenheid met gemeentelijk bestuur blijft achter

In ons onderzoek zijn de inwoners gevraagd naar hun tevredenheid met en verwachtingen over de regionale economie en bestuur. De regionale economie kan rekenen op een dikke voldoende. Een meerderheid van de inwoners geeft hier namelijk een zeven (36 procent) of een acht (33 procent) voor. Het gemiddelde cijfer ligt op een 7,2. Het aandeel inwoners dat de economie in de regio een vier of lager geeft is klein, namelijk drie procent. Hoewel de grootste groep inwoners geen verandering verwacht ten aanzien van de Zeeuwse economie, geeft een kwart van de inwoners aan te verwachten dat de Zeeuwse economie er (veel) beter aan toe zal zijn over vier jaar. Daar tegenover staat een kleinere groep inwoners (12 procent) die verwacht dat de regionale economie over vier jaar in een (veel) slechtere staat zal zijn.

Het bestuur van de eigen woongemeente wordt door de inwoners minder ruimhartig, maar gemiddeld wel met een voldoende beoordeeld. De inwoners geven het bestuur in de eigen gemeente een gemiddeld cijfer van 6,5. In de gemeenten Kapelle, Terneuzen, Goes, Noord-Beveland, Tholen, Borsele en Hulst ligt deze tevredenheid met het bestuur in de gemeente hoger dan gemiddeld; in de gemeenten Veere, Vlissingen, Schouwen-Duiveland en Sluis is deze tevredenheid lager dan gemiddeld. Veel inwoners verwachten dat het in de komende vier jaar noch beter noch slechter gaat met het gemeentelijke bestuur in Zeeland. Slechts 21 procent verwacht een verandering waarbij de groep inwoners die een verbetering verwacht ongeveer even groot is als de groep die een verslechtering verwacht.

**Figuur 8.3** Verwachtingen ten aanzien van Zeeuwse samenleving, Zeeuwse economie en het bestuur van de woongemeente over vier jaar (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

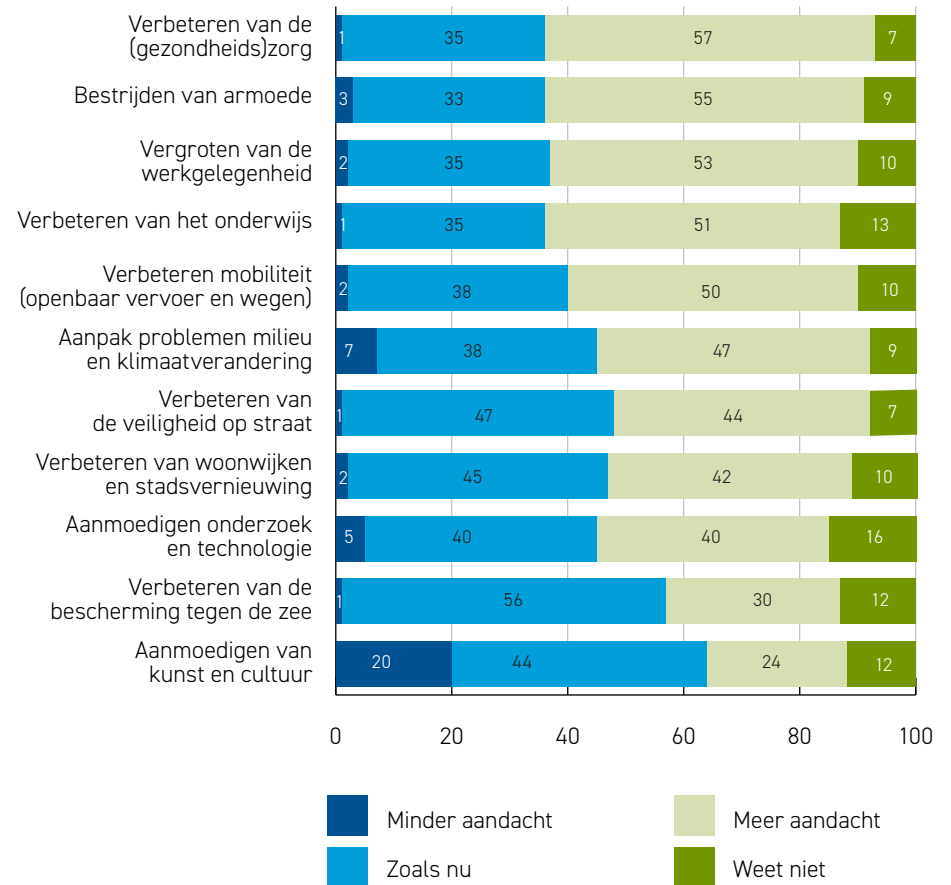
## Meer aandacht gewenst voor zorg, armoede, werkgelegenheid en onderwijs

Naast de meer algemene toekomstverwachting voor Zeeland hebben wij inwoners ook gevraagd naar de onderwerpen die in de Zeeuwse politiek meer (of juist minder) aandacht verdienen. Over het gehele spectrum van thema's geeft een grote groep aan (variërend van 33 tot ruim 56 procent) dat er in de toekomst evenveel politieke aandacht nodig is voor de thema's als nu. De thema's die volgens de meeste inwoners meer aandacht verdienen zijn 'verbeteren van de zorg', 'bestrijden van armoede', 'vergroten van werkgelegenheid' en 'verbeteren van het onderwijs'. Deze thema's staan ook bovenaan de prioriteitenlijst van Nederlanders in het algemeen (SCP, 2020). Ten opzichte van veel andere Nederlanders zetten Zeeuwen het verbeteren van de mobiliteit aanzienlijk hoger op de (politieke) prioriteitenlijst; terwijl ze het 'aanmoedigen van onderzoek en technologie' en 'verbeteren van de bescherming tegen de zee' lager op de lijst zetten. Het 'stimuleren van kunst en cultuur' staat ook bij Nederlanders in het algemeen laag op de lijst.

Niet alle Zeeuwen denken hetzelfde over de hoeveelheid aandacht die gewenst is voor de verschillende thema's. Jongvolwassenen (16-29 jaar) geven vaker aan dat ze meer aandacht willen voor onderwijs en werkgelegenheid dan inwoners van middelbare leeftijd of ouder<sup>3</sup>. Verbetering van de gezondheidszorg wordt bovengemiddeld belangrijk gevonden door inwoners met een middelbare leeftijd (30-59 jaar). Inwoners met een hogere leeftijd (60 jaar en ouder) geven vaker aan dat ze meer aandacht willen voor veiligheid en armoedebestrijding.

<sup>3</sup> De hier besproken verschillen zijn gebaseerd op een multiple regressieanalyse met ongewogen data.

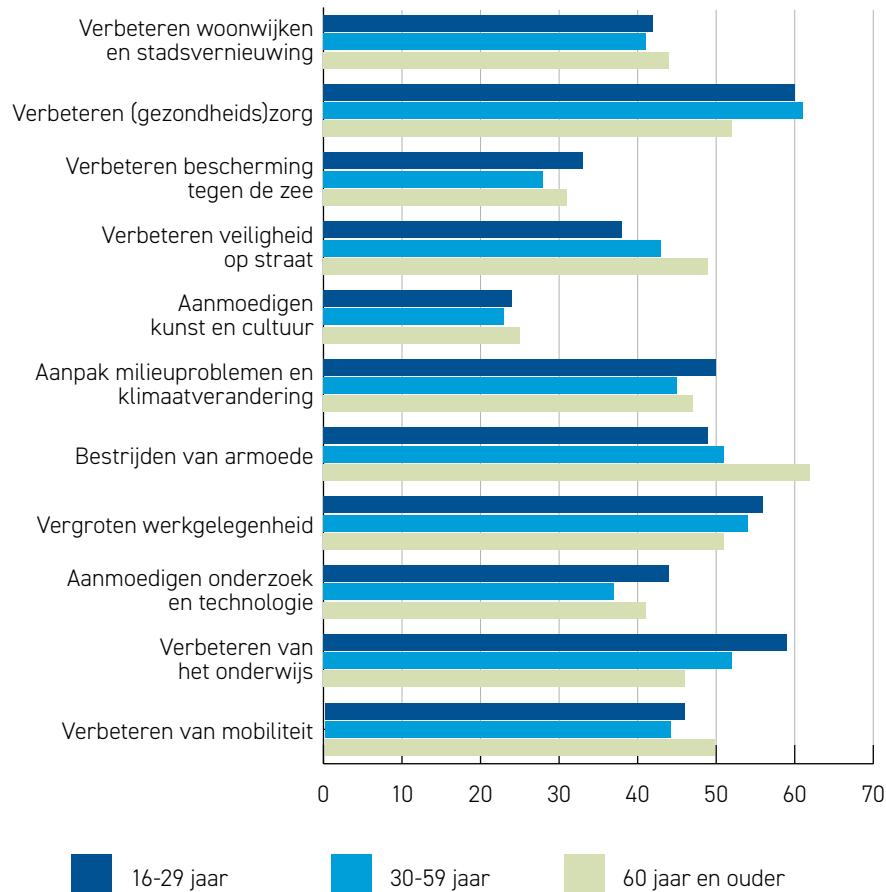
**Figuur 8.4** Mening over de hoeveelheid aandacht die Zeeuwse politiek moet hebben voor thema's (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)



**Figuur 8.5** Is van mening dat de Zeeuwse politiek meer aandacht moet hebben voor de volgende thema's; naar leeftijd (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

## Zeeuwse waarden conform landelijk beeld; behoudend met oog voor mens en natuur

Tot slot hebben we de persoonlijke waarden van inwoners in kaart gebracht. Waarden zijn hogere, abstracte doelen die richting geven aan het gedrag en de toekomstige keuzes van mensen (Schwartz, 1992). Een soort kompas in het leven. Volgens Schwartz bewegen deze waarden zich langs twee assen:

1. *Horizontaal*. Inwoners die waarde hechten aan behoud en gericht zijn op zaken zoals gehoorzaamheid, traditie en veiligheid ('behoudend'). Met daar tegenover inwoners die open staan voor verandering en zaken belangrijk vinden zoals vrijheid, onafhankelijkheid en creativiteit ('open voor verandering').
2. *Verticaal*. Inwoners die zorg voor mens en natuur belangrijk vinden ('zelf-overstijgend') tegenover mensen die meer waarde hechten aan eigen welbevinden en die van hun naasten ('zelf-versterkend').

Alle mensen zouden alle bovengenoemde waarden in zekere mate aanhangen, maar veelal ligt de nadruk op een of enkele van deze waarden.

In ons onderzoek hebben wij inwoners dertien beschrijvingen voorgelegd van wat zij belangrijk kunnen vinden in het leven. Deze beschrijvingen zijn overgenomen uit het onderzoek van Schwartz<sup>4</sup>.

<sup>4</sup> De stellingen van Schwartz zijn opgenomen in de European Social Survey (ESS, 2021). Dit onderzoek wordt elke twee jaar in alle Europese landen, waaronder Nederland, afgenomen.

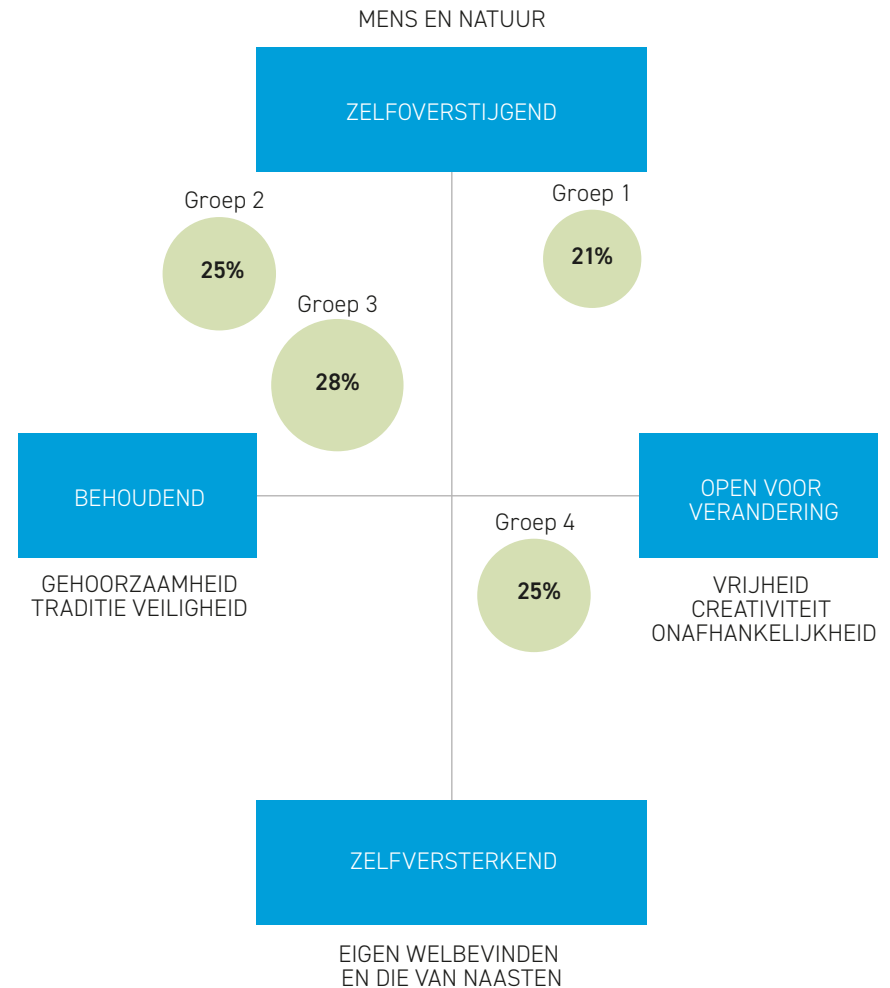


We zien dat inwoners van Zeeland in vier waardengroepen zijn op te delen (zie figuur 8.6). Drie groepen identificeren zich meer met zelf-overstijging dan met zelf-versterking. Eén daarvan vindt openheid voor verandering belangrijker, de andere twee groepen vinden behoud belangrijker (de ene wat meer dan de andere). Er is dan nog een laatste groep inwoners met een voorkeur voor zelf-versterkende waarden. We zien overigens voor Nederlanders in het algemeen dat behoudende en zelf-overstijgende waarden belangrijker worden gevonden (dan openheid voor verandering en zelf-versterkende waarden) (Bouman & Steg, 2020).

Kijken we naar de relatie tussen deze waardeoriëntaties en thema's die meer aandacht verdienen in de Zeeuwse politiek dan zien we dat voor inwoners voor wie openheid voor verandering belangrijk is (rechtsboven in het figuur), de thema's armoedebestrijding, milieu en kunst en cultuur bovengemiddeld vaak worden genoemd. Inwoners die meer behoudend zijn (linksboven), geven vaker aan dat werkgelegenheid, veiligheid en armoede meer aandacht moeten krijgen in de provincie. De inwoners die meer zelf-versterkende waarden hebben (rechtsonder), hechten bovengemiddeld vaak belang aan onderwijs, onderzoek en technologie en werk. Voor de andere thema's geldt dat er geen relatie is tussen waardeoriëntatie en de hoeveelheid aandacht die het zou moeten krijgen.

Een eerste blik op de regionale verschillen laat zien dat inwoners in de gemeenten Noord-Beveland, Kapelle, Veere en Middelburg relatief vaker openheid voor verandering belangrijk vinden. Voor inwoners in de gemeente Tholen, Reimerwaal, Schouwen-Duiveland en Goes is behoud wat vaker belangrijk. Inwoners van de gemeenten Borsele en Terneuzen identificeren zich wat vaker met zelf-versterkende waarden.

**Figuur 8.6** Behoort tot een groep van waarden (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)



## Conclusies: Zeeuwen gelukkig, ook positieve kijk naar de toekomst

In dit venster stonden de volgende vragen centraal: *hoe tevreden zijn Zeeuwen op dit moment met het leven? Hoe kijken de inwoners aan tegen de Zeeuwse samenleving? Wat zijn hun verwachtingen en welke regionale ontwikkelingen vinden zij wenselijk voor de toekomst?*

We kunnen concluderen dat inwoners van Zeeland doorgaans (heel) tevreden zijn met het leven en met de Zeeuwse samenleving als geheel. Een ruime meerderheid van de inwoners verwacht bovendien dat de Zeeuwse samenleving in de komende vier jaar op een hoog niveau blijft. Ook de regionale monitor brede welvaart van het CBS laat zien dat Zeeuwen erg tevreden zijn met het leven; we scoren op dit punt overeenkomstig of zelfs beter dan de meeste andere provincies in het land.

Onze huidige manier van leven heeft gevolgen voor de generaties van de toekomst. Dat wordt ook onderstreept in het model brede welvaart. Als toekomstige generaties willen blijven genieten van eenzelfde niveau van brede welvaart, dan is het belangrijk dat onze hulpbronnen op peil blijven. Volgens cijfers van het CBS doen we het als Zeeland goed als het gaat om het beheer van onze financiële hulpbronnen (relatief hoog vermogen van huishoudens en weinig schulden) en onze natuurlijke hulpbronnen (relatief veel schone energie en beperkte uitstoot van landbouw). We scoren ten opzichte van andere provincies echter minder goed op het gebied van menselijke hulpbronnen (aandeel hoger opgeleiden en onze gezondheid) en overeenkomstig als het gaat om sociale hulpbronnen (sociale cohesie).

In het ideale, toekomstige Zeeland is volgens inwoners meer aandacht voor de (gezondheids)zorg, armoedebestrijding, werkgelegenheid en goed onderwijs dan nu het geval is. Deze thema's staan ook hoog op de (politieke) prioriteitenlijst van Nederlanders in het algemeen. Zeeuwen zetten het verbeteren van de mobiliteit hoger op de prioriteitenlijst dan veel andere Nederlanders terwijl ze onderzoek, technologie en bescherming tegen de zee lager op prioriteitenlijst zetten. Wat Zeeuwen gemeen hebben is dat ze evenveel of meer aandacht willen voor verschillende maatschappelijke thema's. Er lijkt echter één uitzondering te zijn op deze regel, namelijk het thema 'kunst en cultuur'. Op dit thema heerst meer verdeeldheid onder de inwoners dan op de andere maatschappelijke thema's. Hoewel het merendeel van de Zeeuwen evenveel aandacht wenst voor kunst en cultuur, is de groep die meer aandacht wenst ongeveer even groot als de groep die minder aandacht wenst. Vooral de omvang van laatstgenoemde groep valt hierbij op.

De bovengenoemde conclusies bieden belangrijke aanknopingspunten voor beleidsmakers en bestuurders. Een helder beeld van de tevredenheid met het leven, de Zeeuwse samenleving en de wensen die inwoners hebben ten aanzien van de toekomst, helpt om te komen tot aansluitende acties en beleid. Kennis over *wie* kiest voor *wat* en *waar* (in welke regio) kan zorgen voor het creëren van draagvlak en het maken van de juiste toekomstige keuzes.



# Portret

Kim | 47 jaar | Dreischor

Samen met mijn man en dochter woon ik al meer dan twintig jaar in Dreischor. Het is een heel fijn dorp om te wonen, heel gemoedelijk. We zijn geen mensen die dagelijks bij anderen over de vloer komen, maar we hebben heel leuk contact hier in het dorp. Ik ben geboren in Noord-Holland en in mijn jeugd ben ik veel verhuisd: in totaal zijn we drie keer naar Australië geëmigreerd.

Schouwen-Duiveland was altijd wel de thuisbasis als we in Nederland waren. Uiteindelijk zijn we terug naar Nederland gegaan toen het economisch niet goed ging in Australië. Al dat verhuizen is best lastig geweest maar tegelijkertijd had ik het voor geen goud willen missen. Ik kijk terug op een mooie jeugd. Het heeft me gemaakt tot wie ik nu ben. Tot het Australisch accent aan toe, als ik Engels spreek.

Inmiddels werk ik bijna twintig jaar bij de gemeente. Eerst op de afdeling personeelszaken en later in de communicatie. Dat ik er zo lang werk is niet per se het beeld wat ik voor ogen had toen ik jong was. Dan denk je

niet 'ik ga lange tijd als ambtenaar werken'. Maar het is een fijne werkplek. Ik ben veel met taal bezig, zorgen dat we teksten zo goed mogelijk onder woorden weten te brengen, afstemmen op de lezers. Ik haal er veel plezier uit. Enerzijds ben ik wel iemand die nieuwsgierig is en open staat voor verandering. Maar ik merk ook wel dat, naarmate je ouder wordt,

je hecht aan de dingen die je al hebt in het leven. Nieuwe dingen ontdekken en mensen leren kennen vind ik ook gewoon erg leuk. Het schrikbeeld dat ik heb is om vastgeroest of verbitterd te zijn. Zo'n zuurpruim. Als je negatief tegen het leven aan gaat kijken, wordt het er niet leuker op. Terwijl als je oog houdt voor de dingen die er wel zijn, ga je dat meer zien.



# Portret

Kim | 47 jaar | Dreischor

Een prestatiedrang heb ik helemaal niet. Al vind ik het wel leuk om erkenning te krijgen, anders zou ik ook niet in het bandje zitten. Er voor anderen zijn vind ik heel belangrijk. Dat is wat me ook aanspreekt aan het leven hier. In het algemeen geloof ik heel erg in een Zeeuwse mentaliteit. Dat nuchtere, no nonsens, voor elkaar klaarstaan. In eerste ontmoeting zijn Zeeuwen ook wel stug, kan ik me voorstellen. Ze moeten even ontdoeien. Maar als ze je eenmaal leren kennen en het zit goed, dan gaan ze voor je door het vuur.

Ik ben heel erg tevreden met het leven hier. Ik ben graag verbonden met mijn omgeving, dat ik onderdeel uitmaak van een gemeenschap. Het gevoel van een vangnet hebben is heel prettig. En dat voor elkaar klaar staan is wederzijds natuurlijk. Naast het sociale maakt de ruimte het hier ook tot een fijne leefomgeving. Binnen tien minuten sta je in de natuur. Zeker in de afgelopen coronatijd ben ik me er bewust van geworden dat die ruimte heel fijn is. Hoewel, ik kan me voorstellen dat als we ouder worden, dat de behoefte verandert. Er zijn hier op het dorp bijvoorbeeld bijna geen voorzieningen. Als je niet meer zelfstandig uit de voeten kan, is dit niet de beste plek om te wonen.

Ik hoor vaak dat er vanwege de huizenmarkt nu veel mensen uit de Randstad hier komen wonen. Maar toen ik jong was, was het merendeel van de inwoners in de wijk waar ik woonde ook import uit Rotterdam. Voor mijn gevoel zijn dat ontwikkelingen die zich in de tijd herhalen. Ook qua economie en werk is er niet veel veranderd op het eiland. We draaien hier nog steeds op toerisme. Je ziet jeugd wegtrekken voor opleiding en werk, maar je ziet ook dat ze terug willen komen als ze gaan settelen. En verder nemen de voorzieningen in de regio echt af. Vroeger had je in elk dorp wel een slager, een bakker en een groenteman. Maar goed, je moet ook niet iets in stand houden waar je alleen heel veel geld in moet pompen. De bereikbaarheid is ook een belangrijk onderwerp in Zeeland. Het is nu nog in orde, maar het moet niet nog minder worden dan het nu is. Het openbaar vervoer is, letterlijk en figuurlijk, een gepasseerd station. Ik denk dat je het voor Zeeland moet zoeken in andere vormen, zoals autodelen. Als je wilt zorgen dat mensen hier blijven en komen wonen, zullen we daar wel wat in aan moeten bieden. Het voorzieningenniveau en het aantrekkelijk maken voor jongeren om terug te komen zijn wel aandachtspunten.

In de vraagstukken kan je ook de dorpsraden betrekken. Dat gebeurt al wel, weet ik, maar dat kan misschien nog meer. Je kan uit de dorpen heel goed ophalen wat inwoners nodig hebben.

Over vijf jaar hoeft mijn leven er niet heel anders uit te zien. Waarschijnlijk woon ik hier over tien jaar nog steeds, als het aan mij ligt. En qua werk, denk ik gewoon bij de gemeente. De dromen die ik nog heb zijn vooral verre reizen maken. Maar Dreischor blijft thuis.







## Referenties

Bouman, T., & Steg, L. (2020). Motivating Climate Action. *IAAP Bulletin*, 2(3), 13-16.  
[https://research.rug.nl/files/134430740/apaw\\_2020\\_sep\\_vol2\\_3.pdf](https://research.rug.nl/files/134430740/apaw_2020_sep_vol2_3.pdf)

CANS. (2022). *Suicide cijfers*. Commissie Actuele Nederlandse Suicideregistratie. Geraadpleegd op 14 januari 2022 van [www.113.nl/actueel/cans-update-augustus-geen-toename-totaal-aantal-suicides](http://www.113.nl/actueel/cans-update-augustus-geen-toename-totaal-aantal-suicides)

ESS. (2021, februari). *European Social Survey Round 9 (3.1)* [Dataset]. European Social Survey.  
<https://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=9>

Langley, M. G., Bouman, T., & Steg, L. (2020). De waarden achter klimaatgedrag: Hoe persoonlijke waarden en waargenomen groepswaarden klimaatgedrag motiveren en versterken. *Mens en Maatschappij*, 95(3), 175-196.  
<https://doi.org/10.5117/MEM2020.3.002.GERD>

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 1-65.  
[https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6)

SCP (2020). *Burgerperspectieven 2020*|4 publicatie. Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op 4 maart 2022 van [www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/12/28/burgerperspectieven-2020-4](http://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/12/28/burgerperspectieven-2020-4)

Van Beuningen, J. & Coumans, M. (2021). *Welzijnsongelijkheid: verschillen in geluk en tevredenheid*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 14 januari 2022, van [www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/welzijnsongelijkheid-verschillen-in-geluk-en-tevredenheid?onepage=true#c-3--Resultaten](http://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/welzijnsongelijkheid-verschillen-in-geluk-en-tevredenheid?onepage=true#c-3--Resultaten)

Yang, Y. (2008). Social Inequalities in Happiness in the United States, 1972 to 2004: An Age-Period-Cohort Analysis. *American Sociological Review*. 73 (2), 204-226.  
<https://doi.org/10.1177/000312240807300202>



9

Jongvolwassenen in Zeeland





## 9 Jongvolwassenen in Zeeland

### IN HET KORT

- Helft jongvolwassenen ziet carrièrekansen in Zeeland: scholieren/studenten minder positief
- Een derde 16-30-jarigen op zoek naar een woning: driekwart heeft nog geen huis gevonden
- Grote meerderheid 16-30-jarigen tevreden met het leven en met de Zeeuwse samenleving
- Jongvolwassenen willen meer politieke aandacht voor zorg, onderwijs en werkgelegenheid
- Scholieren en studenten: ook meer aandacht voor mobiliteit, milieu en klimaat

Zeker in een provincie met een vergrijzende bevolking is het van belang om jonge mensen te blijven boeien en aan de regio te binden. Het gaat daarbij niet alleen om de handen voor het vullen van toekomstige vacatures, maar ook om de maatschappelijke bijdrage van jonge mensen en het draagvlak voor het in stand houden voor goede en gevarieerde voorzieningen in de regio.

In dit venster van de rapportage *Leven in Zeeland* richten wij ons op de jongvolwassenen in de leeftijd van 16 tot 30 jaar. *Hoe kijken zij aan tegen het leven en de kansen in Zeeland? Welk perspectief zien zij*

*voor de toekomst?* In de eerste plaats wordt ingegaan op de uitdaging van het boeien en binden van jongeren en de carrièrekansen die jongvolwassenen zien in Zeeland. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de woontevredenheid en verhuisintenties van jonge Zeeuwen. Ook kijken we naar sociale participatie van jongvolwassenen Zeeuwen om een beeld te krijgen van de verbondenheid met de Zeeuwse samenleving. Tot slot kijken we wat jongvolwassenen belangrijk vinden voor de toekomst van Zeeland. Het venster wordt afgesloten met een conclusie en reflectie.

### De uitdaging van het boeien en binden van jongeren

Als je met de 'bril van brede welvaart' naar de regio kijkt dan is Zeeland - in ieder geval in potentie - een interessante regio om te wonen, te werken en te leven. De woontevredenheid is hoog, er zijn veel banen en Zeeuwen zijn over het algemeen gelukkig. De aantrekkelijkheid van een regio hangt echter ook samen met de leeftijd en levensfase waarin mensen zich bevinden. Waar rust en ruimte aantrekkingskracht hebben op pensionado's, zoeken jongvolwassenen in de bloei van hun leven wellicht meer reuring. In een eerder onderzoek constateerden wij dat jongvolwassenen in Zeeland, ten opzichte van ouderen, net wat kritischer zijn over de aantrekkelijkheid van de provincie (ZB| Planbureau, 2021).

Uit recent onderzoek naar verhuisgedrag onder 'millennials' (geboren tussen 1980 en 1995) blijkt dat ongeveer de helft van de Zeeuwse millennials uit Zeeland ooit is vertrokken (HZ KCZS, 2021). Het betreft vooral





jongeren die naar grotere steden verhuizen om daar te studeren en die vervolgens niet terugkeren naar Zeeland. Ruim een kwart van de Zeeuwse millennials die vertrokken is uit Zeeland is inmiddels wel teruggekeerd; dat doen zij vaak in de leeftijd tussen 21 en 25 jaar. Net als in Zeeland, verhuizen ook in andere niet-stedelijke regio's jongeren richting gebieden met grote (studenten)steden (Van Huys et al., 2009). Het boeien en binden van jongeren is een aandachtspunt voor Zeeland, zeker als het gaat om hogeropgeleide jongeren. Het aandeel hoogopgeleiden is in Zeeland het laagst van alle provincies en het verschil met het landelijke aandeel neemt toe (CBS, 2021).

### Jongvolwassenen in Zeeland: een diverse groep

Op 1 januari 2021 woonden er in Zeeland ruim 58 duizend jongvolwassenen (16 tot 30 jaar): zij vormen 15 procent van de totale Zeeuwse bevolking (landelijk is dat 18 procent). Relatief gezien wonen in Reimerswaal de meeste jongvolwassenen (18 procent) en in Noord-Beveland de minste (12 procent) (CBS Statline, 2021). De groep jongvolwassenen is divers van samenstelling. In ons eigen onderzoek zien we dat ongeveer de helft naar school gaat/studeert en ongeveer de helft werkt. Verder is ook de gezins-situatie divers: ruim de helft van de Zeeuwen tussen de 16 en 30 jaar woont nog in het ouderlijk huis, twee op de tien wonen samen zonder kinderen, een iets kleiner deel woont alleen zonder kinderen en een nog kleiner deel (een op de tien) woont samen of alleen met kinderen. Jongvolwassenen die (tijdelijk) buiten Zeeland wonen voor bijvoorbeeld studie hebben wij in ons bevolkingsonderzoek niet in beeld.

### Ruim de helft jongvolwassenen ziet carrièrekansen in Zeeland

Een belangrijke factor voor de aantrekkelijkheid van een regio voor jonge mensen is de arbeidsmarktsituatie. Is er voldoende werk en is er ook voldoende diversiteit aan banen? Dit is medebepalend voor het toekomstperspectief van jongvolwassenen in de regio.

Uit ons onderzoek blijkt dat van de Zeeuwse jongvolwassenen iets meer dan de helft (zeer) tevreden is over de carrièremogelijkheden in Zeeland. Dat aandeel wijkt niet wezenlijk af van het totaal van alle leeftijdsgroepen samen<sup>1</sup>. De ervaren werkkansen hangen sterk samen met de huidige arbeidsmarktpositie: werkenden zijn aanmerkelijk positiever over de werkmogelijkheden in Zeeland dan scholieren en studenten<sup>2</sup>. Onder de werkende jongvolwassenen is zes op de tien tevreden of zeer tevreden over de carrièrekansen in Zeeland, onder scholieren en studenten is dat minder dan de helft.

Zes op de tien Zeeuwse jongvolwassenen werken op dit moment al in Zeeland, hetzij in een vaste baan of een bijbaan. Van degenen die op dit moment (nog) niet werken geeft 44 procent aan wel in Zeeland te *willen* werken, 21 procent wil (zeker) niet in Zeeland werken en voor 35 procent maakt het niet uit.

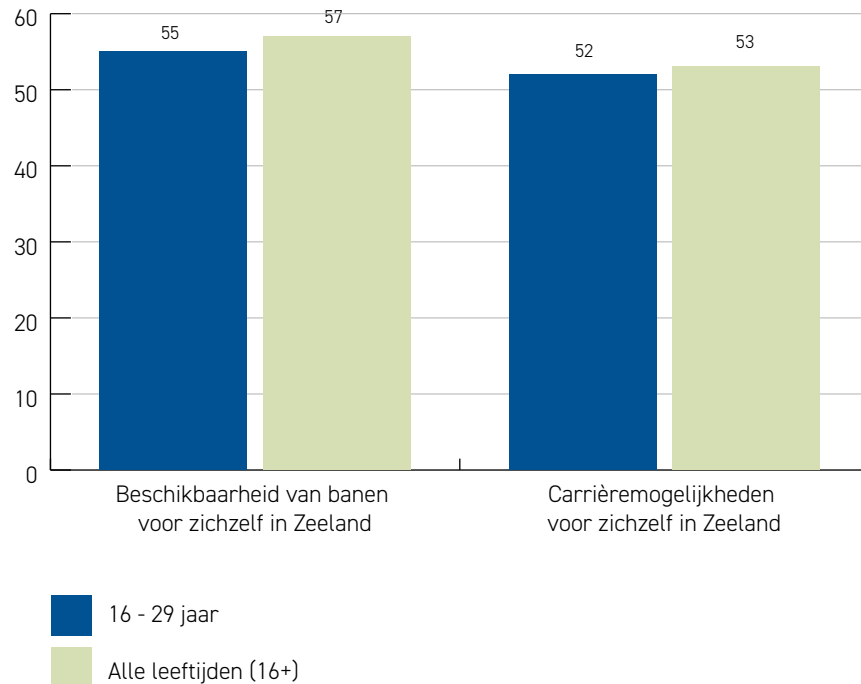
<sup>1</sup> In deze analyses zijn gepensioneerden en mensen die niet werken en niet werkzoekend buiten beschouwing gelaten.

<sup>2</sup> In het venster 'Arbeidsmarkt in balans' kun je lezen dat scholieren/studenten, ongeacht de leeftijd, minder optimistisch zijn over de carrièrekansen in Zeeland dan werkenden.





**Figuur 9.1** Is (zeer) tevreden met carrièreperspectief voor zichzelf in Zeeland; naar leeftijdsgroep (% inwoners)\*



\* Bij het berekenen van deze percentages zijn gepensioneerden en mensen die niet werken en ook niet werkzoekend zijn buiten beschouwing gelaten. Ook de mensen die 'weet niet' hebben ingevuld bij deze vraag in de vragenlijst zijn niet meegerekend. (Beschikbaarheid van banen: 16-29 jaar: 13% , alle leeftijden: 15%, Carrièrekanen: 16-29 jaar: 12%, alle leeftijden: 15%).

Bron: Leven in Zeeland (2021)

## Helft jongvolwassenen heeft verhuisplannen, een derde is al op zoek

Zeeland is ook aantrekkelijk voor jongvolwassenen als het er goed wonen is. Het gaat daarbij om de tevredenheid met de huidige woning en woonomgeving maar zeker ook om de mogelijkheden om een starters- of nieuwe woning te vinden. Dat laatste is een actueel thema gezien de huidige krapte op de woningmarkt.

### Woontevredenheid: jongvolwassenen iets minder tevreden

Ten opzichte van andere leeftijdsgroepen zijn jongvolwassenen iets minder tevreden met hun woning en, in mindere mate, met hun woonomgeving. Het verschil in tevredenheid met de woning<sup>3</sup> hangt onder meer samen met de gezinssituatie: samenwonenden zonder kinderen (acht op de tien) zijn, ten opzichte van alleenwonenden (zeven op de tien) en gezinnen met kinderen (zeven op de tien) vaker tevreden met de huidige woning. Ook hangt de woontevredenheid samen met de arbeidsmarktpositie: werkenden zijn relatief vaker tevreden met de huidige woning dan studenten en niet-werkenden.

### Bijna de helft jongvolwassenen wil verhuizen, waarvan een kwart naar buiten Zeeland

Uit onderzoek door het CBS (2021) blijkt dat twintigers en dertigers het vaakst verhuizen. Ze gaan uit huis, verhuizen voor opleiding of werk, gaan samenwonen of verhuizen naar een grotere woning. Ook in het onderzoek Leven in Zeeland zien we dit terug: bijna de helft van de

<sup>3</sup> De vraag over tevredenheid met de woning is niet voorgelegd aan inwoners die (nog) bij hun ouders wonen.





Zeeuwse jongvolwassenen heeft de intentie om binnen 5 jaar te verhuizen. Jongeren die op dit moment nog bij hun ouders wonen (55 procent) en scholieren en studenten (53 procent) hebben het vaakst verhuisplannen. Van alle Zeeuwse gemeenten hebben de jongvolwassenen in Middelburg het vaakst verhuisplannen. Dit hangt samen met het grote aantal scholieren en studenten in die gemeente.

Van degenen met verhuisplannen geeft ruim een derde aan elders binnen de gemeente te willen verhuizen en twee op de tien willen binnen de eigen wijk verhuizen. Er is ook een groep die het verder op zoekt; een derde zou best in een andere Zeeuwse gemeente willen wonen en ruim een kwart geeft aan verhuisplannen buiten de provincie te hebben, naar een andere plek in Nederland.

**Tabel 9.1** Beoogde verhuisbestemming van jongvolwassenen met een verhuiscens (% jongvolwassenen)

Beoogde verhuisbestemming	Percentage*
Elders in mijn gemeente	35
Elders in Zeeland	29
Buiten Zeeland, maar in Nederland	27
Binnen mijn huidige wijk/kern	19
Elders in het buitenland	15
België	2

\* Inwoners konden meerdere opties aanvinken: vandaar dat de percentages niet optellen tot honderd procent.

Bron: Leven in Zeeland (2021)

### Een derde op zoek naar een woning, waarvan driekwart nog geen woning gevonden

Ook het aandeel jongvolwassenen dat in het afgelopen half jaar heeft gezocht naar een woning is relatief groot: een derde van de 16 tot 30-jarigen heeft geprobeerd om een nieuwe woning te vinden. Voor alle leeftijden samen is dat aandeel twintig procent. Driekwart van de woningzoekende jongvolwassenen heeft nog geen succes gehad. Dit percentage is vergelijkbaar met dat van oudere woningzoekers. Op de vraag waarom er nog geen woning is gevonden geeft ruim de helft van de jongvolwassenen aan dat de woningen te duur zijn. Ongeveer een derde heeft (nog) geen geschikte woning gevonden op de locatie waar wordt gezocht en een iets kleiner aandeel is pas net gestart met zoeken of zit met een (lange) wachttijd voor een nieuwe woning.

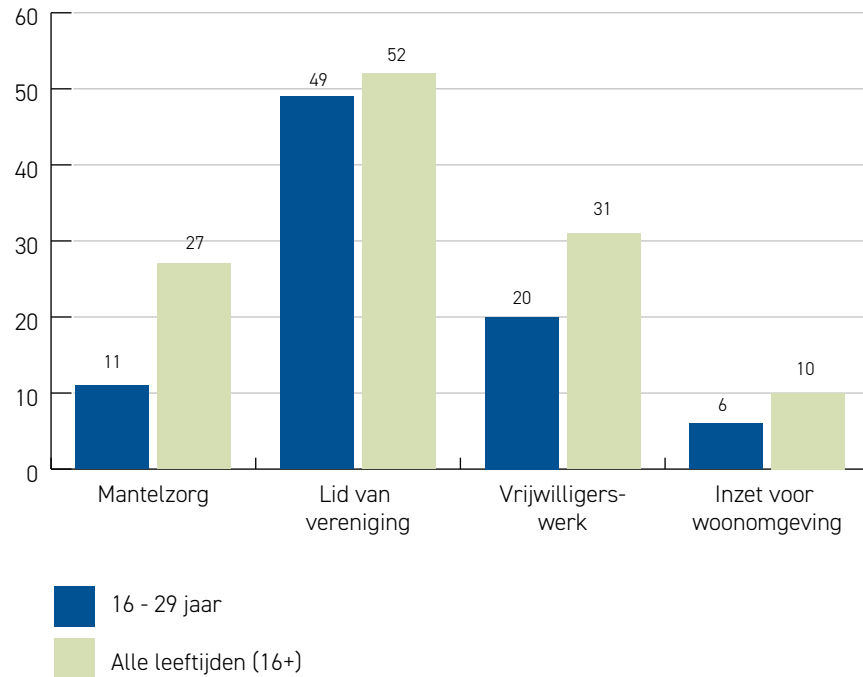
### Meedoen in Zeeland: jongvolwassen (nog) minder sociaal actief dan oudere inwoners

Actieve sociale participatie is voor jongeren en jongvolwassenen een manier om initiatief en verantwoordelijkheid te nemen. Ook geeft het jongeren inspraak en invloed (Nederlands Jeugdinstuut, 2021). In ons onderzoek stellen we vast dat de Zeeuwse jongvolwassenen minder vaak sociaal participeren ten opzichte van oudere inwoners. Dat geldt zowel voor lidmaatschap van verenigingen, vrijwilligerswerk, actieve inzet voor de woonomgeving alsook mantelzorg. Dit is in overeenstemming met het landelijke beeld; daar zien we dat met name mensen tussen de 50 en 64 mantelzorg verlenen en dat inwoners tussen de 35 en 54 jaar het vaakst vrijwilligerswerk doen (Volksgezondheidszorg.info, 2020). Vooral jongvolwassenen met betaald werk en samenwonenden zijn sociaal actief.





**Figuur 9.2** Is actief op volgende terreinen; naar leeftijd (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)

Deze samenhang tussen betaald werk en sociale participatie zien we onder alle leeftijdsgroepen<sup>4</sup>.

### Driekwart jongvolwassenen positief over duurzaamheid

Een van de grote actuele thema's - ook in Zeeland - is klimaatverandering en in het verlengde daarvan de energietransitie. Als samenleving zullen we stappen moeten maken naar een meer duurzame vorm van opwekking en gebruik van energie.

Landelijk onderzoek laat zien dat leeftijd een rol speelt in de houding ten opzichte van (de noodzaak van) duurzame energie: zo staan jongeren relatief vaak (heel) positief tegenover de transitie van aardgas naar duurzame energie (Kloosterman et al., 2021). Uit ons eigen onderzoek blijkt dat onder de huidige generatie jongvolwassenen in Zeeland driekwart (zeer) positief staat tegenover duurzaamheid. Dat aandeel is lager dan onder oudere inwoners in Zeeland: jongvolwassenen staan volgens onze bevindingen net iets vaker negatief of neutraal tegenover duurzaamheid<sup>5</sup> en het opwekken van duurzame energie<sup>6</sup>. Alleenwonende jongeren zijn het meest positief over duurzaamheid. Scholieren en studenten, die doorgaans nog wat jonger zijn, staan iets minder vaak positief en wat vaker neutraal tegenover duurzaamheid in het algemeen.

<sup>4</sup> Meer hierover in het venster 'Samenleven en meedoen'.

<sup>5</sup> Het gaat hier over de vraag 'Hoe staat u tegenover duurzaamheid in het algemeen?'

<sup>6</sup> Het gaat hier over de vraag 'Hoe staat u tegenover het opwekken van duurzame energie?'





## Grote meerderheid tevreden met het leven en met de Zeeuwse samenleving

In het venster 'Blik op het leven in Zeeland' stellen we vast dat Zeeuwen doorgaans positief zijn over het leven in Zeeland: ze zijn gelukkig en geven samenleving, economie en gemeentelijk bestuur een dikke voldoende. Hoe kijken jongvolwassenen naar Zeeland en de toekomst van de regio?

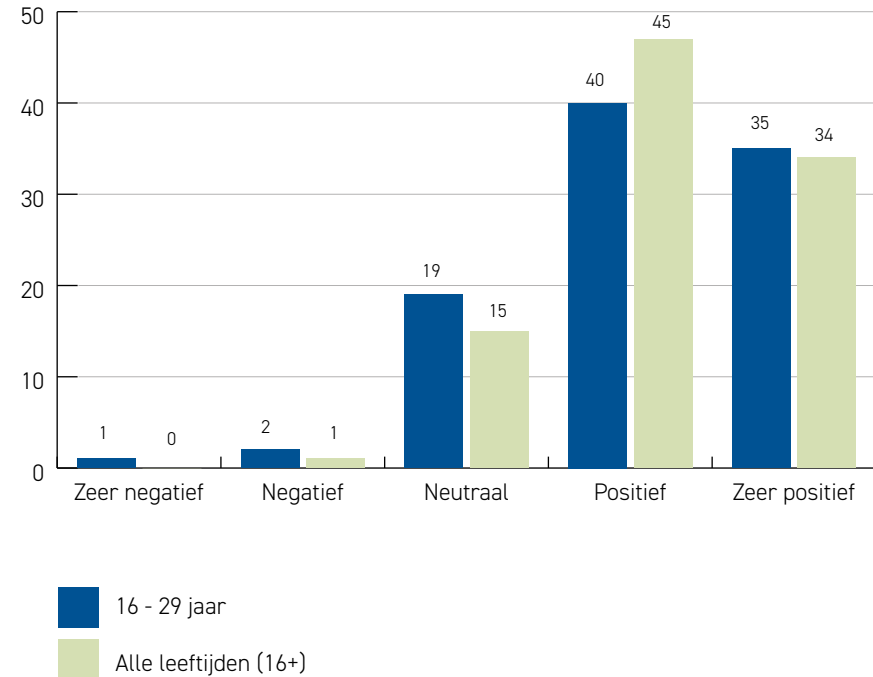
### Acht op de tien jongvolwassenen tevreden met het leven: iets minder dan oudere inwoners

In ons onderzoek zien we dat jongvolwassenen minder tevreden zijn met het leven dan Zeeuwen in oudere leeftijdsgroepen: van de inwoners tussen de 16 en 30 jaar geven acht op de tien aan tevreden te zijn met het leven. Voor alle leeftijden samen zijn dat negen op de tien Zeeuwen. Ook hier zien we een samenhang met de arbeidsmarktpositie en met name de gezinssituatie: samenwonenden zijn beduidend vaker tevreden met het leven op dit moment dan alleenstaanden en ook werkende jongvolwassenen zijn vaker positief over het leven dan degenen die (nog) naar school gaan. Onze bevinding is niet uniek voor Zeeland: landelijk onderzoek laat zien dat jongeren over het algemeen iets minder vaak aangeven tevreden te zijn met het leven dan ouderen (Volksgezondheidszorg.info, 2021).

### Meerderheid jongvolwassenen tevreden over samenleving, economie en bestuur gemeente

Uit eerder onderzoek blijkt dat jongvolwassenen in Zeeland wat kritischer staan tegenover de aantrekkelijkheid van de provincie dan ouderen (ZB|Planbureau, 2021). Ook in het onderzoek Leven in Zeeland hebben wij

**Figuur 9.3** Houding ten opzichte van 'duurzaamheid in het algemeen'; naar leeftijd (% inwoners)



Bron: Leven in Zeeland (2021)







inwoners gevraagd naar de tevredenheid met de Zeeuwse samenleving, de Zeeuwse economie en het bestuur van de eigen woongemeente. Ongeveer 85 procent van de jongvolwassenen is positief over de Zeeuwse samenleving; dat is vier procentpunten lager dan het percentage voor alle leeftijden (89 procent). De tevredenheid met het bestuur van de eigen gemeente verschilt niet noemenswaardig tussen de leeftijdsgroepen. Werkende jongvolwassenen zijn wat positiever gestemd over de Zeeuwse samenleving en economie dan degenen die (nog) naar school gaan.

### **Toekomst: meer politieke aandacht voor onderwijs en werk, verdeeldheid over kunst en cultuur**

We zien tot dusverre dat jongvolwassenen ten opzichte van de oudere inwoners van Zeeland wat behoudender gestemd zijn ten aanzien van het leven in Zeeland. Geldt dat ook voor hun blik op de toekomst? Daarvoor hebben we de inwoners (dus ook de jongvolwassenen) gevraagd naar hun verwachting voor de komende vier jaar en wat zij belangrijke thema's vinden voor de Zeeuwse politiek.

Jongvolwassenen verwachten net iets vaker dan oudere inwoners een positieve ontwikkeling voor de komende vier jaar in de Zeeuwse samenleving. Dat geldt ook voor de verwachtingen ten aanzien van het bestuur van de eigen gemeente. Voor de Zeeuwse economie geldt dat jongvolwassenen net als oudere inwoners in de komende vier jaar vaker een positieve ontwikkeling verwachten (en minder vaak een negatieve ontwikkeling). Het is denkbaar dat de coronacrisis en de daarmee samenhangende onzekere economische situatie ervoor zorgt dat men verwacht dat het in de komende vier jaar beter zal worden.

Jongvolwassenen kijken over het algemeen niet heel anders dan oudere inwoners naar de beleidsprioriteiten in Zeeland. Net als de oudere inwoners vindt een meerderheid van de 16 tot 30-jarigen dat er meer politieke aandacht moet zijn voor het verbeteren van de zorg. Verder geven jongvolwassenen bovengemiddeld vaak aan dat er meer aandacht moet zijn voor verbetering van het onderwijs en het vergroten van de werkgelegenheid.

Als het gaat over milieu en duurzaamheid zien we dat jongvolwassenen ten opzichte van oudere inwoners vaker meer politieke aandacht willen voor de aanpak van milieuproblemen en klimaatverandering. Eerder zagen wij dat zij juist iets minder vaak positief en vaker neutraal staan tegenover 'duurzaamheid in het algemeen'. Dit zien wij in het bijzonder onder scholieren en studenten. Hoewel we dit niet hebben onderzocht, is het denkbaar dat jongvolwassenen wel bezig zijn met klimaat en energietransitie als 'beweging', maar nog niet zo met verduurzaming in het bijzonder, bijvoorbeeld omdat zij nog geen eigen woning hebben.

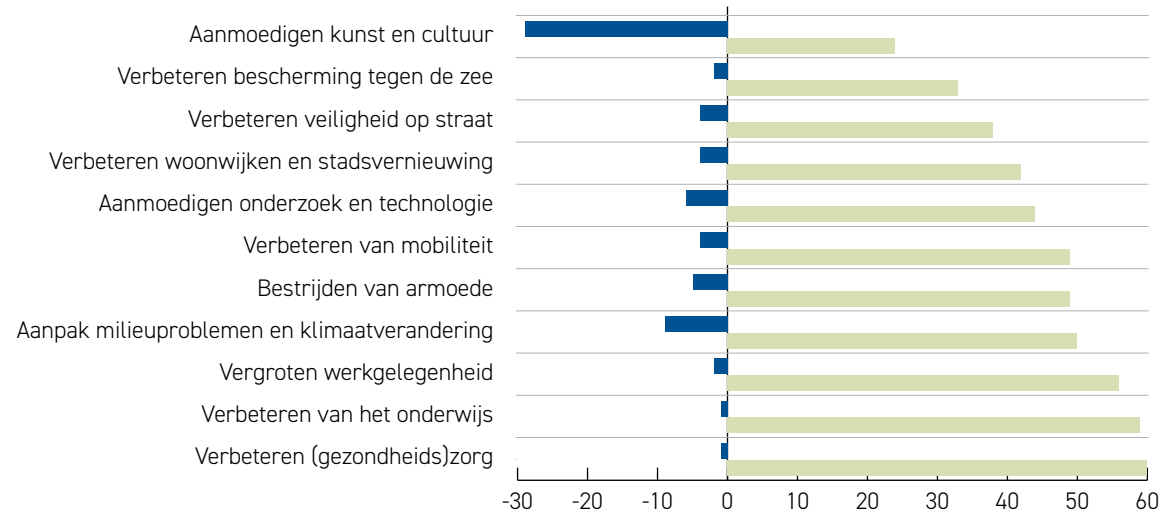
Binnen de groep 16 tot 30-jarigen zien we dat scholieren en studenten, ten opzichte van werkenden, aanzienlijk vaker meer politieke aandacht willen voor het verbeteren van mobiliteit. Het draagvlak voor klimaatverandering en politieke aanpak van milieuproblematiek is onder schoolgaanden aanzienlijk groter dan onder werkende jongvolwassenen: bijna zes op de tien van de scholieren en studenten willen meer politieke aandacht voor deze twee thema's.



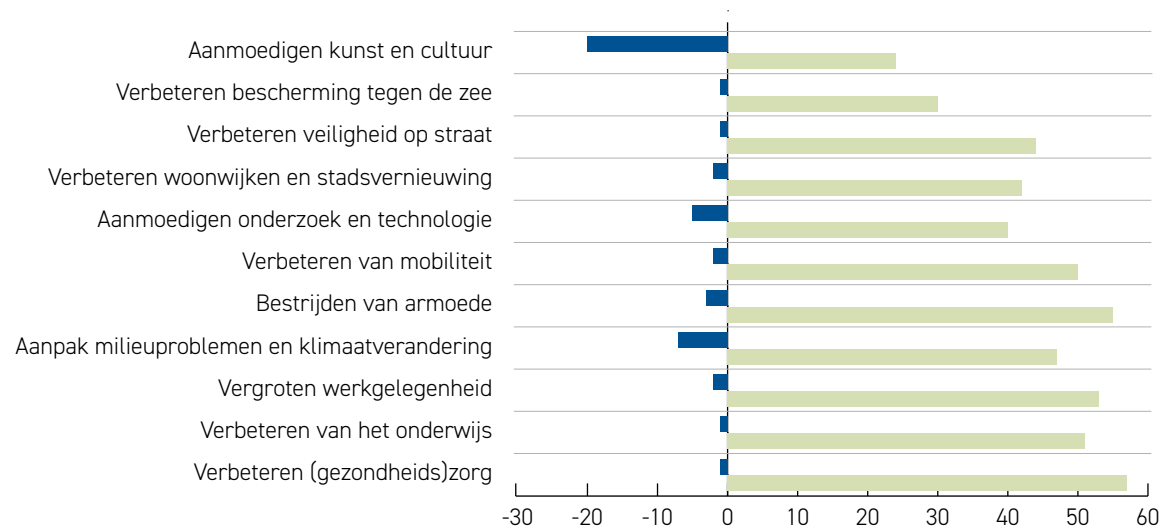


**Figuur 9.4** Gewenste politieke aandacht voor verschillende thema's; naar leeftijd (percentage dat vindt dat er minder (-%) of meer (+%) aandacht nodig is)\*

Jongvolwassenen 16 - 29 jaar



Alle leeftijden 16+



\* Antwoordcategorieën 'zoals nu' en 'weet niet' zijn in de figuren niet getoond.

Bron: Leven in Zeeland (2021)





Een substantieel deel van de inwoners, en in het bijzonder jongvolwassenen, geeft aan dat er *minder* politieke aandacht mag zijn voor het aanmoedigen van kunst en cultuur. Dit is opvallend omdat uit eerder onderzoek naar voren kwam dat jongvolwassenen voor Zeeland juist kansen zien in het (meer) organiseren van evenementen en festivals (ZB| Planbureau, 2021). Wellicht dat specifiek de politieke tussenkomst hier het verschil maakt: dus wel meer cultuur, maar niet per se *meer* politieke bemoeienis. We hebben dit echter niet zo specifiek onderzocht. Het zou ook met perceptie te maken kunnen hebben, bijvoorbeeld omdat jonge mensen bij 'kunst en cultuur' in eerste instantie een andere associatie hebben dan evenementen en festivals.

### **Conclusies: Jongvolwassenen: meer aandacht voor onderwijs en werkgelegenheid**

Het behouden en aantrekken van jonge mensen is in Zeeland al jaren een beleidsprioriteit. Het is een maatschappelijk relevant thema, omdat er veel zaken mee samenhangen, zoals het vullen van Zeeuwse vacatures en het op peil houden van allerlei soorten voorzieningen. *Hoe kijken jongvolwassenen aan tegen het leven en de kansen in Zeeland? Welk perspectief zien zij voor de toekomst?* Dat zijn de hoofdvragen in dit venster van de rapportage Leven in Zeeland.

Door de bank genomen hebben jongvolwassenen een positieve kijk op het leven in Zeeland; zij zijn zeer tevreden. Op verschillende punten zijn zij weliswaar iets minder optimistisch gestemd dan oudere inwoners van Zeeland, maar de verschillen zijn niet groot. Als het gaat om 'life events' staan de Zeeuwse jongvolwassenen van dit moment voor

grote uitdagingen; dat geldt vooral voor de jonge groep studenten en scholieren. Ongeveer de helft van deze 16 tot 30-jarigen ziet voor zichzelf carrièrekansen in Zeeland. Een derde is nu bezig met het zoeken naar een woning: driekwart heeft nog geen succes.

Naast het verbeteren van de zorg hebben jongvolwassenen het vergroten van de werkgelegenheid en het verbeteren van het onderwijs hoog op hun beleidsprioriteitenlijst staan. In het bijzonder scholieren en studenten wensen voor de toekomst meer aandacht voor mobiliteit, milieuproblemen en klimaatverandering. Jongvolwassenen zijn, evenals oudere inwoners, verdeeld over de aandacht die de Zeeuwse politiek moet hebben voor kunst en cultuur.

Hoewel de opvattingen van jonge mensen van nu waarschijnlijk met het klimmen der jaren zullen veranderen, is het relevant om aandacht te hebben voor de wijze waarop de jongeren en jongvolwassenen op dit moment in het leven staan. De mogelijkheden en obstakels die zij nu in hun leven zien zijn immers medebepalend voor hun toekomstperspectief in Zeeland. Jongvolwassenen lijken extra aandacht te verdienen, niet in de laatste plaats om ze voor Zeeland te behouden.



# Portret

Robin | 25 jaar | Goes

Ik heb altijd in Kloetinge gewoond en sinds een jaar woon ik met mijn vriend in Goes. Mijn cateringbedrijf heb ik sinds begin 2019 en eigenlijk loopt het heel goed. Door corona is het wel passen en meten, we hebben regelmatig annuleringen. Maar ik probeer wel creatief te blijven. Ik maak geen gebruik van steunpakketten want daar zitten zo veel voorwaarden aan. We kunnen zonder de steun tot nu goed blijven staan. Ik probeer nu bij te klussen via andere oplossingen.



Bij mijn familie zijn altijd wel klussen te doen. We hebben een goed netwerk waarop we kunnen terugvallen. Dit is wel een goede periode om na te denken of de bedrijfsvorm nog bij me past. Ik vind het nog steeds heel leuk, maar als we elke keer worden ingehaald door de maatregelen verdwijnt het plezier wel. Iets met meer vrijheid en minder restricties zou fijn zijn. Uiteindelijk is dit niet waarom je ondernemer wordt.

Mijn interesses zijn heel breed. Ik wilde altijd automonteur worden bijvoorbeeld. Uiteindelijk ben ik de opleiding Kinderdagopvang gaan doen. Daar vond ik het werken met moeilijk lerende kinderen interessant, maar niet leuk genoeg om er mijn werk van te maken. En toen opperde mijn moeder of ik niet iets met koken wilde doen, daar was ik altijd mee bezig. Uiteindelijk heb ik daar echt mijn passie gevonden. De koksopleiding heb ik in België gedaan - dat is toch waar je moet zijn als je op hoger niveau wil koken. Tijdens de opleiding wist ik dat ik iets voor mezelf zou willen doen, als ondernemer. Vooral omdat je dan echt je eigen visie in je werk kwijt kan. Na de opleiding wilde ik in allerlei bedrijven gaan werken om ervaring op te doen, maar uiteindelijk ben ik bij één restaurant blijven hangen omdat ik het daar zo naar m'n zin had. Het begon wel te kriebelen na anderhalf jaar dus toen heb ik mijn baan opgezegd. Het leek me tof om in het weiland bij mijn vader een pop-up restaurant te openen. Dat was wel een hele onderneming, want er moest nog stroom komen en water. Maar uiteindelijk is dat gelukt en hebben we zulke leuke zomers gehad.



# Portret

Robin | 25 jaar | Goes

Ik vind het vooral heel leuk om iets op te starten. Iets onderhouden vind ik ook leuk, maar dan wordt het me al snel te saai. Catering vind ik leuk omdat het zo divers is; de ene keer sta je bij oude mensen te koken, bij een stel met interessante verhalen, en de volgende keer bij zes personen die wel goed boeren en in een kast van een huis wonen. Je komt elke keer in een heel andere wereld. Het gaat echt van oud naar jong, van zakendiner naar families. Het zit 'm dan toch in het menselijke contact wat dit leuk maakt.

In de Randstad kom je als cateraar wat sneller van de grond. Naam maken zal je overal moeten doen, zo ook hier. Ik denk dat je in Zeeland een beetje 'normaal' moet blijven. Arrogantie kunnen Zeeuwen niet zo hebben. Omdat ik zelf Zeeuw ben voel ik dat wel aan. Andersom wel, dat ik misschien iets te down to earth ben. Dan moet ik me aanpassen bij mensen die dat niet zo kunnen waarderen. Soms voel ik me dan underdressed, in de zin van doen en laten, en woordenschat. Maar uiteindelijk wordt mijn houding dan wel als een soort charme of authenticiteit opgevat. Ik ben nu bijna drie jaar ondernemer dus er zijn vast nog dingen te ontdekken over zakendoen in de provincie. Het zit 'm vooral in de mentaliteit denk ik.

Soms lijkt het wel alsof we in Zeeland op het gebied van ondernemen meer obstakels zien. We wilden, om de leegstand in de stad tegen te gaan, een paar weekenden een pop-up restaurant doen. Maar dan loop je tegen allerlei belemmeringen aan. Het is niet altijd out-of-the-box. Organisaties en gemeente vinden dat soort ideeën gewoon nog een beetje spannend. Maar ondernemers zelf zijn ook niet altijd even vindingrijk.

In de verdere toekomst willen we wel naar Zuid-Europa en daar een B&B openen. In de familie zijn er ook dat soort plannen, dus wie weet kunnen we het combineren en samen die kant op gaan. We gaan niet in Nederland eindigen in ieder geval. Het enige waar ik wel moeite mee zou hebben is ver van familie en vrienden vandaan wonen. Maar uiteindelijk vind je daar ook een weg in. Voor het zo ver is, blijft het een droom om op het platteland te gaan wonen hier in de regio. Ik vind de stad nu leuk, maar ik vind dit eigenlijk al te druk en te veel steen. Zodra ik bij mijn paard ben dan voel ik me op m'n best. Uiteindelijk wil ik het liefst gewoon de wei in kijken.





## Referenties

CBS. (2021, juli). *Verhuizen. Dashboard Bevolking*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 26 januari 2022 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/levensloop/verhuizen>

CBS. (2021, december). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/regionale-monitor-brede-welvaart>

CBS Statline (g.d.). *Bevolking op 1 januari en gemiddeld; geslacht, leeftijd en regio*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 15 januari 2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/03759ned/table?fromstatweb>

HZ KCZS. (2021, juni). *Kwetsbare groepen en corona: lessons learned in Zeeland*. HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving. <https://publicaties.kczs.nl/kwetsbare-groepen-en-corona-lessons-learned-zeeland>

HZ KCZS. (2021, november). *Generatie Y: de millennials die blijven, vertrekken en terugkeren naar Zeeland*. HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving. <https://publicaties.kczs.nl/generatie-y>

Kloosterman, R., Akkermans, M. Reep, C. Wingen, M. Molnár - In 't Veld, H., & Van Beuningen, J. (2021, juni). *Klimaatverandering en energietransitie: opvattingen en gedrag van Nederlanders in 2020*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/klimaatverandering-en-energietransitie-opvattingen-en-gedrag-van-nederlanders-in-2020>

Nederlands Jeugdinstituut. *Cijfers over participatie van jongeren*. NJi.nl. Geraadpleegd op 26 januari 2022 van <https://www.nji.nl/cijfers/participatie-van-jongeren>

Van Huys, M., & Agtmaal-Wobma, E. (2009). Verhuizen vanuit studentensteden. *Bevolkingstrends*, 57(3), 43–50. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/-/media/imported/documents/2009/40/2009-k3-b15-pub.pdf?la=nl-nl>

Volksgezondheidszorg.info. (2021, maart). *Tevredenheid met het leven naar leeftijd*. Geraadpleegd op 15 januari 2022 van <https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/kwaliteit-van-leven/tevredenheid-eigen-leven#!node-tevredenheid-met-het-leven-naar-leeftijd>

Volksgezondheidszorg.info. (2020, april) *Vrijwilligerswerk naar leeftijd*. Geraadpleegd op 15 januari 2022 van <https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/participatie/cijfers-context/vrijwilligerswerk#node-vrijwilligerswerk-naar-leeftijd>

ZB| Planbureau. (2021, februari). *Zeeland nu en in de toekomst: een inwoneronderzoek in het kader van de Zeeuwse Omgevingsvisie*. ZB| Planbureau en Bibliotheek van Zeeland. <https://publicaties.kczs.nl/zeeland-nu-en-de-toekomst>



10

Slotbeschouwing





# 10 Slotbeschouwing: leven in Zeeland door de ogen van de Zeeuwen zelf

Met een Zeeuws bevolkingsonderzoek als basis en de regionale Monitor Brede Welvaart van het CBS als vertrekpunt heeft HZ| Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving in beeld gebracht hoe de Zeeuwse inwoners de kwaliteit van leven in Zeeland op dit moment ervaren ('hier en nu') en welke verwachtingen zij hebben ten aanzien van de toekomst ('later'). In zeven thematische vensters is stapsgewijs een beeld gevormd over hoe Zeeuwen aankijken tegen het wonen, werken en leven in Zeeland. De onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal stond, was: *hoe is het gesteld met de kwaliteit van leven in Zeeland?*

Deze centrale vraag is onderverdeeld in een aantal deelvragen:

- Hoe kijken inwoners van Zeeland aan tegen wonen, werken en leven in Zeeland?
- Welke ontwikkelingen zien we in de tijd?
- In hoeverre zien we daarbij verschillen tussen generaties, groepen inwoners en regio's?

In dit laatste venster staan wij stil bij de belangrijkste conclusies van dit onderzoek en reflecteren wij op de betekenis en bruikbaarheid van de resultaten.

## Hoe is het gesteld met de kwaliteit van leven in Zeeland?

Over het algemeen ervaren inwoners van Zeeland een hoge kwaliteit van leven in Zeeland. Inwoners van Zeeland zijn meer tevreden met het leven dan inwoners van veel andere provincies. Bovendien zijn veel Zeeuwen positief over de Zeeuwse samenleving en verwachten ze dat de samenleving de komende jaren op een hoog niveau zal blijven. Toch zijn er enkele aandachtspunten als het gaat om de brede welvaart in Zeeland.

Kijken we naar de regionale arbeidsmarkt dan valt op dat veel Zeeuwse werkenden positief zijn over hun huidige werk, hun reistijd naar het werk en de werk-privé balans. Er is echter sprake van een mismatch: enerzijds kampt de provincie met een groeiende krapte op de arbeidsmarkt, anderzijds werken relatief veel inwoners op dit moment buiten Zeeland en zien niet alle Zeeuwen carrièreperspectief in de eigen regio. Zo ziet een groot deel van de niet-werkende werkzoekenden weinig baankansen in de regio en zijn scholieren en studenten verdeeld als het gaat over het carrièreperspectief dat zij voor zichzelf zien in Zeeland.

De woontevredenheid in Zeeland is groot, ze is vrij constant in de tijd en ze verschilt nauwelijks tussen gemeenten. In zijn algemeenheid voelen Zeeuwen zich veilig en ervaren ze weinig overlast in hun woonomgeving.







Tussen stad en platteland bestaat wel een contrast als het gaat om *ervaren* leefbaarheid: in de meer stedelijke gebieden dragen (vrijtijds- en dagelijkse) voorzieningen en bereikbaarheid positief bij aan de leefbaarheid van de Zeeuwen. Op het platteland springen vooral tevredenheid met de woning en de buurt eruit. In de gemeente Veere is de ervaren leefbaarheid het grootst. In de gemeente Sluis is de woontevredenheid er volgens veel inwoners in de afgelopen jaren juist op achteruit gegaan.

De reisafstand tot dagelijkse voorzieningen is in Zeeland groter dan in veel andere provincies; bovendien is deze de afgelopen jaren toegenomen. Toch ervaart een grote meerderheid van de inwoners bereikbaarheid van de dagelijkse voorzieningen als goed. Een groot deel van de Zeeuwen vindt de huidige reistijd tot voorzieningen aanvaardbaar. Daarnaast kunnen zij voorzieningen meestal zelfstandig bereiken en hebben zij geen hulp van anderen nodig om zich te verplaatsen. Er is echter een groep Zeeuwen voor wie deze bereikbaarheid minder vanzelfsprekend is. Het gaat daarbij met name om inwoners met een lager inkomen, een slechtere gezondheid, een hogere leeftijd (tachtig-plus) en om jongvolwassenen. Ook kan de ervaren bereikbaarheid niet in alle wijken op een gunstig oordeel rekenen, met name in de 'Zak van Zuid-Beveland' en in de gemeente Sluis. In sommige wijken van deze gemeenten wordt de toegang tot winkels voor dagelijkse levensbehoeften en de huisarts als minder goed ervaren.

Veel Zeeuwen zijn sociaal actief in allerlei netwerken. Bovendien voelen de inwoners zich Zeeuw en zijn zij trots op hun provincie. Er is regelmatig

contact met familie, vrienden en/of burens, men is lid van verenigingen, doet vrijwilligerswerk, verricht mantelzorg en helpt de leefomgeving te verbeteren. Het aandeel maatschappelijk actieve Zeeuwen is vergelijkbaar met het landelijke beeld. De sociale verbondenheid in de buurt is gemiddeld genomen groot, maar kleiner in de meer stedelijke gemeenten. Met name in stedelijk gebied is de verbondenheid met de *directe leefomgeving* (wijk of kern) minder sterk. Het vertrouwen in het provinciaal bestuur is onder Zeeuwen middelmatig.

Het grootste deel van de inwoners in Zeeland leeft in relatieve welvaart en is zelfredzaam. Maar ook in Zeeland zien we dat deze zaken niet voor *iedereen* gelden. Er is een groep Zeeuwen die één of meer signalen van kwetsbaarheid vertoont op het gebied van gezondheid, uitkering, eenzaamheid of het zelfstandig uitvoeren van taken in en om het huis. Het meest in het oog springende signaal van kwetsbaarheid is eenzaamheid. In lijn met de landelijke trend zien we dat jongvolwassenen en ouderen kwetsbaar zijn voor eenzaamheid, al dan niet ten gevolge van de coronapandemie. Toegang tot hulp speelt ook een rol bij kwetsbaarheid: in Zeeuws-Vlaanderen ervaren inwoners een slechtere toegang tot de huisarts en tot juridische hulp dan in andere delen van Zeeland.

Kijken we naar de toekomst volgens de Zeeuwen, dan heeft het ideale, toekomstige Zeeland meer aandacht voor (gezondheid)zorg, armoedebestrijding, werkgelegenheid en onderwijs. Over de hoeveelheid aandacht die kunst en cultuur verdienen lopen de meningen van Zeeuwen uiteen. Als het gaat om de persoonlijke waarden van Zeeuwen, oftewel abstracte doelen die richting geven aan o.a. toekomstige keuzes,





dan zijn deze vergelijkbaar met de waarden van inwoners in andere provincies. Persoonlijke waarden zijn over het algemeen behoudend met een voorkeur voor het collectieve belang boven het eigen belang. Jongvolwassenen zetten werkgelegenheid en het verbeteren van onderwijs hoog op de lijst van aandachtspunten in de provincie. Ook de krapte op de woningmarkt is voor deze groep een aandachtspunt voor de toekomst; een grote groep jongvolwassenen zoekt momenteel een woning, maar heeft nog geen succes.

## Aandachtspunten

Uit ons onderzoek blijkt dat het al met al goed is gesteld met de brede welvaart in Zeeland. Onze analyse biedt aanknopingspunten die de kwaliteit van leven in Zeeland verder kunnen versterken, zodat Zeeland ook in de toekomst een aantrekkelijke provincie blijft om te wonen, te werken en te leven. In deze paragraaf volgen enkele aandachtspunten om de brede welvaart in Zeeland te behouden en te verbeteren.

### Aandacht voor inwoners met een lagere sociaaleconomische status

Uit de analyse blijkt dat niet alle inwoners in dezelfde mate profiteren van de toenemende welvaart in Zeeland. CBS-onderzoek toont aan dat laagopgeleiden en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond minder vaak van brede welvaart profiteren dan hoger opgeleiden en mensen zonder migratie-achtergrond (CBS, 2021). Ons onderzoek laat zien dat brede welvaart niet vanzelfsprekend is voor met name inwoners met een lagere sociaaleconomische status (d.w.z. voor mensen met een lager opleidingsniveau, lager inkomen en/of zonder een betaalde baan). Of het nu gaat om woontevredenheid, bereikbaarheid, vertrouwen,

signalen van kwetsbaarheid, maatschappelijke betrokkenheid, sociale contacten en het toekomstbeeld van Zeeland: een lagere sociaal-economische status blijkt een belangrijkere voorspeller voor een lager niveau van brede welvaart. Meer aandacht voor deze kwetsbare groepen lijkt dan ook gewenst.

### Hoge tevredenheid met het leven en de samenleving als *unique selling point*

De resultaten uit dit onderzoek laten zien dat het carrièreperspectief in Zeeland voor niet-werkende werkzoekenden, scholieren en studenten een punt van zorg is. In het kader van één van de speerpunten van het regionaal beleid, het aantrekken van (potentiele) werknemers voor Zeeland, verdient deze mismatch op de arbeidsmarkt verdere aandacht. Het benadrukt het belang van reeds ontwikkelde initiatieven (zoals het Bèta College en het Techniepact Zeeland) alsook de nieuwe ontwikkelingen op dit gebied (bv. de Law Delta). Onze analyse laat daarnaast zien dat een grote meerderheid van de Zeeuwen tevreden is met het leven en met de Zeeuwse samenleving als geheel. De hoge mate van tevredenheid met leven en samenleving zou als krachtiger *unique selling point* naar buiten gebracht kunnen worden om mensen van buiten Zeeland warm te maken voor het wonen en werken in Zeeland. Dit doet echter niets af aan de constatering dat het niveau van en de diversiteit aan banen de aandacht verdienen.

### Oog voor eenzaamheid

In zijn algemeenheid gaat het op sociaal gebied goed in Zeeland, maar het risico op kwetsbaarheid is een aandachtspunt. Zeker in deze tijden van





een heersende coronapandemie. We zien daarbij dat eenzaamheid veel voorkomt in Zeeland, zowel onder jongvolwassenen als onder (oudere) ouderen. Het versterken van de buurtcohesie (vooral in stedelijk gebied) kan belangrijk zijn, omdat dit de kans op kwetsbaarheid onder inwoners, en op eenzaamheid in het bijzonder, kan verkleinen (zie o.a. Van den Berg et al., 2016). Zeeland heeft daarbij te maken met een specifieke uitdaging: een vergrijzing die groter is dan in veel andere provincies. Dit kan leiden tot een toename aan kwetsbaarheid op meerdere terreinen, zoals de zorg, maar vooral ook op het gebied van eenzaamheid. Het lijkt dan ook van groot belang om oog te hebben voor deze ontwikkeling.

### **Optimaliseer de bereikbaarheid voor inwoners en wijken die dit nodig hebben**

Een goede bereikbaarheid en een hoge kwaliteit van leefbaarheid zijn belangrijke aandachtspunten in het provinciaal beleid (Provincie Zeeland, 2019). Onze analyse laat zien dat Zeeuwen het verbeteren van de mobiliteit hoger op de politieke prioriteitenlijst zetten dan Nederlanders in het algemeen. Om effectief beleid op goede bereikbaarheid en leefbaarheid te kunnen blijven maken is inzicht nodig in die groepen inwoners en regio's die bovengemiddeld belemmeringen ervaren. Een goed beeld van ervaren belemmeringen in bereikbaarheid (zoals het kleine aandeel inwoners dat gebruik maakt van de deelauto) kan helpen bij het nemen van passende maatregelen. Bovendien zijn winkels voor dagelijkse levensbehoeften en huisartsenzorg niet vanuit alle kernen in Zeeland goed te bereiken. Het stimuleren van detailhandel, het openbaar vervoer en/of passende slimme vervoersmogelijkheden (dan wel het verstrekken van extra informatie over autodelen of andere vervoersvormen) kunnen in deze kernen mogelijk voor een betere bereikbaarheid zorgen.

### **Wees voorzichtig met conclusies over gemeentelijke verschillen**

Beleidsmakers kunnen een ongelijke verdeling van brede welvaart tussen regio's op verschillende manieren aanpakken. Enerzijds kan beleidsaandacht zich direct richten op de inwoners (mensgerichte aanpak); anderzijds kan beleid zich richten op het verbeteren van het gebied (gebiedsgerichte aanpak; zie ook PBL, 2016). Onze analyse laat zien dat sommige gemeenten beter scoren dan andere gemeenten als het gaat om aspecten van brede welvaart (zoals werkgelegenheid, ervaren woontevredenheid, bereikbaarheid, vertrouwen). Zo zien we bijvoorbeeld een contrast tussen de gemeente Veere (hogere score van brede welvaart) en de gemeente Sluis (lagere score). Het is belangrijk om deze regionale verschillen in beeld te brengen. Toch betekent het niet per definitie dat omgevingsfactoren (bv. woningmarkt, hoeveelheid bos en natuur, bedrijvigheid, bestuur in een gemeente) oorzaak zijn van de verschillen in brede welvaart tussen regio's. De bevolkingssamenstelling van de gemeente kan hier namelijk ook een belangrijke rol spelen (zie bijvoorbeeld ons aandachtspunt over de sociaaleconomische status van inwoners). Het is daarom zaak om voorzichtig zijn met het trekken van conclusies over gemeenten waar het beter wonen, werken en leven is in Zeeland alsook over de vraag of een gebiedsgerichte aanpak nodig is. Vervolganalyse is nodig waarbij rekening wordt gehouden met deze compositionele verschillen om zodoende verschillen in brede welvaart tussen gemeenten beter in kaart te brengen. Los van deze vervolganalyse kan een mensgerichte aanpak (per gemeente of provinciebreed) alvast efficiënt zijn om verschillen in brede welvaart binnen de regio kleiner te maken.





### Profiteer van verschillen tussen stedelijk en niet-stedelijk gebied

Ons onderzoek toont aan dat de leefbaarheid in Zeeland over de hele breedte als goed wordt ervaren. Een constatering uit ons onderzoek is dat de meer stedelijke gemeenten hoog scoren op *andere punten van leefbaarheid* dan de minder stedelijke gemeenten, een contrast dat ook landelijk zichtbaar is (CBS, 2020). Zo ligt in de Zeeuwse stedelijke gemeenten de tevredenheid met de dagelijkse – en vrijetijdsvoorzieningen doorgaans hoger dan in de niet-stedelijke gebieden. In niet-stedelijke gebied daarentegen, ligt de tevredenheid met de eigen woning en de woonbuurt weer hoger. De aantrekkelijkheid van woningen, de (natuurlijke) omgeving in de kleinere kernen en op het platteland, tezamen met de beschikbaarheid van vrijetijdsvoorzieningen en publieke diensten in de (kleinere) steden, maken Zeeland over de hele breedte een aantrekkelijke regio om te wonen en te leven. Zeeland kan nog meer gebruikmaken van deze verschillen door sterktes van elke regio te benadrukken en de samenwerking tussen de gemeenten verder uit te bouwen.

### Creëer draagvlak onder inwoners voor energietransitie

Een belangrijk beleidsthema voor de komende jaren is het verduurzamen van de woonomgeving (o.a. in het kader van de Regionale Energie-strategie). Volgens de Vereniging Nederlandse Gemeenten is de energietransitie alleen mogelijk als er voldoende draagvlak is onder inwoners (VNG, 2018). De vraag blijft hoe inwoners goed meegenomen kunnen worden in deze transitie. In hoeverre *willen* ze dit? Maar ook: in hoeverre *kunnen* ze dit? Onze bevindingen laten zien dat een groot deel

van de mensen al duurzame maatregelen voor het huis heeft getroffen of bereid is om dit te doen. We zien bovendien dat de betaalbaarheid van de maatregelen een belangrijke rol speelt in de afweging om wel- of niet te verduurzamen. Een helder beeld van de groepen inwoners die maatregelen willen en kunnen treffen alsook de groepen die het milieu een belangrijk thema vinden voor de toekomst (en ook de groepen die dit niet vinden) kunnen helpen bij het nemen van passende maatregelen. Kennis uit ons onderzoek kan helpen om duidelijk te krijgen welke prikkels en informatie voor bepaalde groepen het nodige draagvlak geeft.

### Praat door over de resultaten van dit onderzoek

In ons onderzoek hebben wij op verschillende 'Zeeuwse thema's' de nuances in beeld gebracht door middel van thematische verbreding en regionale verdieping. Deze bevindingen kunnen leiden tot vervolgvragen over de duiding en bruikbaarheid van bevindingen: hoe kunnen we sommige resultaten en waargenomen verschillen verklaren? Is er herkenning onder de betrokkenen als het gaat om de resultaten en waargenomen verschillen? Welke vervolgvragen roepen de bevindingen op? En zijn er op basis van de resultaten verbeteracties nodig, en zo ja, welke? Om antwoord te krijgen op deze en andere vragen is het nodig om in gesprek te gaan over de onderzoeksresultaten met overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en niet in de laatste plaats de inwoners zelf. De opbrengsten van deze gesprekken kunnen, samen met de onderzoeksresultaten, leiden tot acties en maatregelen die de kwaliteit van leven in Zeeland bestendigen en verder vergroten.





## Referenties

CBS (2021). *Regionale Monitor Brede Welvaart*. Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd op 30 januari 2022 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/20/verdeling-brede-welvaart-in-2020-vergelijkbaar-met-die-in-2019>

CBS (2020, november). *Regionale Monitor Brede Welvaart toont grote verschillen stad en platteland*. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/49/regionale-monitor-brede-welvaart-toont-grote-verschillen-stad-en-platteland>

PBL (2016). *De verdeelde triomf Verkenning van stedelijkeconomische ongelijkheid en opties voor beleid*. Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd op 29 januari 2022 van [https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/PBL\\_2016\\_De\\_verdeelde\\_triomf\\_1777.pdf](https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/PBL_2016_De_verdeelde_triomf_1777.pdf)

Provincie Zeeland (2019). *Coalitieakkoord 2019-2023: Samen verschil maken*. Geraadpleegd op 30 januari 2022 van <https://www.zeeland.nl/gedeputeerde-staten/coalitieakkoord-2019-2023-samen-verschil-maken>

Van den Berg, P., Kemperman, A., Uytendwillegen, K. & Weijs - Perrée, M. (2016). Woonomgeving speelt belangrijke rol in eenzaamheid bij ouderen. *Real Estate Research Quarterly*, 15(3), 17-25.

VNG (2018). *Betaalbaarheid en draagvlak bepaalt succes energietransitie*. Vereniging Nederlandse Gemeenten. Geraadpleegd op 27 januari 2022 van <https://vng.nl/nieuws/betaalbaarheid-en-draagvlak-bepaalt-succes-energietransitie>



## COLOFON

Leven in Zeeland, editie 2021

### Auteurs

Ruben De Cuyper, Luc Verschuren, Jolanda van Overbeeke-van Sluijs, Theresa Besuijen en Siri Pisters

### In samenwerking met

Nel Verhoeven (onderzoeksconsultant)

### Met dank aan

Alle geïnterviewden, Esther van Sprundel en contactpersonen bij de Zeeuwse gemeenten

### Klankbordgroep

Ton Brandenburg (voorzitter, Wetenschappelijke Raad voor Zeeland), Edith Josten (SCP), Edwin Horlings (CBS), Joks Janssen (PON-Telos), Erik van Oosten (VNO-NCW), Herman Lelieveldt (UCR/UU), Martiene Boogaard-Grootens (Provincie Zeeland), Hans Welten (Provincie Zeeland), Jeffrey Buijze (gemeente Goes), Denise de Leeuw (gemeente Schouwen-Duiveland)

### Agendaleden klankbordgroep

Bert Zanting (Provincie Zeeland),  
Jeroen Bosch (Regiobureau Zeeland)  
en Daniël Rouw (gemeente Terneuzen)

### Veldwerk

I&O Research

### Grafische vormgeving

Janca Huysmans | [graphicjam.nl](http://graphicjam.nl)

### Beelden

AVdienst HZ University of Applied Sciences  
Provincie Zeeland | Mechteld Jansen, Marcelle Davidse,  
Mark Neelemans, Woznitza Fotografie, Anda van Riet,  
Ben Biondina  
Dennis van Overbeeke  
Unsplash | Paul Einerhand

### Uitgave

HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving, maart 2022

[www.kczs.nl](http://www.kczs.nl)

HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving wordt  
gesubsidieerd door de Provincie Zeeland

